

Deacidified using the Bookkeeper process.
Neutralizing agent: Magnesium Oxide
Treatment Date: Feb. 2007

PreservationTechnologies

WORLD LEADER IN PAPER PRESERVATION

111 Thomson Park Drive
Cranberry Township, PA 16066
(724) 779-2111

Třetí

MLUVNICE ČESKÁ

spolu s naukou

o

skládání listův a písemností jednacích.

Pro čtvrtou třídu hlavních škol.

Prodává se nevázaná za . . . 30 nkr.
Vázaná na hřbetě v plátně za . . . 39 „

V Praze, 1865.

V c. k. kněhoskladu, v Karlově ulici číslo 190—1.

PG 4111
.T 75

Připomenutí.

Ve veřejných školách nesmí se, lečby c. kr. státní ministerium dopustilo výjimku, žádných jiných kněh užívati, nežli které jsou předepsány a kolkem nakladatelstva školních kněh znamenány, aniž se smějí prodávati draže, než za cenu na titulu udanou.

53839

104

W. A. B. I. I. I.

W. A. B. I. I. I.

Ú v o d.

Myšlení a mluvení.

§. 1. Majíce *rozum*, můžeme sobě o známých i neznámých věcech všelico *myslit* (*denken*).

Tak na př. o známém nějakém kostele můžeme sobě mysliti, že je nový anebo starý, veliký anebo malý, a všelico jiného. Pokud jsme ve škole, nevíme, co doma dělají. Můžeme si však i o tom všelico mysliti, na př. o materi, že šije, že vaří atd.

To, čeho se kdy o známých a neznámých věcech domyslíme, je *myšlénka* (*der Gedanke*).

Domyslíme-li se na př. o škole, že je nová, máme o ní tuto myšlénku na umě: škola je nová.

§. 2. Oznamování myšlének děje se nejčastěji *posunkováním, psáním, tiskem a mluvením*.

Posunkovati (*geberden*) znamená, rozličným pohybováním těla oznamovati myšlénky. Tak uvykli hluchoněmí dávati, na jevo myšlénky své. Umějí-li však psáti (*schreiben*), oznamují myšlénky své i písemně.

Jiní lidé, kteří mluvíti umějí, oznamují sobě myšlénky své písmem aneb i tiskem jen tehda, když si jich pověditi buď nemohou, buď nechtějí. Obyčejně a nejčastěji povídají sobě vespolek myšlénky své. Povídati jiným myšlénky své anebo vyslovovati je znamená mluvíti (*sprechen*).

§. 3. Lidstvo mluví rozličnými *jazyky* čili *řečmi* (*die Sprache*), a dělí se dle toho na rozličné *národy*. V říši rakouské mluví se hlavně pěti řečmi: německy, maďarsky, slovansky, vlasky či italsky a valasky či rumunsky.

Slovansky mluví v mocnárství rakouském: Čechové, Moravané, Slováci, Slezáci, Poláci, Rusíni, Slovinci, Charváté a Srbové.

§. 4. Z národů těch nejsnadněji sobě vespolek rozumějí Češi, Moravané, Slováci a Slezáci. Pro tuto a některé jiné příčiny mají ode dávna společný spisovný jazyk, který česko-slovenským zovou.

Jako u jiných národů, tak i u nás Čechoslovanů liší se spisovný jazyk více nebo méně od *obecné mluvy*, běžné v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Píšeme a dáváme knihy tisknouti ovšem více česky, než moravsky, slovensky a slezácky; ale ani česky nemluví se nikde obecně tak, jak jsme psáli a knihy vydávati uvykli.

Tak na př. psáváme a dáváme tisknouti: páni chod-í, ačkoli místo toho i Čechové obecně říkají: páni chod-ěj, anebo: páni chod-ějou; Moravané zase: páni chod-íjú, anebo chod-íjó; Slováci: páni chod-ia anebo choď-á a t. d.

§. 5. Spisovnému jazyku důkladně rozuměti a správně jím mluvit i psáli učíme se z knih vůbec a z těch zvláště, které *mluvnicemi* čili *gramatikami* (die Sprachlehre) zoveme.

I jiným neznámým jazykům možná se nejlépe naučiti z mluvnice, na př. latinskému z latinské, německému z německé a t. d.

Mluvnice jakéhokoli jazyka dělí se obyčejně na tři díly, totiž na nauku o hláskách, o slovech a o větách.

V ě t a.

§. 6. *Věta* (der Satz, enunciatio) je výraz anebo znamení myšlenky. Dle způsobu, kterým myšlenku pronéstí lze, jsou věty dvojaké: *slyšitelné* a *viditelné*.

Slyšitelnými větami dáváme myšlenky na jevo, když mluvíme; viditelnými naopak, když je písemně anebo tiskem oznamujeme. Řekneme-li na př. někomu o koni: „kůň je zvíře,“ oznámili jsme mu myšlenku svou slovy, kterou slyšeti a tak nám

vyrozuměti může. Napíšeme-li anebo dáme-li větu tu vytisknouti, stane se viditelnou i srozumitelnou každému, kdo česky čísti a mluvíti umí.

§. 7. V každé myšlénce rozeznati lze aspoň tři částky. První z nich je to, o čem sobě něco myslíme, a nazývá se *podmětem* (das Subjekt, subjectum). Druhá částka myšlénky záleží v tom, co sobě o podmětě myslíme, anebo co o něm soudíme, a zove se proto *přísudkem* (das Prädikat, praedicatum). Třetí částka konečně záleží v tom, jak v mysli své přísudek spojujeme s podmětem v jednu myšlénku, a zove se *sponou* (die Kopula, copula).

Domyslíme-li se na př. o koni, že je zvíře, máme o něm tuto myšlénku na umě: „kůň je zvíře“. V té pak poněti koně je podmětem, proto že jej myslíme býti zvířetem; v poněti zvířete zase záleží přísudek, proto že to sobě myslíme o koni co podmětě; ve spojení přísudku s podmětem konečně v jeden myšlénkový celek vězí spona.

§. 8. Věta, jsouc znamením aneb obrazem myšlénky, musí též nejméně tři výrazy obsahovati: 1) výraz podmětu čili toho, o čem mluvíme anebo jakkoli něco oznamujeme; 2) výraz přísudku čili toho, co o podmětě jiným oznamujeme, a 3) výraz spony čili toho, jak přísudek s podmětem v myšlení a mluvení našem jest spojen.

Tyto tři částky věty též jmenujeme *podmětem*, *přísudkem* a *sponou*.

§. 9. O podmětě dovidáme se otázkami *kdo?* nebo *co?* To, čím se ve větě otázkám těmto odpovídá, jest jejím podmětem.

Tak na př. ve větě „pes je zvíře“ je slovo *pes* to, čeho se týká otázka: *kdo* je zvíře? A proto *pes* je podmětem té věty. Přísudkem jejím pak je slovo *zvíře* a sponou slovo *je*, jináče *jest*. Ve větě „strom roste“ zase je slovo *strom* podmě-

tem, proto že stojí v ní na otázku: *co roste?* Ve slově „roste“ vězí přísudek i spona.

§. 10. *Spona* znamená poměr přísudku ku podmětu čili to, jak se přísudek ku podmětu má, když je v myšlení a mluvení spojíme.

Přísudek ku podmětu, jak náhle je buď v myšlení buď v mluvení spojíme, má se vůbec dvojnásobně. Jednou přísudek podmětu buď sluší buď nesluší, a podruhé přísudek ve spojení s podmětem obsahuje buď pravdu buď nepravdu.

Tak na př. podmětu *pes* přísudek zvíře opravdu sluší, přísudek *pták* naopak témuž podmětu nenáleží, nesluší. Můžeme však i ten i onen přísudek s podmětem *pes* v myšlení i mluvení spojití, a sice dvojako: buď tak že máme nebo že nemáme pravdu, jestli je skutečně spojíme. Když se totiž o psovi domyslíme a povíme: „pes je zvíře,“ a „pes není zvíře,“ spojili sme obakrát s podmětem *pes* náležitý přísudek: ale nejprvé tak, že máme pravdu, a podruhé tak, že jí nemáme. Podobně když o témže podmětě řekneme: „pes je pták,“ a „pes není pták,“ spojili sme s ním obakrát nenáležitý jemu přísudek *pták*, a sice též dvojako: nejprvé tak, že nemáme pravdy, a podruhé tak, že máme pravdu.

§. 11. Podmět, přísudek a spona jsou *podstatné* anebo *hlavní částky* myšlenky a věty, proto že bez nich žádná myšlenka a žádná věta býti nemůže.

Ale není třeba, aby v každé větě bylo tolik zvláštních slov, kolik je částek v myšlence, než bývá jich buď více buď i méně nežli tři.

Kromě myšlének zajisté, které třemi slovy vyjádřiti se dají, jako: „my jsme pilní,“ máme i dosti takových, které buď více buď i méně slovy než třemi oznámiti možná, na př. čtyřmi, když se o sobě samých domyslíme a řekneme: „my sme byli pilní;“ třemi, když zamlčíme *my* a řekneme: „byli sme pilní;“ dvěma, když povíme: „jsme pilní,“ anebo: „budeme pilní.“

Ve větě: „*my* sme byli pilní“ slovo *my* znamená na otázku *kdo?* podmět, *pilní* přísudek a dvě ostatní slova: *sme* a *byli* sponu. Když místo toho řekneme jen takto: „byli sme pilní.“ zamlčeli sme podmět *my*, ježž na otázku *kdo?* snadno každý uhodne, kdo nás tak říká slyší. Podobně se domyslí snadno podmětu *my* každý, kdo nás o sobě samých dvěma slovy říká slyší: „jsme pilní“, anebo: „budeme pilní“, místo tří slov: „*my* jsme pilní“ a „*my* budeme pilní.“

I také jedním slovem dáváme často úplné myšlenky na jevo, na př. když o sobě samých říkáme takto: „mluvíme,“ místo: „*my* mluvíme.“

Předkové naši říkali „mluví-*my*“ m. *mluví-me*, t. j. s *my* m. *me* na konci. Ve větě „mluví-*me*“ m. „mluví-*my*“ je tedy podmět doznačen poslední slabikou slova onoho čili *me* m. *my*. V počátku jeho čili v *mluv* záleží přísudek, spona konečně vězí ve spojení slabiky *me* s *mluv* hláskou *i* v jedno slovo: *mluv-i-me*.

Když předkové naši říkali: „*my* mluví-*my*“ m. „mluví-*my*“, označovali podmět vlastně dvakráte: jednou slovem *my* zvlášť, a podruhé jím samým co koncovkou slova *mluví-my*. Totéž činíme i *my*, říkájice dvěma slovy: „*my* mluví-*me*,“ m. jednoho: „*mluví-me*.“

S l o v o .

§. 12. *Slova* (das Wort) dle toho, jak se k myšlénkám mají, jsou dvojnásobná: buď věty, buď jen částky anebo členy vět.

Některá z nich totižto i sama o sobě vyslovují myšlenky, čili jsou věty sama o sobě, jako: čítám, počítám, chodím; čítáme, počítáme, chodíme.

V těchto a podobných slovech *m* a *me* jsou znaky podmětů *já* a *my*; *čit*, *počit* a *chod* označují přísudek; *á* a *i* konečné znamenají sponu.

Jiná slova naopak označují sama o sobě ne myšlenky celé, než jen částky jich, čili pomysly a city rozličné. Pročež nebývají nikdy sama o sobě větami, než jen tehdá, když je náležitě spojíme s jinými slovy.

Řekneme-li k někomu na př. „vlk“, nevyslovili sme ještě myšlénky, proto že sme mu samotným slovem tím nedali ještě věděti, co sobě o vlku myslíme, co o něm soudíme. Podobně když k někomu vyřkneme slovo „zvíře,“ nepronesli sme myšlénky, proto že sme mu ještě neoznámili nijak, o kom aneb o čem se nám zdá, že je zvíře. Jak náhle však slovo „zvíře“ co přísudek spojíme se slovem „vlk“ co podmětem a řekneme: „vlk je zvíře“, anebo takto: „vlk není zvíře,“ vyslovili sme dvě myšlénky, a sice pokaždé třemi slovy, z nichž první znamená podmět, druhé sponu a třetí přísudek.

§. 13. V jazyku našem je devět druhů slov čili *částek řeči* (der Redetheil, pars orationis) totiž: *podstatné jmeno* (das Hauptwort, nomen substantivum), *zájmeno* (das Fürwort, pronomen), *přídavné jmeno* (das Beiwort, nomen adjectivum), *číslovka* (das Zahlwort, nomen numerale), *sloveso* (jináče: časoslovo dle něm. das Zeitwort, verbum), *příslovka* (das Nebenwort, adverbium), *předložka* (das Vorwort, praepositio), *spojka* (das Bindewort, conjunctio), a *citoslovo* (das Empfindungswort, interjectio.)

Němčina má o jednu částku řeči více, totiž o *člen* (der Artikel, articulus). Člen je v ní dvojí: *určitý* (bestimmt) a *neurčitý* (unbestimmt). První zní: der, die, das, a znamená vlastně to, co naše zájmeno ukazovací: *ten, ta, to*; druhý: ein, eine, ein zase rovná se významem naší číslovce: *jeden, jedna, jedno*.

§. 14. Ze všech těch částek řeči jen jedna, totiž *sloveso*, i sama o sobě větou bývá, jako na př. když o sobě samých řekneme: *sedí-m, čítá-m; sedi-me, čítá-me, piše-me; sed-me, piš-me*, a podobně.

Ostatní částky řeči naopak nebývají nikdy samy o sobě větou, nýbrž jen tehdá, jestli jednu aneb několik jich náležitě spojíme se slovesem nějakým, jako na př. když o vrabci vyřkneme: „vrabec je pták, vrabec je malý, vrabec skáče“ atd.

Ve první z těch tří vět spojena jsou dvě podstatná jména: *vrabec* co podmět a *pták* co přísudek slovesem *je*, které jináče *jest* zní a sponu té věty značí. Totéž sloveso je sponou druhé věty. Ve třetí větě konečně označen je podmět též podstatným jménem; přísudek a spona proneseny jsou slovesem *skáče* zcela tak, jako na př. slovesem *roste* ve větě: „strom roste.“

Sloveso tedy *jest* nejdůležitější částka řeči: předně proto, že ono i samo o sobě znamená myšlenky, čili i samo o sobě bývá větou, a za druhé proto, že bez něho není vlastně žádná věty.

§. 15. Slova jsou dvojnásobná i dle toho, jak je vyslovujeme, totiž: *jednoslabičná* a *viceslabičná*.

To, co ve slovech jedním douškem zní, je *slabika* anebo *sylaba* (die Silbe, syllaba).

Dle počtu slabik pak jsou slova:

jednoslabičná, jako: os, pes a jiná;

dvojslabičná, jako: o-sa, po-sel a jiná;

trojslabičná, jako: po-sel-stvo, sto-do-la a t. d.

H l á s k a.

§. 16. Každá slabika záleží buď v jednom buď v několika hlasech. Na příklad první slabika slova *o-sa* jest o jednom hlase, druhá naopak je složena ze dvou hlasů. U slova *ro-sa* zase obě slabiky jsou o dvou hlasech.

Jednotlivé hlasy mluvy lidské, když je vyřkneme, nazývají se *hláskami* (der Laut, sonus); *literami* anebo *písmeny* (der Buchstabe) slovou tehdá, když je napíšeme anebo vytiskneme.

Hlásky jsou tedy slyšitelné znaky hlasů lidských, a litery čili písmena jsou viditelné znaky hlásek.

§. 17. Hlásky dle toho, jak se ke slabice mají, dělíme na *samohlásky* (der Selbstlaut, vocalis), a na *souhlásky* (der Mitlaut, consonans).

Onyno bývají i samy o sobě slabikou, jako: *o* v *o-sa*, *a* v *a-le* a jiné. Souhlásky naopak jen s jinými hláskami bývají slabikou, jako: *r* a *s* v *ro-sa*.

§. 18. Zvířata ozývají se též rozličnými hlasy. Na př. pes, když vrčí, ozývá se podobně hlásce *r*; vůl podobně slabice *bu*, když bučí; koza podobně slabice *me*, když meká a t. d.

Ale zvířata nemohou hlasů svých spojovati v slabiky ani slabik ve slova, tak jako lidé, t. j. nemohou hlasů svých *článkovati*. Hlasy jejich jsou nečlánkované, lidské naopak jsou *článkované* (artikuliert, z lat. articulatus).

Mluviti dle toho znamená myšlenky článkovanými hlasy projevovati; slyšitelná věta jest myšlenka, projevená článkovanými hlasy.

§. 19. Několik slov, hlasům zvířecím podobných, jest i v naší i ve kterékoli jiné mluvě. Nazýváme je *citoslovy* nebo *mezislovcí*.

Citoslovy slovou proto, že jimi podobně zvířatům nejčastěji pocity rozličné dáváme na jevo, jako na př. bolest anebo žalost, když vzdycháme *ach* anebo *ó*; podivení, když zvoláváme *aj*, *ej*, *hle*, *ejhle*; radost, když vykřikujeme *hej*, *hoj*, *haha*; ošklivost, když říkáme *pfuj*; žádost, aby bylo ticho, říkáme *pst*, a jiné.

Mezi-slovcí zoveme je zase proto, že je často buď o sobě buď s jinými slovy vkládáme mezi částky vět. jako na př. když někoho žádáme o pokoj, říkáme: „dej mi, ó člověče, pokoj!“ místo co bychom řekli: „ó člověče, dej mi pokoj!“

K citoslovům anebo mezislovcem počítáme i ta slovíčka, kterými zvuky v přírodě slyšitelné nápodobujeme, na př. smích, když říkáme *hahaha*; buchot padnutím něčeho vzniklý, když zkřikneme *bác*; rachot vystřelením způsobený, když zvoláme *raf* a t. d.

Citoslova, znamenající ne pomysly, než jen city a zvuky v přírodě slyšitelné, jsou nejchatrnější a poslední částka řeči.

Díl první.

Nauka o hláskách.

O samohláskách.

§. 20. Liter, kterými se samohlásky znamenají, máme vlastně jen šest: *a, e, i, o, u, y*.

Litera *y* zněla za starodávna středním hlasem mezi *i* a *u*. Pro tuto a některé jiné důležité příčiny v písmě a tisku *y* pilně rozeznáváme od *i*. V obecném hovoru slýchati bývá někdy *e* m. *y*: reju, meju m. ryji, myji. Nejvíce je takové vyslovování na Hané v obyčeji.

Písmě *y* nazýváme řecky *ypsilonem*, jináče *tvrdým i*; *i* pak slove *měkkým i*.

Kromě těchto šesti samohlásek máme jednu takovou, která nezní vždy jedním hlasem, totiž *ě*. Pro podobu svou nazývá se *e s uhlíkem*, jináče *měkkým e*.

Uhlík ten vlastně jest *i* nad *e* položené, jako při *ů* kroužek zastupuje místo písmene *o*. Staří totiž místo *ě* psávali *ie*; *tielo* m. tělo.

§. 21. Samohlásky dělíme dle času, po který znění jejich trvá, na *krátké* a *dlouhé*. Dlouhá samohláska je každá, kteráž o jednu déle zní, nežli krátká téhož aneb i rozdílného hlasu; na př. *á* zní potud, pokud dvě *a* čili *aa*, anebo pokud kterákoli z pravých dvojhlásek.

Krátkých samohlásek máme sedm: *a, e, i, o, u, y* a *ě*; dlouhých též tolik, a to šest čárkou opatřených: *á, é, í, ó, ú, ý*, a jednu s kolečkem místo čárky čili *ů*.

V češtině je dosti slov, která jen proto jsou rozdílného významu, že neznějí stejnou měrou času. Tak na př. slovo *pas* znamená průvodný list, s kterým kdo cestuje, a *pás* tolik, co opasek; *hrabě* je pán, který se německy Graf zove, *hrábě* naopak jsou nástroj, kterým se něco hrabe; *vada* je chyba, *váda* svár; *svatost* je povaha svatého, *svátost* od Krista Pana ustanovená; *hrad* je zamek, *hrád* krupobití; *bába* matčina matka, *baba* stará žena; *vrány* znamená několik vran, *vráný* takovou barvu, jaké je vrána atd. Pročež délky a krátkosti čili *časoměry* samohlásek pilně šetřiti sluší jak ústně tak i písemně.

§. 22. Samohlásky *ó* potřebujeme jen co citoslova. Jinde vždy píšeme a tiskneme místo ní písmě *ů*.

Staří místo našeho *ů* vyslovovali a psávali nejdříve *ó*, později (v 15. věku) *uo*, na př. kůň a nůž, kuň a nuož, m. kůň a nůž. Ode tří set let asi vyslovuje se však místo *uo* jen dlouhé *ú*: kůň, nůž.

Aby však aspoň v písmě a tisku bylo viděti, že toto *ů* z *uo* vzniklo, klade se *o* nad *u* co kolečko. Proto se i zove písmě to *u s kolečkem* anebo *s kroužkem*.

Samohláska *o* dlouží se tedy, kromě citoslovce *ó*, obecně v *ů*, jako na př. v *kůň* proti dvojslabičným slovům: ko-ně, koň-ský, ko-ník; trojslabičným: ko-ni-na, ko-ní-ček a j.

Samohlásku *u* dloužíme dvojnásobně, buďto v *u* anebo v *ou*, na př. uvedu — úvod, poručím — poroučím.

§. 23. Dvě rozdílné samohlásky, náležejí-li jedné a téže slabice, jsou *dvojhlaska* (der Doppel-laut, diphthongus), a sice *pravá*, jestli potud zní, pokud jedna samohláska dlouhá; jinak je *nepravá*.

Pravá dvojhlaska na př. jest *uo* ve staročeském slově *kuň* m. nynějšího *kůň*, proto že skutečně záleží ve dvou rozdílných samohláskách: *u* a *o*, které jedním douškem čili jednou slabikou a potud znějí, pokud přiměřené jim novočeské *ů*.

Stejně dvě samohlásky, stojí-li vedle sebe, náležejí vždy dvěma slabikám, jako na př. *oo* ve slovech: černo-oký, poostřiti a jinde; *oo* tedy není dvojhlaska. Pakli vedle sebe stojí

dvě samohlásky nestejně a k jedné a téže slabice nenáležité, též nejsou dvojhlasky, jako na př. *au* v *na-u-ka*, *na-u-či-ti*; *ou* v *po-u-čiti* a jiné jinde.

§. 24. V každé řeči mohlo by tolik dvojhlásek býti, kolik dvou rozdílných samohlásek v jedné slabice spojití možná. Ale není jich v žádné řeči tolik. Čeština má jen dvě: jednu pravou čili *ou*, a jednu nepravou čili *ě*.

Dvojhlasčky *ou* potřebujeme ve středku a na konci slov, na př. *kout*, *sou-sed*, *ne-sou* a j. S počátku slov píšeme nyní obecně *ú* m. *ou*: *ú-hor*, *ú-sta*.

Dříve psávalo se ve všech třech případech jednako, a sice nejprv *ú*, později *au*: *kút*, *sú-sed*, *ne-sú*, *ú-hor*, *ú-sta* — *kaut*, *saused*, *ne-sau*, *au-hor*, *au-sta*. Nyní *au* jen v cizích slovech necháváme, kde skutečně co *au* zní, jako: *August*, *Saul*, *Ezau* a j.

Litera *ě* jen po *v*, *b*, *p*, *f*, *m* zní dvěma rozdílnými hlasy čili co *ie*, ale jen potud, pokud *e* anebo kterákoli jiná samohláska krátká. Pročež jest nepravá dvojhlasčka.

§. 25. K samohláskám patří i souhlásky *l* a *r*, kdykoli s jinými souhláskami jedním douškem čili v jedné slabice znějí. To se stává na dvou místech: předně tam, kde *l* a *r* mezi dvěma samohláskama stojí, jako na př. v jednoslabičných slovech: *vlk*, a *krk*, ve dvojslabičných: *vl-ček* a *kr-ček*, v trojslabičných: *vl-či-sko* a *kr-či-sko* a t. d. Za druhé jeví se *l* a *r* samohláskami na konci slov, když před nimi jedna neb i více souhlásek stojí, jako na př. v *pá-sl*, *ti-skl*, *ka-pr*, *mi-str* a j.

§. 26. V písemné mluvě samohlásky *l* a *r* neobjevují se dlouhými. Všecky ostatní dlouží se v ní takto: *a* v *á*, *e* v *é*, *ě* v *í*, *o* v *ů*, *u* v *ú*, a *ou*, *y* v *ý*. k. p. *hlava-hlávka*, *peku-péci*, *ději-díti*, *nos-nůsek*, *sluji-slouti*, *ryji-ryíti*.

Obecná mluva *é* téměř stále dlouživá v *í*; na př. písemné: *vésti*, *plésti* a pod. znějí obecně: *víst* a *plíst*. Místo *ý* slýchati

obecně *ej*: dobrej pán m. dobrý pán, rejt m. rýti, a t. d. Obecně se někdy *ej* klade i také místo *i*: sejto m. sito, lejt m. líti atd.

Naopak se dotčené dlouhé samohlásky krátí, k. p. brána-branou, pléna-plenou, míra-měrou, měř, kůl-kolu, bouřím-pobuřuji, rýpám-vyrypuji.

§. 27. Samohlásky dle těch částek ust, kterými nejvíce hýbeme, když je vyřikáváme, jsou trojnásobné: *hrdelné*, *podnebné* a *retné*. Hrdelné jest *a*, podnebné *i* a retné *u*.

Když totižto vyřikáváme *a*, dáváme hlasu od *hrdla* vycházeti zcela otevřenými ústy. Vyřikajíce samohlásku *i*, zdviháme jazyk k *podnebí* potud, aby průduchem hlas od hrdla jen ještě vyjítí mohl. Samohláska *u* konečně zní *rtoma* potud stulenýma, že otvorem hlas od hrdla vyjítí může.

§. 28. Samohlásky *a*, *o*, *u* a *y* jsou *tvrdé*; *i* a *ě* *měkké*, *e* jest *obojetné*, t. j., někdy tvrdé, jindy měkké.

Jináče samohlásky měkké *i*, *í* a *ě* s obojetným *e* zoveme *podnebnými*, všechny ostatní *nepodnebnými*.

O s o u h l á s k á c h.

§. 29. V mluvě česko-slovenské slýchati 25 souhlásek, které se takto tisknou: b, c, č, d, d', f, g, h, ch, j, k, l, m, n, ň, p, r, ř, s, š, t, t', v, z, ž.

§. 30. Jméno každé ze souhlásek u nás obvyklých složeno je ze dvou hlásek.

Máme však jen osm takových souhlásek, kterých samých o sobě naprosto nelze vyřknouti, t. j. kde přiměřený jim hlas jen tehdá možná jest pronésti a slyšeti, když jej se samohláskou nějakou spojíme. Souhlásky tyto jsou následující: *k*, *g*, *t*, *d*, *t'*, *p* a *b*; zovou se *něnými* (*stumm*, *mutae*).

Všecky ostatní souhlásky lze i samy o sobě vyřknouti, a proto je nazýváme *hlasnými*, jináče

polosamohláskami (Halbvokale, semivocales), a sice proto, že se jen napolou rovnají samohláskám, jelikož sice zároveň samohláskám samy o sobě znějí, ale samy o sobě slabikami býti nemohou.

§. 31. Za druhé dělíme souhlásky na
jasné (hell, mediae): b, d, d', g, h, v, z, ž;
temné (dumpf, tenues): p, t, t', k, ch, f, s, š, c, č; a
střední: j, l, m, n, ň, r, ř.

§. 32. Za třetí rozpadají se souhlásky na
tvrdé: d, f, g, h, ch, k, n, r, t;
měkké: c, č, d', j, ň, ř, š, t', ž; a na
obojetné: b, l, m, p, s, v, z.

§. 32. Dle těch částek ust konečně, kterými souhlásky zvláště znějí, dělíme je na

hrdelnice (Gurgellaute, gutturales); g, h, ch, k;
podnebnice (Gaumenlaute, palatales): j, c, č, d', ň, ř, š, t', ž;

jazyčnice (Zungenlaute, linguales): l, n, r;

zubnice (Zahnlaut, dentales): d, t, s, z; a

retnice (Lippenlaute, labiales): b, f, m, p, v.

Když na př. vyřikáme *r*, chvějeme čili vztrásáme silně *jazykem*; u *n* zdviháme *jazyk* ku podnebí a dáváme vycházeti hlasu nosem; u *m* spojujeme úplně *rtý* a potom vyrážíme hlas též nosem; u *v* naopak dáváme hlasu vznikati stulenýma rtoma. Trochu více je stulujeme a silněji vyrážíme hlas mezi nimi, když vyřikáme *f*, a t. d.

Hlásku *s* a pět podobně k ní znějících *š, z, ž, c* a *č* jináče zoveme *sykavými* anebo *sykavkami* (Zichslaute, sibilantes).

Přeměny hlásek.

§. 33. Když mluvíme, zjinačujeme jedno a též slovo všelijak. Nejčastěji tak, že přidáváme k němu

jednu aneb i více hlásek, rozličně přitom stýkající se hlásky měníce. Tak na př. o jednom vlku, že vyje, říkáme takto: „vlk vyj-e“, o několika vlčích naopak totéž rozličně, a sice obecně takto: „vlč-i vyj-ou“, písemně pak: „vlč-i vyj-í.“

Mluvíce tak, přidáváme pokaždé ke slovu *vlk* co podmětu samohlásku *i* a měníme před ní hrdelnicí *k* v sykavku *c*: *vl-ci*. Podruhé slovo *vyj-e* co přísudek měníme obecně ve *vyj-ou*, písemně ve *vyj-í*.

O jedné vlčici zase oznamujeme tutéž myšlénku písemně takto. „vlč-ice vyj-e“, o několika: „vlč-ice vyj-í“. Místo toho říkalo se druhy a místy i podnes ještě říká se takto: „vlčic-a vyj-e, vlčic-e vyj-ú.“

Tu se zase následující důležitější změny staly: ke slovu *vlk* přidáno písemně *ice* m. staročes. *ica*, čímž *k* obakráte přešlo v *č*: vlč-ice, vlč-ica. Vlčic-e liší se od vlčic-a změnou samohlásky *a* v *e*, a vyj-í od vyj-ú samohláskou *i* m. *ú*.

Všecky ty přírážky, kterými jedno slovo v druhé měníváme, jsou buď *přípony* (das Suffix, z lat. suffixum anebo die Endung, koncovka), buď *spony* (der Bindelaut, copula).

Přípony jsou na př. *i* a *ice*, staročes. *ica*, ve slovech: vlč-i a vlč-ice, vlč-ica. Samohlaska *e* v maž-e-me je spona, *me* pak jest přípona.

Ty částky pak, které ve slovech před příponami a sponami rozeznati možná, nazýváme jako u stromů *kořenem* (die Wurzel, radix) a *kmenem* (der Stamm, stirps).

Na př. ve slovech: vl-k, vlč-i a vlč-ice je *vl* kořen; *k*, *i* a *ice* jsou přípony, *vlk* konečně je kmen, z něhož slova vlč-i a vlč-ice příponami *i* a *ice* vznikla.

Ve slově *lexeme*, které jest i větou spolu, přichází též spona, a sice to *e*, kterým přípona *me* co podmět v jedno slovo spojena jest s kořenem *lex* co přísudkem.

§. 34. Nejvíce se jak samohlásky tak i souhlásky ve slovech mění tam, kde se v nich přípony a spony stýkají s kořeny a kmeny, jako na př. ve vlc-i a mař-e-me proti vl-k a maz-ati.

Ve slově *vlc-i* změněno je *k* v *c* před příponou *i*, která bezprostředně přistoupila ku kmenu *vl-k*; v *mař-e-me* naopak přešlo *z* v *ž* před sponou *e*, která se v něm mezi kořenem *mař* a příponou *me* nachází.

Řidčeji měníme samohlásky a souhlásky v kořenech samých, jako na př. v *sad-íme* proti *sed-íme*, v *nos-íme* proti *nes-eme*, úřední proti *úrad* a t. d.

Ve slově *sad-íme* proti *sed-íme* změněno je kořenné *e* (vlastně *ě*) v *a*; v *nos-íme* proti *nes-eme* též kořenu náležitě *e* přešlo v *o*, v *úřední* původnější *a* (*ja*) v *e* (*ě*).

Mnohem více změn samohlásek i souhlásek spozorujeme v obou případech, srovnáme-li vespolek jazyk spisovný s obecným. Tento od onoho liší se totižto více nebo méně u každého národa, a sice hlavně tím, že se v nich hlásky jednoduše nemění, jako na př. u nás, když píšeme a dáváme tisknouti: vlci vyj-i m. obecného: vlci vyj-ou anebo vyj-ú.

Změny samohlásek.

§. 35. Nejčastěji a nejdůležitěji měníme samohlásky trojím způsobem. První z nich je *přehlasování* (das Umlauten), druhý *stupňování* (das Ablauten anebo Steigern), třetí *stahování* (das Zusammenziehen).

Přehlasováním a stahováním se význam slov nijak nemění; na př. věta: „duše lidská je nesmrtelná“ znamená zcela to, co staročeské: „duša ljudská je nesmrtelná,“ ačkoli v onéno *a* v *e*, pak *ju* v *i* je přehlaseno. Podobně slova *mé*, *tvé* a *své* znamenají totéž, co *moje*, *tvoje* a *svoje*, ačkoli se onano od těchto liší stažením slabik *oje* v *é*.

Stupňováním naopak mění se význam slov vždy nějak, na př. věta „zahradník *sadí*“ vyslovuje jinou myšlénku než věta: „zahradník *sedí*“, a sice jen proto, že v onéno přísudek má *a*, ježto vzniklo stupňováním z *e* (vlastně z *ě*).

1. Přehlasování.

§. 36. Přehlasovati znamená nepodnebné samohlásky, stojí-li vedle podnebných souhlásek, měniti v podnebné.

Nepodnebné samohlásky, kterých se přehlasování zvláště týká, jsou tyto: *a*, *o*, *u*, *ú*. Z dvojhlásek patří k nim přede vším *ou*, co délka samohlásky *u*.

Z hlásky *a* vzniká přehlasováním vždy *e* aneb *ě*, jako na př. ve větě: „duš-*e* naš-*e* je nesmrtelná“, místo níž staří Čechové říkali: „duš-*a* naš-*a* je nesmrtelná“; taktéž dej m. *daj* a t. d.

Z hlásky *u* a *ú* (*ou*) vznikají *i* a *í*, jako na př. máme duš-*i* m. máme duš-*u*, vlci vyj-*í* m. vlci vyj-*ú* a vyj-*ou*.

Z *o* vzniká též *e* nebo *ě*, k. p. jezevec m. jezovec, svěžeš m. svěžost, ručeš m. ručnost.

§. 37. Podnebné samohlásky *e*, *ě*, *i* a *í*, kdekoli přehlasováním vznikly, zoveme *přehláskami* (der Umlaut).

Měnění samohlásek po souhláskách podnebných je přehlasování *postupné*, před nimi *zpátečné*.

Spisovný jazyk náš liší se od obecné mluvy české, moravské, slezské a slovenské nejvíce přehlasováním. Obsahuje totiž mnohem více přehlásek, nežli kterákoli z nich. Obecná čeština pak mnohem více přehlasuje než ostatní; nejméně ze všech přehlasuje slovenčina.

§. 38. Samohláska *a* (*ja*) přehlasuje se v *e* aneb *ě* ve všech sponách a příponách, na př. svíc-*e*, kaš-*e*, mil-*e*, lež-*el*, von-*ěl* a j. m. staročeského: sviec-*a*, kaš-*a*, milj-*a*, lež-*al*, voň-*al*.

V kořenech a kmenech slov naopak přehlasuje se *a* (*ja*) jen někdy, jako na př. čekati, hledati, jekot, zjev, jestřáb, jezvec, jeskyně, chřestati, šerý, šerada, přeska a t. d. místo staročeských: čakati, hladati, jakot, jav, jastřáb, šarý, šerada atd. Rozdílné od toho jest spodobování, o němž viz §. 42.

§. 39. Samohlásku *u* (*ju*) v *i* a *ú* (*jú*) s dvojhláskou *ou* v *í* přehlasujeme jen písemně ve všech příponách, pišice na př. duš-*i* naš-*i* a duš-*í* naš-*í* m. staročes. duš-*u* naš-*u* a duš-*ú* naš-*ú*.

Obecná čeština zanedbává přehlasování toho často ve příponách; na př. věta písemná „lidé pracuj-*i*“ zní obecně česky s jednou přehláskou takto: „lidé pracuj-*ou*“, staročesky pak beze vsí přehlásky: „ljude pracuj-*ú*“. Podobně se říká: biju, seju, miluju, píšu a pod. místo písemného: bij*í*, sej*í*, miluj*í*, piš*í*.

V kořenech a kmenech všude skoro se *u* (*ú*) přehlasuje na *i* (*í*), na př. břicho, cítiti, cizí, číti, jitro, klíč, líbiti, plíce, štika atd. místo: břucho, cúditi, cuzí, čúti, jutro, kljúč, ljúbiti, pljúca, šťuka.

Nemnoho jen jest takových slov, kde *u*, ačkoli stojí po souhláskách podnebných, přehlasováno nebývá, jako ku př.: cudný, cukám, cukr, cupám, čumím, čuba, čouhám, đoubám, juchta, junoch, ňuchna, šňukám, šňupám, chřupám, šumím, šupina, šustím, šfouchám, fukám, fuhýk, žumpa a t. d.

§. 40. Samohlásku *o* v *e* přehlasuje obecná čeština řidčeji nežli spisovná. Tak na př. říká se obecně: v čom, v ňom, Vyšo-hrad, Bělohrad, jezovec, atd. m. písemných: v čem, v něm, Vyše-hrad, Bělehrad, jezevec.

§. 41. Zpátečně přehlasujeme jen *a* v *e* aneb *ě*, a to nejčastěji před *j*, jako: -čít-*ej*, shán-*ěj*,

krej-čí, zej-tra, nej-lepší, čej-ka atd. m. čít-aj
sháň-aj, kraj-čí, zaj-tra, naj-lepší, čaj-ka.

§. 42. Zvláštní přeměna děje se v kořenech a kmenech, i nazývá se *spodobováním*. Hlavně se dotýká samohlásky *a* čili *ja*. Jestliže totiž hned po *a* (*ja*) následuje měkká souhláska anebo má-li druhá slabika *i*, *í*, *ě* (*e*), tedy se *a* (*ja*) často proměňuje v *ě* (*e*), někdy až v *í* (§. 49). Pakli tvrdá souhláska, anebo v druhé slabice jiná nějaká samohláska následuje, zůstane *a* (*ja*) státi a nemění se. Ve staré češtině mělo toto pravidlo rozšířenější nežli nyní platnost. Ku p. svatý, svatyně — světiti, světější; žal, žalost, žalovati — žele, želeti; třásl, třást — třeseš, třes; pátý, devátý, desátý — pět, devět, deset; pata — zápětí, nazpět, opět; Jan, Janek — Jene, Jeník; zábsti, záblo — zebe; čapka — čepice; jaro, jarý — jeř, jeřina; úřad — úřední; rád, spořádati — řídití, spoříditi; táhnouti — těžiti; žatva, žatý — žeti, žiti; přádlo — před, předeš; šťastný — štěstí; chrastati — chřestiti; památka — paměť; přátelé — přítel (m. přítel); telata — telete (-tě), telecí; hovado — hovězí a t. d.

Nyní se zhusta v češtině vyskytají slova, kde spodobování šetřeno není, jako k. p. třásli, třásti, třesu, třesa, kdežto staří Čechové říkali pravidelně: třesli, třésti, třasu, třasa. Podobně říkáme: svatí, žatí, pojeti strachem, místo staročeského způsobu: světi, žeti, pojeti atd.

Nejdůležitější účinek spodobování záleží nyní v tom, že samohláska *a* (*ja*) ve množství slovech nepodlehla přehlasování, které by ji sic jinak pro předcházející nebo následující podnebné souhlásky bylo zachvátilo.

K. p. jahoda, jablko, javor, jasný, jáma, jádro, čáp, čas, často, čára, das, dabel, šat, šalba, šách, šašek, žalud, žába, žádný, žalář, žásám, žádám, žáha, žaludek, tajný, hrál, okřál atd., kdežto by obyčejné přehlasování (§. 38.) požadovalo, aby se říkalo: jehoda, čes, šet, želud, tejný, hrél a t. d.

2. Stupňování.

§. 43. Stupňování je významné měnění lehčích samohlásek v závažnější, na př. *e v o* aneb *ě v a*.

Závažnost samohlásek určujeme dvojím činem: *a)* dle času, pokud která z nich zní, a *b)* dle toho, jakým proudem dechu která z nich se vyrazí.

Dle času dlouhé samohlásky závažnější jsou nežli krátké téhož hlasu, a sice proto, že každá dlouhá samohláska o jednu déle zní, než kterákoli krátká, na př. *á* zní potud, pokud dvě *a* čili *aa*. Samohláska *á* je tedy závažnější než *a*, *é* závažnější než *e*, *í* než *i* a t. d.

Ze všech samohlásek nejsilnějším proudem dechu čili z cela otevřenými ústy zní *a*. Hláska *a* je nejzávažnější ze všech, vyjmouc *á*, kteréž jest závažnější proto, že zní o polovici déle než *a*.

Nejlehčí ze všech samohlásek jsou *l*, *r*, pak *i*.

Jdou tedy samohlásky lehčí a závažnější následujícím po sobě pořádkem:

l, *r*, *i*, *e*, *ě*, *y*, *o*, *u*, *a*, *á*.

Pořádek ten samohlásek zove se *škálou* anebo *stupnicí* jejich.

§. 44. Samohlásky stupňujeme vůbec trojím způsobem:

1) dlužením, jako na př. když říkáme: *sázím* m. *sadím*, *vidám* m. *vidím*, a podobně;

2) samým měněním jich dle stupnice svrchu položené, na př. *e v o*, *ě v a* atd. na př. *nesu* — *nosím*, *sedím* — *sadím*.

3) tím, že k nim připojujeme jiné samohlásky, jako na př. když kořen *mr* měníme ve slova: *mor*, *mořiti*, *mařiti* a *j*.

§. 45. Dloužením stupňujeme samohlásky, měníce krátké z nich ve přiměřené jim dlouhé samohlásky neb dvojhlásky.

Aby však délka stupňováním byla, musí se skrze ní význam slov více nebo méně měniti. Taková délka je na př. *á* ve *vál-ím* proti *val-ím*, *e* v *lét-ám* proti *let-ím*, *í* ve *vid-ati* proti *vid-ěti*, *ů* ve *vyrůst-ám* proti *vyrost-u*, *ou* v *poušt-ěti* proti *pust-iti*, *ý* v *býv-ala* proti *by-la* a *j*.

§. 46. Druhým způsobem stupňujeme samohlásky *e*, *ě*, *y*, *o*, a sice takto:

1) *e* v *ě*, *o* a *ů*, na př. *nos-ím* a *nůš-e* proti *nes-u*, *voz-iti* a *vůz* proti *vez-u*, *ú-těk*, *toč-ím* a *tůčka* proti *tek-u* a *jinde*;

2) *ě* v *a* i *á*, na př. *hrab-ati*, *sad-iti*, *vláč-eti* a *j.*, jenž pošly od kořenů *hřeb*, *sěd* a *vlěk*;

3) *y* v *u*; tak vzniklo na př. slovo *tu-k* (tučnost) příponou *k* z kořene *ty* (*ty-ji*), znamenajícího tučněti;

4) *o* v *á*, řidčeji v *a*, na př. *ház-eti*, *lám-ati*, *skák-ati*, *klan-ěti se*, *ran-iti* a *j.* proti *hod-iti*, *lom-iti*, *skoč-iti*, *klon-iti* a *ron-iti*.

§. 47. Stupňování třetím způsobem děje se takto:

1) *i* stupňuje se v *ě* a v *oj* aneb *ůj*, na př. *věd-ěti* proti *vid-ěti*; *boj*, *hnůj* a *hnoj-iti*, *zá-voj* a *j.* jenž pošly od kořenů: *bi*, *hni* a *vi*, slýchanych na př. ve slovech: *bi-ji*, *hni-ji* a *vi-nu*.

2) *y* v *av*, *va* a *ov*, na př. *o-tav-a*, *zo-tav-ím* od kořene *ty* (tučněti); *krov*, *po-krov-ec*, od koř. *kry* (*kryji*); *kvas-iti* od *kys* (*kys-ati*) a *jinde*;

3) *u* v *av*, *áv* a *ov*, na př. *o-snov-a*, *sláv-a*, *slav-iti* a *j.*, jenž pošly od kořenů *snu* a *slu*, které slýchati ve *snu-ji* a *sluji*.

4) Samohlásky *l* a *r* stupňujeme, přidávajíce k nim *a*, neb *o*, neb i jiné samohlásky.

Tak na př. z kořene *mr*, jejžto s *r* co samohláskou ve slově *u-mr-lý* slýchati, vznikla stupňováním samohlásky *r* v *ír*, *or* a *ar* slova: *u-mír-ati*, *mor*, *moř-iti*, *mař-iti* a jiná; *vřet-eno* a *vrát-iti* vznikla stupňováním *r* v *ře* a *rá* z kořene *vrt* ve *vrt-ěti*; *plaz-iti* z koř. *plz* ve *plznouti*; *po-stel*, *po-stíl-ati* a *stůl* z koř. *stl* ve *stl-áti* atd.

3. *Stahování.*

§. 48. Kromě stupňování drahně dlouhých samohlásek vzniká stahováním. Týká se nejčastěji dvou samohlásek, majících mezi sebou souhlásku *j*. Tu se totiž *j* spolu s samohláskou předcházející zrovna vysouvá a náhradou za to pozůstává samohláska dlouhá, jako na př. v *m-á* a *m-é* m. *moj-a* a *moj-e*.

Tento způsob stahování je ve zvyku po tvrdých souhláskách. Jím z *aja* a *oja* vzniká *á*, jako na př. v *ká-ti* se a *bá-ti* se m. *kaja-ti* se a *boja-ti* se, *dobr-ám*. *dobraj-a*, *tv-ám* m. *tvoj-a*, *vol-ám* m. *volaj-am* a. j. Podobně stahujeme *aje*, *oje*, *uje* a *yje* v *é*, *oju* a *uju* v *ou*, *oji* v *í*, a t. d., říkajíce na př. *dobr-ého* m. *dobra-jeho*, *dobr-ému* m. *dobru-jemu*, *dobr-é* m. *dobro-je* a *dobry-je*, *m-é* m. *moje*, *vé-voda* m. *voje-voda*, *dobr-ou* m. *dobru-ju*, *m-í* m. *moji* a t. d.

§. 49. Po měkkých souhláskách nejdříve jen samohlásky se vysouvaly, *j* pak měnilo se v *i*, splývajíc s následujícími samohláskami v dvojhlásky. Tím na př. z *aja*, *ěja* a *ija* vznikla dvojhlásky *ia*; taktéž *ie* vzniklo z *ije*, *iu* z *iju* atd.

Dvojhlaska *ia* byla potom větším dílem přehlasena v *ie*, toto pak staženo v *i* asi tak, jako v němčině, kde slova *die Liebe* (láska) tak znějí, jako kdyby byla tištěna s *i*: *dí líbe*.

Tak na př. sváz-ím stojí m. sváz-iem, kteréžto vzniklo přehlášením *ia* v *ie* ze sváz-iam, toto pak vysutím hlásky *a* před *j* a změnou tohoto v *i* ze sváza-jam. Podobně při-ti znělo dříve prie-ti a toto pria-ti m. příja-ti. Často však, zejména před tvrdými souhláskami, zachovalo se *ia*, co *á*, na př. hřál a přál m. hřial a přial z hřejal a přijal (§. 42.)

Dvojhlaska *iu* byla předně též přehlasena v *ii* toto pak staženo v *i*.

Tak na př. znamen-í stojí předně m. staročeského znamenie, potom i místo znamen-ia a znamen-iu. V takových slovech přípony *ie*, *ia* a *iu* pošly stažením z *ije*, *ija* a *iju*.

Změny souhlásek.

§. 50. Souhlásky měníváme vůbec ve dvou případech. Předně tam, kde se dvě aneb několik jich stýká vespolek, jako na př. *kd* ve slově *kde*, ježto s *g* m. *k*, čili co *gde*, vyslovujeme. Zadruhé měníváme souhlásky i o samotě, čili tam, kde se nestýkají vespolek, jako na př. *m* v *n* ve slově *medvěd*, které vůbec *nedvěd* zní.

První případ častěji se udává nežli druhý.

Dvě aneb i více stýkajících se souhlásek zoveme *skupeninami* (die Gruppe) jejich.

§. 51. Skupeniny souhlásek jsou vůbec dvojnásobné:

1) naskrze nevyslovitelné čili takové, že jich žádným jazykem nelze vyřknouti, jako na př. *kd* ve slově *kdo*.

Slova toho totižto tak, jak je právě tištěno, čili s *k* před *d* nikdo, ať je kterého národa koli, vyřknouti nemůže. Aby se

to státi mohlo, musí se v něm buď *k* v *g*, buď *d* v *t* změnití tedy *gdo*, anebo, jak předkové naši psávali a říkali, *kto*.

2) Jiné skupeniny souhlásek daly by se sice vyřknouti, ale tak jsou tomu aneb onomu národu protivné, že se jich všemožně zbaviti hledí. Takovými jsou nám na př. *dt* a *tt*. Těch se zbavujeme, měnice obě v *st*, jako na př. ve slovech: vés-ti a plés-ti, pošlých od kořenů *ved* a *plet* příponou *ti*, čili z *ved-ti* a *plet-ti*.

Skupenin naskrze nevyslovitelných zbavujeme se jako všickni jiní národové *neúplným spodobováním* (die unvollständige Anähnlichung aneb Assimilation, assimilatio). Toto měnění souhlásek slove *všeobecné* (allgemein), anebo *obecně lidské*. Každé jiné naopak zoveme *zvláštním* (besonder) anebo *národním*.

a) Všeobecné změny souhlásek.

Neúplné spodobování.

§. 52. Neúplné spodobování je měnění jasných souhlásek v temné, anebo naopak temných v jasné. Zákon, dle něhož se to děje, zní takto: *před jasnými souhláskami smějí jen jasné, před temnými pak a na konci slov jen temné státi*. Podle toho

1) jasné souhlásky: *b, d, d̄, g, h, v, z, ž*, před temnými čili před: *p, t, t̄, k, ch, f, s, š, c, č*, přecházejí do přiměřených sobě temných, t. j. *b* do *p*, *d* do *t*, *d̄* do *t̄*, *g* do *k* atd. Tak na př. slova: *obce*, *hladký*, *lehký*, *blízký*, *od-kostela* a j. znějí zcela tak, jako kdyby takto byla tištěna: *opce*, *hlatký*, *lechký*, *blíský*, *ot-kostela*.

2) Temné souhlásky naopak před jasnými měníme v přiměřené jim jasné, čili *p* v *b*, *t* v *d*,

ť v *ď* a t. d. Tak na př. slova: modlitba, svatba, prosba, kdo, kde, k-boku a j. vyslovujeme zcela co: modlidba, svadba, prozba, *gdo*, *gde*, *g-boku*.

3) Na konci slov jasné souhlásky skoro zcela tak znějí, jako přiměřené jim temné, na př. dub co dup, Bůh co Bůch, krev co kref a t. d.

§. 53. Zákonem právě vyloženým řídíme se ve psání jen poněkud. Pišeme totižto větším dílem slova tak, jak vznikla, a jen některá z nich tak, jak je vyslovujeme. Jak slova vznikla, poznáváme *slovozpytem* (die Wortforschung, etymologia).

Proto *pravopis* (die Rechtschreibung, orthographia) náš, čili náš způsob psání, je *slovozpytný* (etymologisch). Každý takový pravopis naopak, který se buď zcela aneb aspoň větším dílem drží vyslovování, je *zvukový* anebo *fonetický* (fonetisch).

Náš pravopis jen u těch slov je fonetický, která již předkové naši psávali tak, jak jednokaždé z nich zní, neznajíce anebo nešetříce způsobu, kterým vznikla.

Tak na př. *mas-ť* a *más-lo* pišeme s temným *s* m. jasného *sz*, ačkoli slova ta od kořene *masz* v *maz-ati* pocházejí; právě tak i *dé-šť* m. *dé-žd*, *tch-oř* m. *dch-oř* a t. d. Jasné souhlásky naopak klademe místo temných, píšice: *db-áti*, *zb-oží*, *zd-e* atd. m. někdejších: *tb-áti*, *sb-ožie* a *sd-e*.

Pochybujeme-li kdy, jakou by se souhláskou, jasnou-li či temnou, mělo některé slovo psáti, poznáme to nejsnadněji, změním-li slovo tak, aby se pochybná souhláska dostala mezi dvě samohlásky.

Jak tuto zní, tak ji třeba i před souhláskami psáti. Tak na př. z *ob-ec*, *ob-ecný*, a z podobných slov jasně viděti, že: *ob-ce*, *ob-čan* a j. psáti třeba s *b* m. slyšitelného *p*.

Podobně z *knih-a*, *knih-ař* a j. dovtípíme se snadno, že nesluší psáti dle znění *kni-ch*, než dle slovozpytu *kni-h*.

b) Zvláštní změny souhlásek.

§. 54. Jedenkaždý národ oblíbil sobě jen jistý počet skupenin souhláskových, a to tak velice, že se všech ostatních všemožně chrání a zbavuje.

Nejobyčejněji zbavují se národy neoblíbených sobě skupenin souhlásek těmito způsoby:

1) *úplným spodobováním* (die vollständige Assimilation), čili tím, že se jedna ze stýkajících se souhlásek změní ve zcela takovou, jako je druhá, jako na př. *d* v *s* před *s* v lat. slově *assimilatio* m. *ad-similatio*, *b* v *f* v *of-ferre* (obětovati) m. *ob-ferre* a *j*.

2) *přesmykováním* (die Umstellung, metathesis), čili překládáním hlásek z jednoho místa na druhé. Tak sme změnili na př. lat. *Albis* a *marmor* v *Labe* a *mramor*, staročeské a slovenské *povraz* ve *provaz*.

3) *vsouváním* (die Einschreibung, epenthesis), čili vkládáním samohlásek aneb i souhlásek do neoblíbených skupenin. Tak říká na pr. *Slovák*; *sedem* a *osem*, *Čech*: *sedum* a *osum*, m. písemných: *sedm* a *osm*. Do *sř* naopak vsouvají *Čechové* *vesměs t*, *řikajice*: *středa* a *stříbro* m. slov. *sreda* a *sriebro*.

4) *vysouváním* (die Ausstossung, elisio), čili odhazováním nejméně jedné ze stýkajících se souhlásek, jako na př. *Slovák*, když říká: *brat* m. čes. dvojslabičného: *bra-tr*, a naopak zase *Čech*, když říká bez *p* a *v*: *ka-nouti*, *tr-nouti*, *ky-nouti* a t. d. m. slovenského: *kap-núť*, *trp-núť* a *kyv-núť*,

5) *rozlišováním* (die Dissimilation) čili měněním *a*) buď jen jedné ze stýkajících se souhlásek, *b*) buď i celé skupeniny v docela jiné souhlásky. Prvním způsobem rozlišujeme my a více jiných národů v *st* skupeniny *dt* a *tt*; druhým *kt* v *c*, říkajíce na př. *péc-i* (obecně čes. *píc-t*) m. *pek-ti*.

§. 55. Úplným spodobováním se jazyk náš neobvyklých v něm skupenin souhlásek nikdy nezavazuje. Příčina toho jest, že úplným spodobováním dvě stejně čili jednaké souhlásky vznikají, jako na př. *ss* z *ds* a *ff* z *bf* v lat. slovech *assimilatio* a *offerre*, kdežto jazyk náš nejen dvou stejných, než i dvou podobně znějících souhlásek vedle sebe vůbec velmi nerad mívá.

Tak na př. Čechové v některých krajích raději mají *dn* než zdvojené *n* čili *nn*, říkajíce: *Ad-na* a *souked-ný* m. *pisemných*: *An-na* a *souken-ný*.

Ostatními čtyřmi způsoby naopak zavazuje se i jazyk náš neoblíbených sobě skupenin, nejčastěji rozlišováním a vsouváním.

1) *Rozlišováním.*

§. 56. Prvním způsobem rozlišujeme hlavně tyto skupeniny:

1) *dt* a *tt* v *st*, říkajíce na př. *slas-ť*, *vlas-ť*, *pěs-toun*, *més-ti* a t. d. m. *slad-ť*, *vlad-ť*, *pět-toun* a *met-ti* od kořenů *slad*, *vlad*, *pit* a *met*, které slýchati ve: *slad-iti*, *slád-nouti*, *pit-omy* (*píce*), *met-u* a *jinde*;

2) *dl* a *cht* v *sl* a *st*, ačkoli řidčeji nežli dvě předešlé, na př. *hous-le* m. *houd-le* od kořene *hud*, slyšitelného v *hud-ba*; *prs-ť* m. *prech-ť* od *prch* ve *prchnouti* a j.

§. 57. Druhým způsobem rozlišujeme čili v docela jiné souhlásky měníme nejvíce:

1) skupeniny *dj* a *tj*, činice z nich *z* a *c*. Na př. hráz-e a svíc-e, staročesky bez přehlásky: hráz-a a sviec-a, vznikla z někdejších: hrad-ja a sviet-ja, kde *ja* jest přípona, *hrad* a *sviet* jsou kmeny;

2) *kt* a *ht* v *c*, na př. slova: péc a moc, péc-i a moc-i (obecně čes. píc-t a moc-t) vznikla z někdejších: pek-ť a moh-ť, pek-ti a moh-ti, kde *pek* a *moh* jsou kořeny, *ť* a *ti* pak přípony.

§. 58. Týmž způsobem rozlišujeme i hrdelnice, kdekoli je v sykavky měníme, jako na př. když místo „raro-h je ptá-k“ říkáme: „rarož-i jsou ptác-i“, anebo takto: „rarož-e je ptáč-e“.

Rozlišování to děje se tím, že *k* přechází v *c* a *č*, *h* v *z* a *ž*, *ch* v *š* a sice vůbec tam, kde se hrdelnice s podnebnými hláskami *j*, *i*, *í*, *ě* a *e* druhdy stýkaly anebo posud stýkají.

Tak na př. slovo *pěč-e*, které staročesky bez přehlásky znělo *pěč-a* (starost), vzniklo z někdejšího *pek-ja*, kde se první hláska přípony čili *j* stýká s *k* čili s poslední hláskou kořene *pek*. Podnes pak se stýkají hrdelnice s podnebnými hláskami, kdekoli se rozlišování jich zanedbává, jako na př. když se obecně česky říká: velk-í páni se procházej-ou m. písemného: velc-í anebo velic-í páni se procházejí.

2) V s o u v á n í.

§. 59. Ze samohlásek nejčastěji vsouváme *e*, a to zvlášt na konci slov, do takových skupenin souhlásek, jakých tu jazyk náš buď naskrze, buď jen poněkud nesnáší.

K neoblíbeným u nás skupeninám na konci slov patří všechny, vyjmouc asi následující:

1) *bl, br, dl, dr, tr* a podobné, čili takové, v nichž *l* a *r* co samohlásky přicházejí, jako na př. ve slovech: zá-bl, o-br, ví-tr, ve-dl, me-tl, my-sl, ro-stl, mi-str, kmo-tr a j.

2) *sk, sm, st, sl, št, šť; zh, zd, zď, žď; ct, čt; bd, pt, cht, nt; jd, nd, vd; dm, lm, rm, mp*, jako ve slovech: lusk, desk, osm, most, cest, hrst, pošt, plášť; rozh, hvězd, bražd, shromažd; poct, počt; chebd; lupt, jucht, flint; obejd, pravd; sedm, palm, parm, form, lamp a t. d.

Avšak ani tyto ani onyno skupeniny nejsou písemnému jazyku našemu tak milé, že by jich často anebo právě všude tam potřeboval, kde by dle slovozpytu měl. Tak nepíšeme: ste-bl a že-br, nébrž se vsuvným *e*: steb-e-l a žeb-e-r; podobně nepíšeme: se-str, než proti tomu s *e*: sest-e-r a t. d.

Vsuvné *e* je proti jiným samohláskám *pohyblivé*. Přichází totižto jen tam, kde by se bez něho slova končila na neoblíbené skupeniny souhlásek, jako na př., kdyby se říkalo: bu-bn, o-hň, o-rl, smu-tk, a t. d. bu-ben, o-heň, o-rel a smu-tek. Jinde se *e* vysouvá, zejména přede všemi těmi příponami, které buď jen v samohláskách samých záležejí, buď se jimi počínají, jako na př. když se říká: bubn-y, bubn-ovati, ohn-ě, ohn-isko, orl-ík, smutk-u a t. d.

Pohyblivé *e* přísouvá se též ku předložkám, kdyby setkáním se jich s ohebnými částkami řeči povstaly nepříjemné skupeniny:

odepsati, odervati, ode dvou, ode tří, ode čtyr, obejítí, obepnouti, rozebrati, rozestati, přese všecko, ke krokům, ke kravám, sesiliti, sejdu, se sedla, se vši mocí, ve vodě, ve stříbře, vecpatí, ze sna, zervati a t. d.

§. 60. Ze souhlásek nejčastěji vsouváme *t* a *n*, řidčeji *d*, *s*, *h* a jiné.

Vsuvným *t* liší se na př. slova: střebati, středa, střetnouti, stříbro a podobná od slovenských: srebať, sreda, sretnúť, sriebro.

Vsuvné *n* slýchatí je na př. ve s-nísti m. s-jísti, k-němu m. k-jemu, ne-ní, staročes. ne-nie m. ne-je; *d* v Jindřich m. něm. Heinrich; *s* v zábsti m. zábti; *h* v rozhřesiti m. rozřešiti a t. d.

Díl druhý.

Nauka o slovech.

§. 61. Slova dle toho, jak se ve větách objevují, jsou dvojnásobná, totiž *měnitelná* a *neměnitelná*. Jedna z nich totižto berou ve větách rozličné změny, jako na př., když o jednom pánovi říkáme: „pán sluh-*ovi* rozkazuj-*e*“, a o více pánech totéž takto: „pán-*i* anebo pán-*ové* sluh-*ům* rozkazuj-*í*“.

Jiná slova zase se nikdy ve větách neměnívají, jako na př. *dnes* a *darmo* ve dvou předešlých větách: „pán sluh-*ovi* dnes darmo rozkazuj-*e*, pán-*i* (pán-*ové*) sluhům dnes darmo rozkazuj-*í*“.

Měnití slova co částky vět znamená *ohýbati* je (biegen, flectere). Slova tedy, která se co částky vět rozličně měnívají, jsou *ohebné* (biegsam, flexibilis), částky řeči; *neohebné* (unbiegsam, inflexibilis) částky řeči jsou naopak všecka ta slova, která se ve větách stále jednako objevují.

Všech částek řeči jest u nás devět (§. 13). Čtyry z nich: příslovky, předložky, spojky a citoslova jsou neohebné, ostatní pak čili: podstatná jména, zájmena, přídavná jména, číslovky a slovesa jsou ohebné částky řeči. V němčině k těmto patří též *člen*.

Ohýbání sloves nazýváme zvláště *časováním* (die Abwandlung, conjugatio), u podstatných pak

a přídavných jmen, potom u zájmen a číslovek *skloňováním* (die Abänderung, declinatio).

§. 62. Od obýbání slov liší se poněkud jich *odvozování* (die Ableitung, derivatio) nejvíce taktó :

1) ohýbáním rozumíme jen ty změny slov, které na nich co částkách vět pozorovati jest; odvozování naopak obsahuje v sobě všecky ostatní změny slov, zejména pak ty, kterými slova z kořenův anebo kmenův vůbec vznikají.

Tak na př. když místo „sluh-a poslouch-á pán-a“ řekneme „sluh-ové poslouch-ají pan-ův,“ ohýbáním rozumíme jen ty změny, kterými *sluh-a* přešlo v *sluh-ové*, *poslouch-á* v *poslouch-ají*, *pá-n* napřed v *pán-a* a potom v *pan-ův*. Odvozování naopak týká se všech ostatních změn, kterými slova těchto vět z kořenův a kmenův vznikla, na př. toho, že *slu-ha* vzniklo z kořene *slu* příponou *ha*, slovo *pá-n* příponou *n* z kořene *pa*; slova *poslouch-á* a *poslouch-ají* z kmene *poslou-cha*, který zase pošel z kořene *slu* zdĺoužením jeho v *slou* a spojením tohoto s předložkou *po* a s příponou *cha*.

2) Ohýbání slov děje se jen příponami čili samými takovými přírážkami ku kořenům anebo kmenům, které nyní o sobě již nic neznamenaají, jako na př. *ové* ve *sluh-ové*, *a* v *pán-a* a jiné jinde; odvozování naopak záleží často i ve *skládání* (die Zusammensetzung, compositio) nejméně dvou a to takových slov, z nichžto každé posud též o sobě něco znamená, jako na př. *vino-hrad*, *živo-bytí*, *po-slouchati* a j. Větším dílem však i odvozování děje se příponami. (§. 69.)

§. 63. Přípony jsou tedy též dvojnásobné: *ohýbací* a *odvozovací*. Prvními měníváme slova již hotová, potřebující jich ve větách; druhými pak vznikají slova z kořenův anebo kmenův, prvé nežli jich ve větách užíváme.

Protož přípony ohýbací přicházejí ve slovech vždy po příponách odvozovacích, jako na př. *a*, *u* a *em* v těchto: vlk-*a*, vlk-*u* a vlk-*em*, kde *k* je přípona odvozovací a *vl* kořen.

Ohebné částky řeči.

1) *Podstatné jméno.*

§. 64. Podstatné jméno je sklonitelná částka řeči, která znamená bytosti buď skutečně buď smyšleně samostatné.

Slovo *by-tosť* znamená to, co vůbec nějak *jest*. Pochází totiž od kořene *by*, slyšitelného na př. i v *by-t*, *bý-vati*, *by-dleti*, *o-by-dlí* a jinde. *Bý-vati* značí vlastně to, co tato dvě slova: často býti; anebo to, co *by-dleti*. *By-t* a *o-by-dlí* pak znamenají to místo, kde kdo *bývá* čili *často jest*. Člověk dlouhého *šivo-bytí* je ten, kdo dlouho *živ jest*, a t. d.

Skutečně samostatné bytosti jsou všechny ty osoby a věci, o kterých se buď smysly svými (zrakem, sluchem a t. d.), buď rozumem svým a zjevením Božím přesvědčiti můžeme, že každá z nich skutečně a zvláště čili o sobě *jest*, zejména tedy duchové, živočichové, rostliny a neživé věci.

Duchové, t. j. Pán Bůh, andělé, ďáblové a duše zemřelých lidí, jsou *osoby živé a nadsmyslné*. Osoby jsou proto, že mají rozum a svobodnou vůli; živé proto, že nikdy nepřestanou žiti; nadsmyslné proto, že, nemajíce těla, nedají se smysly, nýbrž jen rozumem a zjevením Božím pochopiti.

Slovo *šivo-čich* znamená lidi a zvířata spolu co takové bytosti, které žijí a cítí.

Složeno je totižto ze dvou slov: ze *živ-o* a *či-ch*. *Živ-o* pošlo příponou *o* z kořene *živ*, slyšitelného ve slovech: *živ-ý*, *živ-ot* a j. *Či-ch* znělo druhdy bez přehlásky: *ču-ch* a pošlo

příponou *ch* od kořene *ču*, který s příponou *ti* čili co sloveso *ču-ti* za starodávna totéž značil, co *cít-iti* vůbec. Nynější přehlasené *či-ti* naopak znamená jen voněti čili nosem cítiti. Prvotný význam kořene *ču* zachovali sme tedy jen ve slově živo-čích.

Lidé a zvířata hýbají se samovolně (čili samy od sebe a jak se jim právě chce) z místa na místo, a tím se rozeznávají od rostlin. Lidé zase liší se od zvířat rozumem a svobodnou vůlí, ode duchů pak tělem. Proto jsou lidé *osoby smyslné*. Všecky ostatní smyslné bytosti jsou *věci*.

Kromě jmen nadsmyslných a smyslných bytostí všechna ostatní podstatná jména znamenají jen smyšleně samostatné bytosti čili takové, kterých nikde není o sobě a skutečně, než jen v mysli naší, jako: smích, hněv, hřích, radost, dobrota, běh, běhání, bití, krytí a jiná.

Smíchu na př. neslychati nikdy o sobě, než vlastně jen lidí, když se smějí. Ani hněvu, radosti a jiných podobných výjevů nevidati nikdy o sobě, než vlastně jen lidí anebo zvířata rozhněvané a rozveselené.

§. 65. Dle významu podstatná jména jsou: *srostitá* (konkret, z lat. *concretus*) a *odtažitá* (abstrakt, z lat. *abstractus*). *Srostitá* jsou všechna ta, která znamenají osoby a věci smyslné, čili lidi, zvířata, rostliny, nerosty a jiné neživé věci, jako: muž, žena; pes, pavouk, pstruh; len, konopě, buk; hlina, písek, péro, stůl, kniha a j. *Odtazitá* jsou všechna ostatní podstatná jména, která nadsmyslné osoby jako: Bůh, anděl, čert, anebo smyšleně samostatné bytosti znamenají, jako: hněv, krok, pád, padání, soud, souzení, pozor, zlost, znak a j.

§. 66. Jak *odtažitá* tak i *srostitá* podstatná jména rozpadají se na *vlastní* a *obecná* (*Eigen-*

name a Gemeinname, nomen proprium a appellativum).

Vlastní jsou všecka ta, kterými jednotlivé osoby, národy, kraje, krajiny, místa, hory, řeky a t. d. znamenáme, zejména pak všecka ta, která velkými literami počátečnými stále vynikají, jako: Kristus Pán, Rafael, Jan, Václav, Belzebub, Jablonský, Radecký, Čech, Moravan, Slovák, Rakušan, Asia, Europa, Čechy, Uhry, Praha, Viedeň, Pešť, Krkonoše, Tatry, Dunaj, Váh, Vltava, Veles, Mořana, Vesna, Jupiter, Mars, Minerva a j.

Šest posledních znamená pohanské bohy a bohyně, kterým se předkové naši anebo Římané klaněli, nežli přijali víru křesťanskou.

Obecná podstatná jména naopak jsou ta, která každou osobu nebo věc téhož způsobu vůbec, a tudíž všechny takové osoby neb věci bez rozdílu znamenají, jako: člověk, zvíře, rostlina, strom, škola, kniha a j.

Jméno „člověk“ na př. znamená nejen určitou nějakou osobu lidskou, nébrž každou takovou osobu vůbec. Slovem „člověk“ naznačují se všickni lidé bez rozdílu. „Kniha“ slove každá věc, kterákoli má do sebe ty vlastnosti, po kterých knihy poznáváme.

§. 67. Mezi obecnými jmény zvláště *hmotná* (Stoffnamen, nomen materiale) rozeznati třeba od *hromadných* (Sammelname, nomen collectivum). Hmotná jména znamenají takové věci, jichž i nejmenší částka tak se nazývá jako celek, na př.: voda, pivo, stříbro, zlato, plátno, sukno a j.

Každá totiž i sebe menší kapka vody též jen vodou se jmenuje. Podobně i sebe menší drobek železa nejináč se zove, než největší jeho kus.

Hromadná jména naopak znamenají takové celky anebo hromady osob i věci, které se sklá-

dají z částek podstatou svou sice jednakých, ale jménem rozdílných, jako: kamení, listí, stromoví, kněžstvo, žáctvo, vojsko a j.

Kamení na př. značí hromadu samých kamenův, ale každý z nich může se jinaké nazývati: jeden může slouti *mramor*, jiný *pískovec*, třetí *opuka*, čtvrtý *žula* a t. d.

§. 68. Dle toho, jak podstatná jména vznikla, čili dle *původu* svého, dělí se: 1) na *původní* a *půjčená* (ursprünglich a entlehnt) čili domácí a cizí; 2) na *jednoduchá* a *složená* (einfach a zusammengesetzt, simplex a compositum).

Půjčených jmen podstatných máme více, nežli kterýchkoli jiných částek řeči. Mnoho jich vešlo u nás z němčiny do zvyku, jako na př. barva-Farbe, holba-Halbe, hrabě Graf, krejcar Kreuzer od Kreuz. Kreuz pošlo z lat. crux, společně s naším kříž. Slova, jen od Čechů z latiny půjčená, jsou: kalamář (calamarium), inkoust (encaustum), škamno (scamnum), žák (diaconus) a t. d. S Němci máme společně: groš-Groschen, cent anebo centnér-Centner, libra a funt-Pfund, škola-Schule, křída-Kreide a m. j., vše z latiny, kdež takto znějí: grossus, centenarius, libra, pondo, scola, creta.

§. 69. Jednoduché je každé takové podstatné jméno, které záleží jen v kořenu nebo kmenu a v příponách čili v přírážkách, o sobě nic nyní neznamenajících, jako na př. du-ch, slu-ch, mos-t, měs-to (§. 56. č. 1.) kon-ina, kra-vař.

Složená podstatná jména naopak záležejí z takových částek, z nichž každá i o sobě něco posud znamená, jako na př. kolo-děj, časo-pis, dobro-diní, cizo-zemec, sto-noha, dostatek, nedo-statek, dů-věra (z do a vira), ne-dů-věra a j. (§. 62.)

§. 70. Podstatná jména co částky vět měníváme samotnými příponami trojnásobně, totiž: dle *rodu*, *čísla* a *pádu*.

Podstatná jména dle čísla a pádu měniti znamená *skloňovati* je (abändern, declinare), Proto jsou *sklonitelnou* (abänderlich, declinabilis) částkou řeči.

O r o d u.

§. 71. Bytosti živé a smyslné, totiž lidé a zvířata, dělí se od přírody podle *pohlaví*.

Z lidí všechny osoby mužské jsou pohlaví muzkého, jako: otec, syn, chlapec, sluha a j. Ženského pohlaví pak jsou všechny osoby ženské, jako: matka, dcera, děvče, služka a j.

Muzkého pohlaví u zvířat jsou *samci*, ženského *samice*. Tak na př. houser, kozel, býk a jiní samci jsou muzkého pohlaví; ženského zase: husa, koza, kráva a jiné samice.

§. 72. Když mluvíme, rozeznáváme též pohlaví, ač nevždy tak, jak bychom dle přírody měli.

Na př. o pánovi, který sluhovi rozkazoval, říkáme takto: pán sluh-*ovi* rozkazoval, o paní a služce totéž takto: pan-*i* služc-*e* rozkazoval-*a*; o více pánech a paních: pán-*i* sluh-*ům* rozkazoval-*i*, pan-*i* služk-*ám* rozkazoval-*y*.

Pohlaví, které sobě lidé v mluvě své ustanovili, nazývá se *mluvnickým* čili kratčeji *rodem*. Mluvnické pohlaví liší se od *přirozeného* hlavně takto :

1) Přirozené pohlaví jest jen dvoje, t. muzké a ženské, mluvnické naopak jest troje, čili rody jsou tři: *muzký*, *ženský* a *střední* (männliches, weibliches a sächliches Geschlecht, genus masculinum, feminium a neutrum), na př. podstatné jméno *otec* je muzkého, *matka* ženského a *dítě* je středního rodu.

2) Přirozeným pohlavím vynikají živočichové toliko, rodem pak opatřena jsou jména všech a jakýchkoli bytostí; to jest: každé podstatné jméno je některého ze tří rodů, na př. jméno *uhel* je mužského, *kniha* ženského a *péro* středního rodu.

§. 73. Samotnými příponami měníme podstatná jména dle všech tří rodů, jako na př. pán, paní, paně (paněte, paňátko); lev, lvice, lvíce; hřebec, hřebice, hříbě; kozel, koza, kůzle; kocour, kočka, kůtě; orel, orlice, orle; holub, holubice, holoubě; had, hadice, hádě a t. d.

Při některých je přeměna jen dle dvou rodů možná, jako na př. soused, sousek; vdovec, vdova; učitel, učitelkyně; pták, ptáče; zezulka, zezulče; kuna, kuně a t. d.

Při jiných je proměna taková docela nemožná; místo ní se o jednotlivých rodech užívá zvláštních slov, k. p. jelen, laň, kolouch; kohout, slepice, kuře; beran, ovce, jehně a t. d., anebo se přikládají slova: samec a samice, k. p. vlašťovka, hrdlička sameček a samička a t. d.

O č í s l e.

§. 74. Podstatná jména měníme zadruhé, též samotnými příponami, dle *čísla* (die Zahl, numerus), nyní nejvíce jen dle *jednotného* a *množného* (die Einzahl a die Mehrzahl, numerus singularis a pluralis), jako na př. když říkáme: „pán-*i* anebo pán-*ové* rozkazuj-*i*“ a „pán rozkazuj-*e*“.

Předkové naši mluvili i *dvojným* číslem (die Zweizahl, numerus dualis), a skloňovali dle toho všecka podstatná jména.

Tak na př. o dvou hadech, že lezou, říkávali takto: had-*y* anebo: had-*a* ležeta. Místo toho my nyní s číslovkou *dva* takto říkati musíme: *dva* had-*i* anebo had-*ové* lezou.

Číslovkami počet toho, o čem mluvíme, *zevrubně* a *určitě* čili tak dokonale oznamujeme, že se nás po něm posluchač nepotřebuje ptáti; skloňováním slov dle čísla naopak označujeme počet jen *vůbec* a *neurčitě*.

§. 75. Dle dvojného čísla skloňujeme posud jen několik podstatných jmen, jako: rodič, ruka, noha, oko, ucho. Rodič na př. zní dvojně: rodič-*e*, množně: rodič-*i* anebo rodič-*ové*; ruk-*a* dvojně: ruk-*e*, množně: ruk-*y*; ok-*o*, uch-*o* dvojně: oč-*i*, uš-*i*, množně: ok-*a*, uch-*a* a t. d. (§. 113.)

Ani dle obou ostatních čísel nesklonujeme všech, než jen většinu podstatných jmen. Některá z nich totiž nemají množného, jiná zase nemají jednotného čísla. Tak na př. kamen-*í* a jiná hromadná nevyskytají se v množném čísle, a sice proto, že již v jednotném více osob nebo věcí znamenají. Úst-*a*, rt-*y*, klešt-*ě*, már-*y*, vrat-*a* a j. jsou naopak jen co množná v užívání.

O p á d ě.

§. 76. Podstatných jmen užíváme nejen co podmětů vět, nébrž i v jiných rozličených případech tou měrou, že většinu jich dle obou čísel, jednotně i množně, též jen samotnými příponami měníme. Všech těch případů čili *pádů* (der Fall, casus) je v mluvě naší sedmero a jmenují se po latinsku takto: *nominativ*, *vokativ*, *akkusativ*, *genitiv*, *dativ*, *lokal* a *instrumentál*.

Česky by se první z nich zvali mohl *pád jmenovatelný*, druhý *volatelný*, třetí *vinitelný*, čtvrtý *roditelný*, pátý *davatelný*, šestý *místný* a sedmý *nástrojný*.

V němčině dvou posledních pádů není, vokativ pak je v ní vždy roven nominativu. Proto němčina vlastně jen čtyry pády má, tedy o tři méně nežli čeština.

§. 77. Nominativ a vokativ jsou pády *přímé* (recht, rectus). Rozeznávají se od ostatních pěti *nepřímých* čili *kosých* (schief, obliquus) zvláště tím, že jich vždy o sobě čili bez předložek užíváme. Kosé pády naopak kladou se i bez předložek i s předložkami.

O skloňování.

§. 78. Všecka podstatná jména skloňujeme dle čísla a pádu rozdílným způsobem podle toho, jakého je které z nich *rodu*, *zakončení* a *významu*.

Dle rodu rozeznáváme trojí skloňování podstatných jmen, totiž: *muzké*, *ženské* a *střední*.

a) Skloňování muzké.

§. 79. Ve skloňování podstatných jmen muzkých kromě *zakončení* i na *význam* jejich dbáme. Jména *mluvnický životných* bytostí totiž jináče skloňujeme v některých pádech, nežli jména, která znamenají bytosti *neživotné*.

Mluvnický živé čili životné bytosti jsou jen duchové, lidé a zvířata.

Tak na př. o *buku*, o *klobouku*, o *meči* říkáme množně takto: buk-*y* jsou potřebn-*é*, klobouk-*y* jsou čern-*é*, meče jsou ostr-*é*. O *vojáku* naopak pravíme takto: vojác-*i* jsou potřebn-*í*, a sice proto, že podstatné jméno *voják* znamená životnou bytost.

Skloňování podstatných jmen muzkých řídí se následujícími čtyřmi vzory: *had*, *sud*, *muž* a *meč*. Dle prvního a třetího vzoru skloňujeme podstatná jména životných bytostí *tvrdě* a *měkce* zakončená, dle druhého a čtvrtého jména neživotných bytostí *tvrdě* a *měkce* zakončená.

§. 80. Vzory tvrdé: *had* a *sud*.

Jednotné číslo.

I.	II.
N. had	sud
V. had- <i>e</i>	sud- <i>e</i>
A. had- <i>a</i>	sud
G. had- <i>a</i>	sud- <i>u</i>
D. had- <i>u</i> , - <i>ovi</i>	sud- <i>u</i>
L. had- <i>u</i> , - <i>ovi</i>	sud- <i>ě</i>
I. had- <i>em</i>	sud- <i>em</i>

Množné číslo.

N. a V. had- <i>i</i> , - <i>ové</i>	sud- <i>y</i> , - <i>ové</i>
A. had- <i>y</i>	sud- <i>y</i>
G. had- <i>ů</i> - <i>ův</i>	sud- <i>ů</i> , - <i>ův</i>
D. had- <i>ům</i>	sud- <i>ům</i>
L. had- <i>ech</i>	sud- <i>ech</i>
I. had- <i>y</i>	sud- <i>y</i> (- <i>ami</i>).

§. 81. Dle těchto vzorů skloňujeme:

1) Všecka jména muzká tvrdými souhláskami zavřená, většinu obojetnými zakončených, pak některá jen v množném čísle běžná na *y*, jako: čár-*y*, drobk-*y*, hod-*y*, odpustk-*y*, pačes-*y*, rt-*y*, vous-*y* a podobná. Jmenovitě sem patří: anděl, manžel, koukol, motýl, úl, hyl, mol, topol, úhel (Winkel), pak jména vlastní Israel, Joel a pod.

2) jména na *a* s předcházející tvrdou anebo obojetnou souhláskou, jako: dareb-a, ničem-a, pastuch-a, sluh-a, Jiskr-a, Žižk-a a jiná, v některých pádech řídí se jen dle *ryba*, v jiných jen dle *had*, v jiných konečně podle obou vzorů (§. 91. č. 3.) Na *ta* zakončená v N. mn. mají *té* i *ti*: basis-*té*, basis-*ti*, Moabi-*té*, Moabi-*ti*, a v mn. č. řídí se zcela dle *had*.

§. 82. Poznámky o pádech jednotných:

1) Ve vokativě jen *Bůh* a *člověk* stále přijímají *e*, rozlišujice *h* a *k* před ním v *š* a *č*: Bož-*e*, člověč-*e*. Ostatní hrdelnicemi zakončená jména raději v tom pádě mají *u* než *e*: pták-*u*, věk-*u*, duch-*u*, strach-*u* a t. d. *Syn* má vždy jen *syn-u*, *Jan* má *Jene* (§. 42.). U jmen neživotných a u cizích se *r* nemění v *ř* před *e*: dar-*e*, doktor-*e*; u životných domácích naopak stále se mění: bratr-*e*, kmotr-*e* a t. d.

2) Přípona *a* byla v genitivě za starodávna i neživotným vlastní a zachovala se posud u mnohých z nich, jmenovitě u těch, kterých velmi často potřebujeme, zvláště po předložkách, potom u jmen místních, na př. chleb-a, kostel-a, kotel-a, oběd-a, potok-a, do dvor-a, do rok-a, z úmysl-a; Budín-a, Lvov-a, Sobor-a a t. d.

3) Jména svatých mají v lokále s neživotnými *e* aneb *ě*, když jimi svátky znamenáme, říkájice na př.: O sv. Petř-*e* a Pavl-*e* bývá u nás tepleji než o sv. Jan-*ě*. Mluvíme-li však o svatých co osobách, neodchylují se jména jejich ode vzoru. Tak na př. říkáme: Kněz kázal o sv. Petr-*u* a Pavl-*u* anebo o sv. Petr-*ovi* a Pavl-*ovi*. Z neživotných mají *u* zvláště hrdelnicemi zakončená:

na počátk-u, v kožich-u, po břeh-u; zřídka *e*: v roc-e, v kožiš-e a t. d.

§. 83. Poznámky o pádech množných:

1) V nominativě kromě *i*, *ové* a *y* máme ještě dvě přípony: *é* a *í*. Před *i* a málo nyní užívaným *í* hrdelnice rozlišujeme v *c*, *z* a *š* (§. 58), *d*, *t*, *n* a *r* pak obměkčujeme na př. vlc-i, pstruz-i, Češ-i a mniš-i anebo Češ-í a mniš-í, soused-i, kat-i, pán-i, kmoť-i a t. d.

Přípona *é* sluší zvláště jmenům na *an* a několika obecným, která též na *an* aneb i na *d* a *l* vycházejí: Slovan-é, křesťan-é, měšťan-é, souse-é, žid-é, anděl-é. *Manžel-é* znamená muže i ženu, kteří v manželství spolu žijí, *manžel-ové* naopak více mužů ženatých. *Syn* zní vždy jen *syn-ové*. Příponu *ové* přijímají ve spisovné mluvě i jména neživotných bytostí, ať tvrdě nebo měkce zakončená, jako: div-ové, ohň-ové, meč-ové a j. Ostatně přichází *ové* nejčastěji u jednoslabičných jmen: duch-ové, slon-ové, Čech-ové a t. d.

2) Osadní jména množného čísla na *any* prvotně zněla též na *ané*. Místo nynějšího: Dolany, Říčany, říkali předkové naši: Dolané, Řičané. Jména tato mají genitiv bez *ů* (*ův*): do Řičan, z Dolan; ostatní pády jsou u nich pravidelné: A. Dolany, D. Dolanům, L. Dolanech, I. Dolany. Sem patří i jiná množná osadní jména na *y*: Tunochody, Voděrady, Polerady, Soběsukey, Holohlavy, Hrdlořezy, Dehtary, Poděbrady, Velvary atd.

3) Příponu *ech* v lokálu stále přijímají jen jména na *d*, *t*, *n* vycházející: žid-ech, kat-ech, pán-ech. Hrdelnicemi zavřená naopak mívají vždy *ích* místo *ech*: ptác-ích, pstruz-ích, mniš-ích.

Kdeby však rozlišením takým neoblíbené skupiny souhlásek vznikly, dovoleno jest *ách* m. *ích* psáti, na př. ptáčk-ách m. ptáčc-ích a t. d. Před *ech* zůstává *r* bez obměkčení, před *ích* naopak měkne: dar-ech, dvor-ech, Uhř-ích (když řeč o lidu, a ne o zemi) a t. d.

4) Instrumentálu na *ami* (m. *y*) jedině tam potřebovati lze, kde by ho jináče od jiných pádů na *y* nebylo snadno rozeznati, jako na př. kdy bychom řekli: mlátil snop-*y* cep-*y* m. mlátil snop-*y* cep-*ami*.

§. 84. *Bratr* a *člověk* odchyľují se poněkud od vzoru *had* ve množném čísle.

Bratr totiž skloňujeme množně i také dle *znamení* takto: N. V. A. a G. bratr-*í*, D. bratr-*ím*, L. bratr-*ích*, I. bratr-*ími*.

Člověk zase zní množně dle kmene *lid* takto: N. a V. lid-*é* A. lid-*i*, G. lid-*í*, D. lid-*em*, L. lid-*ech*, I. lid-*mi*.

Vzory měkké: *muš* a *meč*.

§. 85. Skloňování vzorů těch liší se od předešlých tvrdých předně přehlasováním *a* v *e* aneb *ě* a *u* v *i*; na př. genit. a dat. jednotné: muž-*e*, kon-*ě*, meč-*e* a muž-*i*, kon-*i*, meč-*i* stojí místo staročeských nepřehlasených: muž-*a*, koň-*a*, meč-*a*, a muž-*u* koň-*u*, meč-*u*. Za druhé v akk. množném přehlasujeme *y* v *e* aneb *ě*, říkajíce na př. meč-*e* a ohně místo *y*, běžného po tvrdých souhláskách, jako: sud-*y*, rok-*y* a t. d. V lokále jednotném konečně místo *ě* anebo *e*, běžných po tvrdých souhláskách, přichází po měkkých stále *i*,

jako na př. ohn-*i* a plášť-*i* proti zvon-*ě* a most-*ě*. Ostatní méně důležité rozdíly skloňování tohoto od předešlého objevují se ve vokativě jednotném a v instrumentále množném.

Jednotné číslo.

III.	IV.
N. muž	meč
V. muž- <i>i</i>	meč- <i>i</i>
A. muž- <i>e</i>	meč
G. muž- <i>e</i>	meč- <i>e</i>
D. muž- <i>i</i> , - <i>ovi</i>	meč- <i>i</i>
L. muž- <i>i</i> , - <i>ovi</i>	meč- <i>i</i>
I. muž- <i>em</i>	meč- <i>em</i> .

Množné číslo.

N. a V. muž- <i>i</i> , - <i>ové</i>	meč- <i>e</i> , - <i>ové</i>
A. muž- <i>e</i>	meč- <i>e</i>
G. muž- <i>ů</i> , - <i>ův</i>	meč- <i>ů</i> , - <i>ův</i>
D. muž- <i>ům</i>	meč- <i>ům</i>
L. muž- <i>ích</i>	meč- <i>ích</i>
I. muž- <i>i</i> (<i>emi</i>)	meč- <i>i</i> (<i>emi</i>).

§. 86. Tak skloňujeme:

1) všechna jména měkkými souhláskami zakončená (§. 32), jako: chlapec, čepec, bič, hlemýžď, nápoj, olej, mřeň, oheň, puchýř, hrnčír, host, zeť, déšť, nůž a jiná;

2) ze zakončených obojetnými souhláskami asi následující: kněz, peníz, robotěz (robotník), vítěz, zimostráz, Francouz; s *l* předně všechna na *tel*, jako: honitel, spasitel, vykupitel a jiná, potom: běl, cíl, čmel, datel, jetel, chmel, přítel, korbel,

král, mandel, ocel, ortel, pytel, sopel, svizel (psota), šindel, uhel (zbytek zhořelých věcí, něm. Kohle), zřetel a několik jiných, řidčeji potřebovaných;

3) všecka na *ce*, podobná významem těm, která příponou *tel* od sloves pocházejí, jako: dárce — dařitel, škůdce — škoditel, svůdce — svoditel a jiná, potom: rukojmě.

§. 87. Poznámky o pádech jednotných:

1) Jména na *ec* a několik jiných na *c* mají ve vokativě *e* m. *i*, a *č* m. *c* před *e*: chlapč-e, otč-e, ujč-e, strýč-e, panič-e, dědič-e a j. K nim patří i kněz, znějíc v pádě tom: kněž-e. U všech na *ce* je týž pád roven nominativu: dárce, škudce a t. d.

2) Starodávný, nominativu rovný akkusativ u životných slýchati bývá posud ve rčenicích: sednouti na *kůň*, jíti za *muž*.

§. 88. Poznámky o pádech množných:

1) V nominativu příponu *é* vedle *ové* mívají stále jen slovesná na *tel*: kazatel-é, -ové; učitel-é, -ové a t. d. Jednoslabičná a všecka na *ce* nejčastěji se vyskytají s *ové*: host-ové, zeť-ové, soudc-ové a t. d. Neživotným vlastní *e* anebo *ě* objevuje se u *král* a *kůň*: král-e (v kartách), tři krále (svátek), kon-ě.

2) Jména: *kořen*, *loket*, *střevíc* (míra) a *tisíc* znějí posud často bez *ů* anebo *ův* v genitivě množném, na př. otevřiti dvěře do kořen (kořan), pět loket, devět střevíc, dvacet tisíc a t. d.

3) Osadní jména množného čísla na *ice* prvotně zněla na *ici*, i jsou tudíž mužského rodu. Jako totiž podnes říkáme *sládkovic* m. sládkův syn, tak jmenovali předkové naši syna Jaromirova

Jaroměřicem, osadu pak, v níž potomci Jaromirovi prvotně byli osedli, nazývali: *Jaroměřici*, kdežto my říkáme: *Jaroměřice*. Jména tato v genitivu též jsou bez přípony *ů* (*ův*): do Jaroměřic, Domažlic, Budějovic. Instrumentál mají obyčejně na *emi*: Jaroměřicemi, řidčeji na *i*: s Jaroměřici. Ostatní pády jsou pravidelné: A. Jaroměřice, D. Jaroměřicům, L. v Jaroměřicích. Tak se skloňují: Zdice, Malešice, Zdiměřice, Nezámyslice a t. d. (§. 83 č. 2.)

4) Jména vytknutá v §. 86 pod č. 3. vycházejí v instrumentále vůbec na *emi*: soudc-emi, zrádc-emi, rukojm-ěmi, řidčeji na *i*: soudci, zrádci.

§. 89. Nepravidelně se skloňují ze jmen k těmto vzorům patřících:

1) vesměs všecka ta, ve kterých *ň* a *ť* stvrdlo, jako: kamen, ječmen, plamen, řemen a podobná, potom: krapet, loket. Tato a několik jiných skloňují se nyní větším dílem dle *had* a *sud*: kamen-a, kamen-u a t. d., řidčeji dle *muž* a *meč*: kamen-e, krap-t-e, lok-t-e a t. d.

K nim patří zejména i *den* a složené *tý-den*. *Den* skloňujeme jednotně takto: N. a A. den, V. dn-i, G. dn-e, D. dn-i, -u; L. dn-i, -u, -e, I. dn-em; množně: N. a V. dn-i, -ové; A. dn-e, -y; G. dn-i, -ů, -ův; D. dn-ům, L. dn-ech, I. dn-i, -ý. Lokál: dn-e přichází jen s předložkou *ve* co příslovka: ve dne.

V *tý-den* staří skloňovali obě částky: *tý* jako *dobry* a *den* jako mimo složení, na př. tého-dn-e, tému-dn-i a t. d. Nyní *tý* zůstává obyčejně neskloněno: tý-dn-e, tý-dn-i a t. d.

2) *Kněz* má v množném čísle: *kněz-i, -im, -ích, -ími*.

3) *Kůň* skloňujeme množně rozličnými příponami, zejména takto: N. a V. *kon-i, -ě, koňové*; A. *kon-ě*. G. *kon-í, -ů, -ův*; D. *koň-ům, kon-ím*; L. *kon-ích*; I. *kon-i, koň-mi*.

4) *Peněz*, když jednotlivé kusy peněz znamená, skloňuje se pravidelně dle *meč*. Značí-li však peníze vůbec čili něm. *Geld*, jest jen v množném čísle obyčejno, a sice s *ě* m. *í* v všech kosých pádech, vyjmouc akkusativ, čili takto: N. A. a V. *peníz-e*, G. *peněz*, D. *peněz-ům*, L. *peněz-ích*, I. *peněz-i, -mi*.

5) *Přítel* a složené *ne-přítel* mají v množném čísle *á*. Kromě toho zachoval se u obou ještě i genitiv bez *ů* aneb *ův*, jako u jmen spomenutých v §. 88 pod č. 2. a 3. Zní totiž první z nich množně takto: N. a V. *přátel-é*; A. *přátel-e, -y*; G. *přátel*; D. *přátel-ům*; L. *přátel-ích*; I. *přátel-y*.

b) Skloňování ženské.

§. 90. Ani v ženském ani ve středním skloňování nedbáme na rozdíl mezi životnými a neživotnými bytostmi (§. 79), nébrž jen na zakončení. Dle toho řídí se skloňování jmen ženských následujícími čtyřmi vzory: *ryba, duše, košť* a *církev*.

Z nich jen první tvrdého jest zakončení, tři ostatní naopak jsou měkké.

Ve skloňování tom množný N. A. a V. vždy roven jest jednotnému genitivu.

Vzor I. *ryba*.

§. 91. Tento vzor skloňujeme takto:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. ryb- <i>a</i>	ryb- <i>y</i>
V. ryb- <i>o</i>	ryb- <i>y</i>
A. ryb- <i>u</i>	ryb- <i>y</i>
G. ryb- <i>y</i>	ryb
D. ryb- <i>ě</i>	ryb- <i>ám</i>
L. ryb- <i>ě</i>	ryb- <i>ách</i>
I. ryb- <i>ou</i>	ryb- <i>ami</i> .

§. 92. Dle toho vzoru skloňujeme:

1) všechna jména na *a* s předcházející tvrdou nebo obojetnou souhláskou, jako: brada, noha, ruka, střecha, sekera, vrána, žena, sobota, sova, huba, stopa, hlava, sláma, kosa, koza, stodola, smůla a podobná;

2) jen množně obvyklá na *y* s předcházející tvrdou aneb obojetnou souhláskou, jako: dudy, křtiny, máry, vážky, Čechy, Uhry, Vlasy (Itálie) jakožto názvy zemí, Benátky, a jiná;

3) mužská na *a*, vytčená v §. 81. č. 2., s uchylkami, tuto ležatým písmem naznačenými:

N. vévod- <i>a</i>	vévod- <i>ové</i>
V. vévod- <i>o</i>	vévod- <i>ové</i>
A. vévod- <i>u</i>	vévod- <i>y</i>
G. vévod- <i>y</i>	vévod, - <i>ův</i>
D. vévod- <i>ě</i> , - <i>ovi</i>	vévod- <i>ám</i> , - <i>ům</i>
L. vévod- <i>ě</i> , - <i>ovi</i>	vévod- <i>ách</i> , - <i>ech</i>
I. vévod- <i>ou</i>	vévod- <i>ami</i> , - <i>y</i> .

§. 93. Poznámky o pádech:

1) Vokativ jedn. u jmen vlastních vyskytá se v obecném hovoru roveň nominativu, na př. pane

Strak-a m. Strak-o, taktéž někdy i u obecných, jako: holk-a, kmotr-a a jiných, čehož však řeč písemná nedopouští.

2) Několik podstatných jmen obecných, ženských i mužských, má dvojí N. V. a A. množný na *y* a na *a* dle *dělo*, na př. hon-y, hon-a; hran-y, hran-a; louk-y, luk-a; muk-y, muk-a; oblak-y, oblak-a, j. od hon, hrana, louka, muka a oblak.

Vzor II. *duše*.

§. 94. Skloňování toto liší se od předešlého co do podstaty tak, jako *muž* a *meč* od *had* a *sud*, čili přehlasováním.

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. duš-e	duš-e
V. duš-e	duš-e
A. duš-i	duš-e
G. duš-e	duš-í
D. duš-i	duš-ím
L. duš-i	duš-ích
I. duš-í	duš-emi.

§. 95. Takto se skloňují:

1) Všecka na *ce*, *če*, *še*, *že*, *je*, *ře* a *ně* m. (staročes. *ca*, *ča* a t. d.) vycházející, jako: péče, kaše, kůže, naděje, šíje, bouře, večere, píce, vůně, přítelkyně a jiná;

3) z těch, která mají obojetné souhlásky před přehláskou *e* aneb *ě*, asi následující, a sice s *l*: homole, chvíle, košile, neděle, píle, role, vůle a několik cizích, jako: boule, koule, míle, země (z něm. Beule, Kugel, Meile, Semmel); se *z*, pošlým

z někdejšího *dj* (§. 57) : hráze, meze, nouze, saze a jiná; s *m* a *p* jen: krmě, země, koupě a krůpě;

3) jen v množném čísle běžná na *e* aneb *ě*, jako: dvěře, jesle, housle, hrábě. chřipě, kleště, konopě, pomyje, Letnice, Hromnice a jiná.

§. 96. Poznámky o pádech.

1) V genitivě množném mnoho jmen, zvláště pak vycházející na *ice* a *yně*, jména, odmítají *í*: lavic, slepic, Letnic, ulic, bohyň, jeskyň, kuchyň a t. d.

2) V dat. a lok. množném v obyčeji jest *i em* a *ech*, zvláště po sykavkách a po *l*: nožnic-em, -ech; nohavic-em, -ech; chvíl-em, ech a t. d.

§. 97. *Pan-í* řídí se *i* v jednotném *i* ve množném čísle dle vzoru *znamení*.

Totéž platí o půjčených na *í* m. lat. *ia* a *io*, jako: addic-í, divis-í, kvitanc-í a j. Druhotvary jejich na *e* naopak drží se vzoru *duše*: addic-e, addic-i, addic-ím, addic-emi, addic-ích.

Vzor III. *k o s ť*.

§. 98. Skloňování vzoru toho na mnoze se s následujícím v §. 101 vzorem srovnává, znějíc takto :

Jednotné číslo.

Množné číslo.

N. a A. kost

kost-*i*

V. kosti

kost-*i*

G. kost-*i*

kost-*í*

D. kost-*i*

kost-*em*

L. kost-*i*

kost-*ech*

I. kost-*í*

kost-*mi*.

§. 99. K tomu vzoru náleží:

1) všecka, ježto zakončena jsou na *b*, *p* a *s*, jako: hloub, otep, hus, os, ves a jiná;

2) kromě *klec* a *obec* všecka na *c* a většina těch, která se končí na *d*, *t* a *m*, jako: moc, noc, čeled, zeď, káď, chuť, hrst, bolest, ozim, Kouřim, Příbram a t. d.

3) z vycházejících na *č*, *š*, *ž*, *z*, *l*, *ř*, *ň* a *v* as tato: léč (osidlo), řeč, seč, tluč, žluč; myš, veš; lež, rež; haluz, kolomaz, mosaz, rez; pláň (planý strom), plaň (rovina), zeleň; hůl, mysl, sůl; jař, sběř, tvář, zvěř; obuv, ohlav, Boleslav, Čáslav a j. podobná jména osad.

4) Jen v množném čísle běžné *smeti* a *děti*. Toto jednotně zní *dítě* a sklání se dle *kuře*.

§. 100. Poznámky o pádech:

1) V titulaturách jest vok. jednotný obyčejně roven nominativu: „Vaše milost!“ Přistoupí-li však přídavné, klade se *milosti*: „Vaše biskupská milosti!“

2) V množném instr. třeba *emi* aneb *ěmi* m. -*mi* tam užívati, kde by skupeniny souhlásek, s *mi* vznikající, těžko bylo vysloviti, jako na př. kdyby se psalo: lž-mi, lst-mi, pláň-mi a t. d. místo: lž-emi, lst-ěmi (lestmi) a plán-ěmi od lež, lest a pláň. Zeď má: zdem, zdech, zdmi.

Vzor IV. *církev*.

§. 101. Skloňování vzoru toho vypadá následovně:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. a A. <i>církev</i>	<i>církv-e</i>
V. <i>církv-i</i>	<i>církv-e</i>
G. <i>církv-e</i>	<i>církv-i</i>
D. <i>církv-i</i>	<i>církv-ím</i>
L. <i>církv-i</i>	<i>církv-ich</i>
I. <i>církv-i</i>	<i>církv-emi</i> .

§. 102. Tak skloňujeme všechna podstatná jména, ježto souhláskami zakončena jsou, nenáleží pod vzor *kost*. Po *d*, *t* a *n* však místo *e* v N. A. a I., pak *m. í* v D. a L. množném přichází obyčejně *ě*: *dan-ě*, *-ěm*, *-ěch*, *-ěmi*; *la-but-ě*, *-ěch*, *-ěm*, *ěmi* a t. d.

Máti co nom. a vok. jednotný stojí místo někdejšího *má-ter*, v němž *ter* je přípona a *ma* kořen. Ve všech ostatních pádech objevuje se přípona ona takto: A. *má-ter*, G. *mater-ě*, D. a L. *mater-i*, I. *mater-í*; množné: N. V. a A. *mater-ě*, G. *mater-í* (*mater*), D. *mater-ím*, L. *mater-ích*, I. *mater-mi*.

c) Skloňování střední.

§. 103. U středních jmen, majíce je skloňovati, nedbáme též na význam jejich, nébrž jen na zakončení. Dle toho řídí se skloňování jich všech následujícími pěti vzory: *dělo*, *pole*, *znamení*, *símě* a *kuře*.

Ve skloňování tom vycházejí tři pády vždy jednako, totiž N. V. a A.

Vzor I. *dělo*.

§. 104. Vzor ten se sklání takto:

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A. děl- <i>o</i>	děl- <i>a</i>
G. děl- <i>a</i>	děl
D. děl- <i>u</i>	děl- <i>ům</i>
L. děl- <i>e</i>	děl- <i>ech</i>
I. děl- <i>em</i>	děl- <i>y</i> (<i>-ami</i>).

§. 105. Tak skloňujeme :

1) všecka podstatná jména, ježto mají tvrdé aneb obojetné souhlásky před *o*.

2) všecka jen v množném čísle užívána na *a*, ježto opatřena jnou před *a* též tvrdými aneb obojetnými souhláskami jako: játra, kamna, nádra, prsa, ústa, vrata a j. (§. 93, č. 2.)

§. 106. Poznámky o pádech :

1) Jména s hrdelnicemi před *o* mají v lokále jednotném místo *ě* raději *u*, na př. ve jhu, ve vojsk-u a t. d. U jiných přichází *u* m. *ě* jen výminkou : ve jmén-u, po jednom st-u a t. d.

2) V dat. a lok. množném zvláště po hrdelnicích objevují se často i ženské přípony *am* a *ách* : městečk-ám, -ách; ok-ám, -ách a t. d.

3) O množném instr. platí to, co v §. 83 pod č. 4. o muzkém řečeno.

Vzor II. *pole*.

§. 107. Skloňování vzoru toho a náležitých k němu jmen liší se od předešlého tak, jako *duše* od *ryba*. Vládne jim totiž také přehlasování a zaměňování přípony *ě* aneb *e* hláskou *i*.

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. a A. pol- <i>e</i>	pol- <i>e</i>
G. pol- <i>e</i>	pol- <i>í</i>
D. pol- <i>i</i>	pol- <i>ím</i>
L. pol- <i>i</i>	pol- <i>ích</i>
I. pol- <i>em</i>	pol- <i>i</i> (<i>emi</i>).

§. 108. Pod vzor ten nespadá mnoho slov; jsouť jen asi tato: bérce (část nohy), hoře (žalost),

Labe, lice, lože, moře, plece, poledne, slunce, srdce, vejce a všecka na *ce* a *ště*, ježto běžná jsou vedle tvrdých na *ko* a *sko*, jako: pérce — pérko, okénce — okénko, ohniště — ohnisko, smetiště — smetisko a j., pak: plíce. Mnohá v gen. mn. odmítají *í*: vaječ, okenec, plic, ohništ.

Nebe jen jednotně drží se tohoto vzoru; množně naopak zní od kmene *nebes* dle *dělo* takto: N. V. a A. *nebes-a*, G. *nebes*, D. *nebes-ům*, L. *nebes-ích*, I. *nebes-y*.

Vzor III. *z n a m e n í*.

§. 109. O někdejší rozmanitost přípon přišla tu čeština přehlasením *ia* v *ie* a *iu* v *ii*, pak stažením jak *ii* tak i každého *ie* v *í* (§. 49). Pročež vzor ten skoro samé *í* má v příponách, zněje takto:

Jednotné číslo.		Množné číslo.	
N. V. a A. znamen- <i>í</i> ,	stč. <i>-ie</i>	znamen- <i>í</i> ,	stč. <i>-ia</i>
G. znamen- <i>í</i>	„ <i>-ia</i>	znamen- <i>í</i>	„ <i>-í</i>
D. znamen- <i>í</i>	„ <i>-iu</i>	znamen- <i>ím</i>	„ <i>-iam (iem)</i>
L. znamen- <i>í</i>	„ <i>-í (iu)</i>	znamen- <i>ích</i>	„ <i>-iach (iech)</i>
I. znamen- <i>ím</i>	„ <i>-iem</i>	znamen- <i>ími</i>	„ <i>-iami (iemí)</i>

§. 110. Tak skloňujeme předně všecka jména hromadná a odtažitá (§. 65 a 67) na *í*, jako: kamení, listí, dříví, stromoví; bití, pití, kázání, volání, veselí, zdraví a j. Hromadná jména, vyslovující již jednotným číslem množnost, nemají čísla množného. Odtažitá jen tehdá dopouštějí i množného čísla, když jich srostitě potřebujeme. To pak se vždy tam děje, kde jmény odtažitými znamenáme osoby anebo věci smyslné, jako na př. když slova *psaní* potřebujeme m. *list*, *ležení* m. *tábor*, *veselí* m. *svatba* a t. d.

2) Muzkých sem náležitých jest velmi málo. Nejobyčejnější z nich jsou: sudí, září, pondělí (pondělek), Jiří (Georgius), Brykeí (Fabricius), Jiljí (Aegydius), lankrab-í a pod. Nicméně lankrab-ě, jakož i markrab-ě a purkrab-ě, patří ke *kuře*; sudí, lankrabí, Bryke-í, Jilj-í a Jiř-í v jistých případech řídí se vzorem *dnešní* (§. 143).

Bratr a *kněz* konečně jen množným číslem též sem přináležejí (§. 84 a §. 89, č. 2), *paní* obojím (§. 97).

Vzor IV. *s í m ě*.

§. 111. Vzor ten a náležitá k němu jména na *mě* přišly v N. V. a A. jednotném o kmenovou hlásku *n*, která však před příponami těchto a ostatních pádů v obou číslech oživuje právě tak, jako *r* u *máti* (§. 102), *s* u *nebe* (§. 108) a *t* u *kuře*.

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A. <i>sím-ě</i>	semen- <i>a</i>
G. semen- <i>e</i>	semen
D. semen- <i>i</i>	semen- <i>ům</i>
L. semen- <i>i</i>	semen- <i>ech</i>
I. semen- <i>em</i>	semen- <i>y</i> .

§. 112. Jednotnými příponami rovná se vzor ten měkkému *pole*, množnými pak tvrdému *dělo*. Skloňujeme však slova k němu náležitá i jednotně dle *dělo*: semen-*a*, semen-*u*, -*ě*, a to vždy, kdykoli v jednotném N. V. a A. říkáme *semen-o* m. *sím-ě*. Totéž platí o všech k němu náležitých jmenech, jako: břímě — břemeno, plémě — plémeno, témě — temeno, rámě — rameno a j.

Vzor V. *kuře*.

§. 113. Tento vzor má kmen na *t* zakončený, kteroužto však souhlásku v N. V. a A. jednotného čísla odmítá. Před *t* v ostatních pádech jednotných vyskytá se *e* (*ě*), ve všech pak pádech množného čísla *a* (§. 42.)

Jednotné číslo.	Množné číslo.
N. V. A. kuř- <i>e</i>	kuřat- <i>a</i>
G. kuřet- <i>e</i>	kuřat
D. kuřet- <i>i</i>	kuřat- <i>ům</i>
L. kuřet- <i>i</i>	kuřat- <i>ech</i>
I. kuřet- <i>em</i>	kuřaty.

§. 114. Poznámky.

1) *Dítě* jen jednotně patří sem; místo množného *děťata* říkáme: děti anebo dítky, skloňující ono dle *košť*, toto dle *ryba*: G. dět-*i*, dítek; D. dět-*em*, dítkám a t. d.

2) Jména *kníže*, *hrabě*, *lankrabě*, *markrabě* a *purkrabě* mají zároveň s jinými životnými, v jednotném čísle akk. rovný genitivu: knížet-*e*, hrabět-*e*, lankrabět-*e* a t. d.

Zbytky dvojného čísla.

§. 115. Dvojné číslo mělo vlastně jen tři přípony: jednu pro nominativ, vokativ a akkusativ, druhou pro genitiv a lokál, třetí pro dativ a instrumentál.

Nejobyčejnější zbytky jeho jsou:

1) *rodič-e* v nominativu a vokativu;

2) *půl-e* na *pol-ou*, do *pol-ou* od *půla* (polovice);

3) *ruk-a* vyniká posud celým dvojným číslem, *noh-a* naopak jen dvěma jeho pády následně:

N. V. A. *ruc-e*, (*noh-y*)

G. L. *ruk-ou*, *noh-ou*

D. (*ruk-oum*, *noh-oum* *)

I. *ruk-ama*, *noh-ama*.

Dvojných tvarů čtyř posledních slov užíváme i tam, kde by vlastně množné číslo státi mělo, na př. lidé spínali *ruce* a obraceli *oči* své k nebi.

Příčina tohoto způsobu mluvení vězí nejspíše v té okolnosti, že slovy *ruka*, *noha*, *oko* a *ucho* nevlastně velmi často označujeme věci, ježto podobné jsou *ruce*, *noze*, *oku* a *uchu*, na př. *ruky* na hodinách (rafiky); *nohy* u stola; slov. morská *oka*, jezera v Tatrách; *oka* na síti, na punčoše; *ucha* u jehel, na hrncích a t. d.

4) *plsc-i*, *-ema*; *lic-i*, *-ema*; *paž-i* (*paždi*), *-i*, *-ema*; *kolen-ou*, *ramen-ou*, *úst-ou*, *prs-ou*, *rt-ou*, *-oma*.

Přeměny samohlásek při skloňování.

a) Vsouvání.

§. 116. Vsouvání objevuje se v genitivě množném jmen ženských a středních, ježto náležejí pod vzory *ryby* a *dělo*.

Kdekoli by se genitiv ten končiti měl na skupeniny souhlásek, ježto na konci slov u nás buď naprosto, buď aspoň poněkud jsou neoblíbeny (§. 59), vsouváme do něho *e*, na př. *pan-e-n* a *suk-e-n* m. *pann* a *sukn* od *pann-a* a *sukn-o*. Taktéž *stebel*, *žeber*, *metel*, *videl*, *vojen*, *vesel*,

*) Tak se říká obecně; vlastně zní dativ jako instrumentál.

perel a t. d. od stébl-o, žebr-o, metl-a, vidl-y, vojn-a, vesl-o, perl-a.

Vejce má v mn. genitivě *vaj-e-c* (§. 42), *ovce* má *ov-ec*.

b) *Vysouvání.*

§. 117. Vysouvání se týká *pohyblivé* samohlásky *e* u jmen muzkých a ženských, zejména pak u těch, která v nominativě jen proto mají vsuté *e*, aby se odvarovala neoblíbená některá skupenina (§. 59), na př. ptáček, pátek, otec, hrnec, kázeň, mrkev.

Jména taková vysouvají *e* ve všech těch pádech, kde přípony buď záleží jen v samohláskách samotných, buď aspoň samohláskami se počínají, jako na př. ptáčk-a, ptáčk-u, -em; kázn-ě, -i, -ích a t. d.

c) *Krácení samohlásek.*

§. 118. Kmenové samohlásky někdy bývají jen v nominativě jednotném dlouhými, kdežto ve všech ostatních pádech se zkracují.

Tak na př. mnoho podstatných jmen muzkých i ženských proto má v pádě tom dlouhé *o* čili *ů*, že jsou v něm jednoslabičná, jako: Bůh, dvůr, kůň, nůž, hůl, sůl a jiná. Jak náhle slovům takovým skloňováním aneb odvozováním přibude jedna neb několik slabik, vrací se v nich prvotná krátká samohláska, na př. Boh-a, Boh-u, -em; Bož-i, Bož-ena; kon-ě, -í, -ích; kon-ík, -íček, -ina a t. d.

Jako *ů*, tak i některé jiné samohlásky krátíme (§. 26) v celém skloňování jmen jednoslabičných a dvojslabičných; zejména pak

1) u středních, ježto patří ke vzorům *simě* a *kuře*, jako: *rámě* — ramene, plémě — plemene, ptáče — ptačete, kůtě — kotěte a j. Jen stažením vzniklé *í* se nekrátí: zvíře (*zvíře*) — zvířete.

2) asi u následujících muzkých: hrách, mráz, pás, práh, déšť, chléb, sněh a vítr, — hrach-u, dešť-ě, sněh-u, větr-u a t. d.

Slovo *pán* (s dlouhým *á*) znamená vládce čili správce něčeho, n. př. jaký pán, taková čeládka, pán svého jmění, pán země; za starodávna slul u nás každý šlechtic vyššího řádu *pán*: pán z Valdeka, český pán. Mimo to se říká: Pán Bůh, Pán Kristus, Pán Ježíš, pán a spasitel; taktéž: císař pán, kníže pán. V případech těchto zůstává dlouhé *a* i v ostatních pádech krom vokativu, kdež zní krátce: Pane Bože, pane můj. Kromě toho však je *pan*, příkládá-li se co titul, v jedn. čísle vždy krátké: pan Boreš, panu kmotrovi, pane bratře. V množném čísle má slovo to vesměs dlouhé *á*: páni bratři, pánové.

§. 119. U některých jmen krátíme samohlásky jen v několika pádech, totiž:

1) v instr. jednotném i množném, potom v genitivě, dativě a lokále množném jmen ženských, kdež dlouhá samohláska jen *jednou* souhláskou oddělena jest od samohlásky příponové, jakož jsou: brána, díra, lípa, míra, víra, síla, žíla, práce, směla, sůva a jiná; na př. bran-ou, branami, bran, bran-ám a bran-ách, děr-ou, děr-ami, děr, děrám a děrách, smolou, sovou, sov, sovami (§. 26). Ze jmen, toliko v čísle množném užíváných, krátíme *á* jen u *sáně*, *é* u *dvěře*: dveři, dvěřím, dvěřích, dvěřmi, saní, saním a t. d. Ze středních jen *léto* a *jméno* mají: let, letům, letech; jmen, jmenům, jmenech,

2) V genitivě množném krátíme kmenové samohlásky u jmen ženských a středních, ježto v nominativě jednotném jsou dvouslabičná, jako: chvíle — chvíl, lžice — lžic, míle — míl, svíce — svěc, brázda — brazd, jádro — jader, játra — jater, pouto — put, roucho — ruch a j.

2) Zájmeno.

§. 120. Druhá sklonitelná částka řeči jest zájmeno, kteréhož užíváme místo podstatných jmen.

Název *zá-jmeno* složen je z dvou slov: z předložky *za* a z podstatného jména *jméno*. Totéž platí i o lat. *pro-nomen* a něm. *Für-wort*. Vznikly totižto též složením předložky *pro* a *für*, rovné významem našemu *za*, s podstatnými jmény: *nomen* (jméno) a *Wort* (slovo).

Zájmena pak proto tak jmenujeme, že jich za podstatná jména potřebujeme. Na př. když o chlapeci nějakém, kterého Václavem zvu, řekneme, že píše, takto: *ty* píšeš. Ve větě té stojí totiž slovo *ty* co podmět za podstatné jméno Václav, proto že vlastně o tomto říkáme, že píše.

Zájmena dle toho, za jaká podstatná jména a kterak jich místo nich potřebujeme, jsou rozličná, a sice:

1) *osobná* (*persönlich*, lat. *personale*), počtem čtyry: *já*, *ty*, *on* a *se*;

2) *přisvojovací* (*zueignend*, *possessivum*): *můj*, *tvůj*, *svůj*, *náš*, *váš* a *její*;

3) *ukazovací* (*hinweisend*, *demonstrativum*): *ten*, *onen* a *týž*;

4) *tázací* (*fragend*, *interrogativum*): *kdo*, *co*, *čí*, *ký*, *který*, *jaký*;

5) *vztažné* (*beziehend*, *relativum*): *jenž*,

6) *obecná* (*unbestimmt*, *indeterminativum*): *někdo*, *něco*, *kdokoli*, *cokoli*, *nějaký*, *některý* a podobná.

O zájmenech osobných.

§. 121. Slova *já* a *ty* jsou zájmena vlastně osobná, proto že je stále klademe místo jmen osob, a sice: *já* místo svého vlastního jména, a *ty* místo jména té osoby, s kterou mluvíme, jako na př. *já* stojím, *ty* sedíš.

Že ve větách „*já* stojím“ a „*ty* sedíš“ slova *já* a *ty* co podměty skutečně zaujímají místo jmen osobných, vysvitá nejpatrněji ze způsobu, kterým děti do jistého věku téže myšlenky vyslovují. Chce-li totiž chlapec, kterého na př. Matějem zovou, jinému chlapeci, jménem Ondřeji, o sobě samém pověditi, že stojí, neřekne mu: *já* stojím, nébrž dí mu: *Matěj* stojí. Podobně, má-li o chlapeci Ondřeji a sice jemu samému říci, že sedí, neřekne mu: *ty* sedíš, nébrž i místo *ty* potřebuje křestného jména jeho: *Ondřej* sedí.

Zájmeno *já* znamená tedy první čili tu osobu, která mluví: *ty* druhou čili tu osobu, s kterou osoba první mluví. Slovo *já* je zájmeno první a *ty* je zájmeno druhé z těch osob, které spolu mluví.

Dvě osoby mluvívají však vespolek ne vždy jen o sobě samých, ale bývá mezi nimi řeč i o jiných osobách a věcech. V případech takových místo jmen osob nebo věcí těch užívají v delším hovoru též zvláštního slova, totiž *on*.

Tak na př. když otec s matkou o synovi svém, jménem Jindřichovi, rozprávějí, nejmenují ho pořád Jindřichem, nýbrž mluví asi takto: „Jindřich je dobrý, *on* rád pracuje, *on* se chrání zlých tovaryšův“ a t. d. Podobně užíváme slova *on*, když na př. někomu povídáme o psu: „*Pes* jest užitečné zvíře; *on* strřeže dům, *on* pomáhá člověku všelijak.“

Slovo *on* stojí tu místo podstatných jmen *Jindřich* a *pes*.

Slovo *on* též je zájmenem. Ačkoli ho i místo jmen věcí, jako *pes* a jiných, potřebujeme, nazývá se přece též osobným čili zájmenem třetí osoby.

Jako podstatná jména, tak i zájmena osobná *já, ty a on* bývají podmětem vět, na př. *já* čtu, *ty* píšeš, *on* ryje.

Čtvrté zájmeno osobné čili *se* nikdy nebývá podmětem vět, a proto nemá ani nominativu, kterýžto pravidelně jest pádem podmětu. Nejčastěji přichází co akkusativ jednotný čili co *se*, a sice nejen o třetí osobě, nébrž i o první a druhé, jako na př. ve větách: „*já se* (místo: *mne*) umývám, *ty se* (místo: *tebe*) umýváš, *on se* umývá.“

Zájmeno *se* a poště od něho přisvojovací *svůj* nazýváme zvláště *zvratnými* (reflexivum).

§. 122. Zájmen *já, ty a se* užíváme o všechněch třech rodech bez rozdílu.

Zájmeno *on* naproti tomu mění se též dle rodu.

Tak na př. o vlastovici, jejíž jméno je ženského rodu, říkáme takto: „*Vlastovička* jest užitečná; *on-a* sbírá škodlivý hmyz.“ O ptáčeti jakémkoli naopak zní totéž takto: „*Ptáč-e*, anebo *ptačátko* jakékoli jest užitečné; *on-o* sbírá škodlivý hmyz“, a sice proto, že slova *ptáč-e* a *ptačátk-o* jsou jména středního rodu.

§. 123. Všecka zájmena osobná skloňujeme dle pádův, ale žádné z nich dle všech a nekaždé dle obou čísel. Vokativ roven jest nominativu. Pročež ve všech následujících vzorech skloňovacích vokativu vynecháváme. Zvratné *se* pak kromě toho ani nominativu nemá, a jen jednotně se skloňuje.

N. <i>já</i>	<i>ty</i>	—
A. G. <i>mne, mě</i>	<i>tebe, tě</i>	<i>sebe, se</i>
D. <i>mně, mi</i>	<i>tobě, ti</i>	<i>sobě, si</i>
L. <i>mně</i>	<i>tobě</i>	<i>sobě</i>
I. <i>mnou</i>	<i>tebou</i>	<i>sebou.</i>

V množném čísle u *se* užíváme jednotných pádův.

Množné pády zájmen *já* a *tý* jsou tyto :

N. my	vy
A. G. L. nás	vás
D. nám	vám
I. námi	vámi.

§. 124. Zájmeno třetí osoby *on* tvoří všechny své kosé pády od jiného, nyní již zastaralého a neužívaného kmene, totiž od *i*, *já*, *je*.

Jednotné číslo.

Muzky.	Středně.	Žensky.
N. on	on-o	on-a
A. je-ho, ho, jej (i)	je	ji
G. je- <i>ho</i> a ho		jí
D. je- <i>mu</i> a mu		jí
L. ně- <i>m</i> (jem)		ní (jí)
I. jí- <i>m</i>		jí

Množné číslo.

Živ. Neživ.

N. on-*i*, on-*y* on-*a* on-*y*

A. je, G. L. ji-*ch*, D. ji-*m*. I. ji-*mi* ve všech třech rodech.

§. 125. Všecky kosé pády zájmena *on* po předložkách mají *ň*, kteréž vždy vsuto mezi *ně* a předložky.

Na př. do *n-ěho* m. do *j-eho*, k *n-ěmu* m. k *j-emu*, v *n-ěm* m. v *j-em*, s *n-ím* m. s *j-ím*, u *n-ich* m. u *j-ich*, na *n-ě* m. na *je* a t. d.

Starobyly akkusativ mž. *i* vyskytá se jen ve spojení s předložkami, na př. na-*ň*, o-*ň*, po-*ň*, pro-*ň*, za-*ň*, nade-*ň*, přede-*ň*, ve-*ň* a t. d. místo: na-*i*, po-*i* a t. d. Zde *i* všude přešlo v *ň*.

V obecné mluvě instrumentál obou čísel i bez předložek s *n* přichází, na př. otec koupil chleba, aby *ním* (m. *jím*) syna svého nakrmil; matka vody donesla, aby *ni* děti napojila. Čehož v písmě užívati nesluší. Čistého lokálu *jem, jí* nikdy se neužívá; vždy se pád tento vyskytá jen s předložkami: v *něm*, v *ni*.

Akk. *jej* klade se o věcech i osobách muz. rodu, *ho* č. *jeho* říká a píše se jedině o osobách; na př. viděl jsem *jej* (syna, vůz), spatřil jsem *ho, jeho* (Václava).

Nominativ množný *oni* klademe místo jmen životných bytostí a *ony* místo neživotných. Na př. *Žáci* byli dnes ve škole; *oni* tam četli a psali. *Buky* jsou stromy; *ony* nesou ovoce, kterým bukvice říkáme.

O zájmenech přisvojovacích.

§. 126. *Můj, tvůj a svůj* skloňujeme posud dvojím způsobem.

Jednotné číslo.

Muz.	Str.	Žen.
N. mů-j	m-é mo-je	m-á mo-je
A. m-ého, můj (mo-jeho)	m-é moje	m-ou mo-ji
G. m-ého (mo-jeho)		m-é, mo-ji
D. m-ému (mo-jemu)		m-é, mo-ji
L. m-ém (mo-jem)		m-é, mo-ji
I. m-ým (mo-jím)		m-ou, mo-ji.

Množné číslo.

N. m-í, m-é	m-á,	m-é
mo-ji, mo-je	mo-je	mo-je
A. m-é, mo-je	m-á, mo-je	m-é, mo-je
G. L. m-ých, mo-jích,	D. m-ým,	mo-jim,
I. m-ými, mo-jimi, ve všech třech rodech.		

První a kratší způsob skloňování rovná se vzoru *dobrý*. Vzniknul z druhého stažením *oje* v *é*, *aja* v *á*, *aji* v *i* aneb *ý* a t. d., na př. m-é z mo-je, m-á z moj-a, m-ého z moj-eho a t. d. (§. 48).

Z nestazených pádů se užívá jen těch, které tuto v zá-
vorkách zavřeny nejsou.

Jednotné číslo.

Muz.	Stř.	Žen.
N. náš	naš-e	naš-e
A. náš-eho, náš	naš-e	naš-í
G. náš-eho		naš-í
D. náš-emu		naš-í
L. náš-em		naš-í
I. náš-ím		naš-í.

Množné číslo.

N. náš-i, -e	naš-e	naš-e
A. náš-e,	G. náš-ich,	D. náš-im.
I. náš-imi pro všechny tři rody.		

§. 127. Šesté zájmeno přisvojovací *je-jí* skloňuje se zcela dle vzoru *dnešní*: jej-ího, jej-ímu, jej-ím, jej-ích a t. d.

O zájmenech ukazovacích.

§. 128. Slova *ten*, složené *ten-to*, a *onen* jsou ukazovací zájmena. Slovou tak proto, že, když se jich místo podstatných jmen neb jináč ústně užívá, obyčejně jimi ukazujeme na to, o čem řeč jest.

Tak na př. na otázku učitelovu: „Kdo šepce?“ může se dvojako odpověditi. Může totiž odpovídat buď jmenovati toho kdo šepce, na př. „*Jan* šepce,“ anebo může na Jana ukázati prstem a přitom říci: „*Ten* anebo *tento* šepce.“ Měl-li by pak totéž ještě i o Jakobovi, který od něho dále sedí, učiteli oznámiti, může též odpověditi zájmenem: „*Onen* šepce“ m. „Jakub šepce.“

Zájmeno *tento*, řidčeji prosté *ten*, stává též písemně na místě podstatných jmen aneb i celých vět k němu bližších, *onen* naopak na místo těch, které jsou vzdálenější. Stojí-li místo podstatných jmen, srovnávají se s nimi v rodě a čísle; na př. Jan a Martin jsou žáci: *tento* (to jest, *Martin*) se rád učí, *onen* (t. j., *Jan*) rád lenoší. Anna a Maria jsou žáčky: *on-a* (totiž *Anna*) ráda lenoší, *ta-to* (t. *Maria*) ráda se učí.

Užíváme-li jich místo celých vět, znějí vždy středně a jednotně: *to* anebo *to-to* a *ono*. Na př. Jan se rád učí, Jozef rád lenoší. *Toto* (t. lenošení Jozefovo) je nechvalné, *ono* (čili to, že se Jan rád učí) je chvalitebné.

§. 129. Zájmeno *ten* skloňujeme jednotně takto:

Muz.	Str̃.	Žen.
N. <i>ten</i>	<i>t-o</i>	<i>t-u</i>
A. <i>to-ho</i> , <i>ten</i>	<i>t-o</i>	<i>t-a</i>
~~		
G. <i>to-ho</i>		<i>t-é</i>
D. <i>to-mu</i>		<i>t-é</i>
I. <i>to-m</i>		<i>t-é</i>
I. <i>tí-m</i>		<i>t-ou.</i>

Množné číslo.

N. t-i, t-y	t-a	t-y
A. t-y	t-a	t-y
G. L. tě-ch, D. tě-m, I. tě-mi.		

Zcela tak skloňujeme i *on-en*, žen. *on-a*, stř. *on-o*: *ono-ho*, *ono-mu*, *ono-m* a t. d. U *ten-to* zůstává *to* vždy beze změny: *ta-to*, *to-to*; *toho-to*, *tomu-to*, *té-to* a t. d.

§. 130. Zájmeno *tý-š*, jináče *ten-š* anebo *tý-še* a *ten-še* též složeno jest, a znamená tolik, co: *právě ten*, anebo co: *ten jistý* a *ten samý*. Klademe je pak vůbec tam, kde bychom jináče opakovati měli buď podstatná jména buď celé věty.

Druhá část jeho, čili *še* neb *š*, zůstává beze změny, kdežto se první skloňuje:

ten zcela jako mimo složení: *ta-š*, *to-š* neb *taše*, *to-še*; gen. *toho-š*, dat. *tomu-š* a t. d.;

tý naopak rovná se příponami svými zcela vzoru *dobrý*, znějíc na př. žensky *tá-š*, stř. *té-š*, muzky v gen. *tého-š*, v dat. *těmu-š* a t. d.

O zájmenech tázacích.

§. 131. Slova *kdo* a *co* jsou zájmena tázací, proto že první z nich klademe místo jmen osob a druhé m. jmen věcí, když se po nich tážeme.

Tak na př. když se učitel zeptá: „*Kdo* šepce?“ a některý žák jemu odpoví: „*Jan* šepce,“ stojí slovo *kdo* v otázce učitelově na místě jména *Jan* v odpovědi žákově. Právě tak se má *co* v otázce: „*Co* praští?“ ke slovu *stůl* v odpovědi: „*Stůl* praští.“

Zájmena ta skloňují se jen jednotně, a sice: *kdo* podle *ten* a *co* dle středního rodu zájmena *on* (§. 124) takto:

N. k-do	co
A. ko-ho	co
G. ko-ho	če-ho
D. ko-mu	če-mu
L. ko-m	če-m
I. ký-m	č-ím.

Tak skloňujeme i záporně *ni-kdo* a *ni-c*; *ni-koho*, *ni-čeho*; *ni-komu*, *ni-čemu* a t. d.

§. 132. Z ostatních tázacích zájmen skloňujeme *čí* dle *dnešní*; *č-iho*, *č-ímu*, *č-ím* a t. d.; *ký*, *který* a *jaký* dle *dobrý*. *Ký* zřídka kdy, a to nejvíce jen v muzkém rodě užíváme, vykřikující na př. „*ký* kozel, *ká* střela; *ký-ho* *ďasa*, *ký-mu* *ďasu*“ a podobně.

Toto řídké užívání právě příčinou jest, že se do skloňování zájmena *ký* obecné *ý* vloudilo m. *é*: *ký-ho* m. *ké-ho*, *ký-mu* m. *ké-mu* a t. d.

O zájmenech vztažných.

§. 133. Vztažné zájmeno máme vlastně jen jedno, a to zní v nom. jedn. muzky *jen-š*, žen. *je-š* (m. *jaš*) a stř. *je-š*.

Muz.	Stř.	Žen.
N. jen-ž	je-ž	je-ž
A. jeho-ž, jej-ž	je-ž	ji-ž
G. jeho-ž		jí-ž
D. jemu-ž		jí-ž
L. něm-ž (jem-ž)		ni-ž (již)
I. jím-ž		jí-ž.

Množné číslo.

N. *ji-ž* *je-ž* *je-ž*
 A. *je-ž*, G. L. *jichž*, D. *jim-ž*, I. *jimi-ž*.

§. 134. Místo *jenš* užíváme i tázacího *který* anebo s přírážkou *š*: *který-š*. Často se k přírážce *š* v *který-š* a *jen-š* přilepuje ještě *to*: *jenš-to*, *kterýš-to*. Tak na př. ve průpovědi: „žák, *jenš* se pilně učí, je chvály hoden“, m. *jenš* může státi i *jenšto* anebo m. *který* i *kterýš* také *kterýšto*.

Od dávných již časů užívá se v jednotném i ve množném čísle všech rodů též nominativu *jenš*.

Kosé pády zájmena *jenš* anebo *jenšto* mívají po předložkách též vsuvné *n*: do *n-ěhož*, k *n-ěmuž* a t. d. (§. 60). Lokál bez *n* nikdy se nevyskytá.

O zájmenech obecných.

§. 135. Obecná zájmena větším dílem jsou složená, jako: *ně-kdo*, *ně-co*, *kdo-koli*, a *co-koli* neb *kdo-kolivěk* a *co-kolivěk*, *leda-kdo*, *leda-co*. U těch a podobných nesklonuujeme nic jiného než jen *kdo* a *co*: *ně-koho*, *ně-čeho* a t. d. U *některý*, *ně-jaký*, *který-koli*, *jaký-koli* a j. skloňuje se též jen *který* a *jaký* (dle *dobrý*); u *ně-čí*, *čí-koli*, *leda-čí* jen *čí* (dle *dnešní*).

Každý a opak jeho *žádný* patří zcela pode vzor *dobrý*: *každ-ého*, *žádn-ého*, *každ-ému*, *žádn-ému* a t. d.

Totéž platí o *samý*, když se jím znamená *čirý* anebo *pouhý*, jako na př. když říkáme: *samý* chléb sme jedli a *samou* vodu pili. *Sám* naopak

skloňuje se v nom. a akk. dle *ten* anebo dle *synův*, znějic žensky: sam-*a*, stř. sam-*o*; v akk. muz. *sám* u neživotných, u životných sam-*a* nebo sam-*ého*, žen. sam-*u*, stř. sam-*o*; v mn. nom. sam-*i*, -*y*, -*a*; v akk. sam-*y*, -*y*, -*a*. V ostatních pádech náleží zcela pode vzor *dobrý*: sam-*ého*, -*é*; sam-*ému*, -*é* a t. d.

3) Přídavné jméno.

§. 136. Třetí sklonitelná částka řeči jest přídavné jméno, kteréž znamená, buď *jaké* co jest, buď *čí* co jest.

Přídavná jména dle toho jsou dvoji: *jakostná* a *přisvojovací*. Jakostnými oznamujeme rozličné vlastnosti osob a věcí, čili to, *jaké* jsou osoby neb věci dle podoby, barvy, povahy a t. d., na př. hranatý, bílý, červený, dobrý, zlý, sladký a j. Přisvojovacími jmény přídavnými naopak označujeme, komu co náleží, od koho anebo z čeho co pochází, k čemu se co vztahuje, jako: synův, sestřin, Boží, lidský, jarní, letní dnešní a t. d.

Obojí nazýváme jmény přídavnými proto, že jich nejen co přísudků; nébrž i co *přídavků* ku podstatným jmenům potřebujeme všelijak, jako na př. když o vrabci říkáme: vrabec je *malý*, vrabec je *malý* pták, *malý* vrabec letí a t. d.

Slovo *malý* jen ve první z těchto vět je přísudkem, ve druhé naopak je jím vlastně podst. jméno *pták*, ku kterému *malý* proto je přidáno, aby se vědělo, jakým ptákem je vrabec proti jiným ptákům.

Podobně ve třetí větě je vlastně podstatné jméno *vrabec* podmětem a přídavné *malý* přídavkem. Tímto se oznamuje posluchači anebo čitateli, že letí takový vrabec, který proti jiným vrabcům je malý.

Podobně se věc má s příd. jménem *bratrův* v těchto větách: klobouk je bratrův, to je klobouk bratrův, klobouk bratrův shořel.

§. 137. Přídavná jména jsou i dle svého zakončení dvojnásobná, totiž *neurčitá* a *určitá*, pak *tvrdá* anebo *měkká*.

1) Neurčitá končí se tak, jako většina podstatných jmen: v mužském rodě na souhlásky, v ženském na *a*, ve středním na *o*, na př. bratrův, *-ova*, *-ovo*; sestř-in, sestř-ina, *-ino*; hod-en, *-na*, *-no* a j. Nejvíce neurčitých pochází od podst. jmen, ježto osoby znamenají, a sice: příponou *ův* od mužských a příponou *in* od ženských. Před *ův* vypadává pohyblivé *e* (§. 59); chlapec-ův od chlapec, otc-ův od otec a j. Před *in* hrdelnice rozlišujeme v sykavky *č*, *š*, *ž*, tvrdé pak *d*, *t*, *n*, *r*, obměkčujeme, na př. matč-in od matk-a, maceš-in od macech-a, dceř-in od dcer-a a t. d.

2) Určitá přídavná po tvrdých souhláskách končí se v rodě mužském na *ý*, v ženském na *á*, ve středním na *-é*: dobr-ý, *-á*, *-é*. Po měkkých pak ve všech třech rodech vycházejí na *í*: vlč-í (staročes. žen. na *ia*: vlč-ia, stř. na *ie*: vlč-ie). Jako *vlčí* od *vlk*, tak i většina měkce zakončených přídavných pochází od podstatných jmen příponou *í*, před níž kmenové hrdelnice v *č*, *š*, *ž*, zubnice *d* a *t* v *z* a *c* se rozlišují, aneb aspoň *d*, *t*, *n*, *c* a *r* se obměkčují v *ď*, *ť*, *ň*, *č* a *ř*, na př. rarož-í, strač-í, kuliš-í, hověz-í, telec-í, had-í a t. d. od rarož, strak-a, vrabec, hovad-o, tele (dle §. 113 m. telet), had.

§. 138. Neurčitá přídavná za starodávna zcela tak byla skloňována jako podstatná jména

přiměřeného jim rodu a zakončení, to jest: *čist* jako *had*, *čist-a* jako *ryba*, *čist-o* jako *dělo*; na př. G. *čist-a* dle *had-a*, D. *čist-u* dle *had-u* a t. d. Nejvíce pádů, těmto vzorům přiměřených, zachovalo se posud u přisvojovacích na *ův* a *in*. Pročez i skloňovacím vzorem všech budiž jedno z těchto a sice: *synův*.

Jednotné číslo.

Muz.	Stř.	Zen.
N. synův	synov-o	synov-a
A. synov-a, synův	synov-o	synov-u
	G. synov-a	synov-y
	D. synov-u	synov-ě
	L. synov-ě	synov-ě
	I. synov-ým	synov-ou

Množné číslo.

N. synov-i, y	synov-a	synov-y
A. synov-y	synov-a	synov-y

G. L. synov-ých, D. synov-ým, I. synov-ými ve všech třech rodech.

§. 139. Pády na *ým*, *ých* a *ými* vznikly dle vzoru, přídavným určitým vlastního, čili dle *dobrýj*.

U jiných nepřisvojovacích přídavných zachovaly se jen některé pády, vzoru předešlému přiměřené; nejčastěji nominativ, a sice v přísudku, jako na př. když říkáme: pilný žák je pochvaly *hoden*, pilná žačka je pochvaly *hodna*, já jsem *vesel*, *zdráv* a t. d. Akkusativ přichází téměř jen s *učiniti* a jinými podobného významu slovesy: učiniti někoho *šťastn-a*, *spasen-a* a t. d. Místo

toho užívá se jich však i s instrumentálem určitým: učiniti někoho šťastn-ým a t. d. Totéž platí o dativu ve větách: žáku sluší býti piln-*u* (piln-ým) a podobných.

S předložkami nejčastěji užíváme neurčitých genitivů středního rodu co příslovek jako: bez mál-*a*, do jist-*a*, do nah-*a*, do cel-*a*, z blízk-*a*, z čist-*a* jasn-*a*, za živ-*a*, ode dávn-*a*, za starodávn-*a*. Po such-*u*, po česk-*u* jsou dativy středního rodu; lokály téhož rodu jsou: na krátc-*e*, po hotov-*ě*, na mál-*e* a j.; akkusativy: na dobro, na tvrdo. Čisté pak nominativy a lokály stř. r. jsou příslovky: hodno, slušno; hodně, dobře.

§. 140. Určitá přídavná řídí se ve skloňování svém dvěma vzory, totiž: tvrdým *dobr-ý* a měkkým *dnešn-í*.

Vzor I. *dobrý*.

Vzor ten se sklání jednotným číslem.

Muz.	Stř.	Žen.
N. <i>dobr-ý</i>	<i>dobr-é</i>	<i>dobr-á</i>
A. <i>dobr-ého, -ý</i>	<i>dobr-é</i>	<i>dobr-ou</i>
G. <i>dobr-ého</i>		<i>dobr-é</i>
D. <i>dobr-ému</i>		<i>dobr-é</i>
L. <i>dobr-ém</i>		<i>dobr-é</i>
I. <i>dobr-ým</i>		<i>dobr-ou</i>

Množné číslo.

N. <i>dobř-i, -é</i>	<i>dobr-á</i>	<i>dobr-é</i>
A. <i>dobr-é</i>	<i>dobr-á</i>	<i>dobr-é</i>

G. L. *dobr-ých*, D. *dobr-ým*, I. *dobr-ými* ve všech třech rodech.

Před *i* v nom. množném rozlišují se hrdel-
nice v *c, š, z*; *ck* a *sk* v *čf* a *šf*; *d, n, t* a *r*
měknou: *velic-i, naz-i, tiš-i, němečt-i, slovenšt-i,*
chud-i, piln-i, tlust-i, stař-i a t. d.

§. 141. Kromě přídavných na *ý, á, é* sklo-
ňujeme dle vzoru toho mnoho podstatných jmen
jim podobných, jako jména vlastní osob a míst:
Jablonsk-ý, Jablonsk-á; Jesensk-ý, Jesenská;
Slan-ý; Blatn-á, Hlubok-á, Vysok-é a jiná, pak
přemnohá obecná jména úřadů, cel a daní rozlič-
ných, na př. *hlásn-ý, hlasn-á, komorn-á, pansk-á;*
mostn-é, trhov-é, vchodn-é čili vstupn-é, zlat-ý,
úter-ý a t. d.

Vzor II. *dnešní*.

§. 142. O někdejší rozmanitost přípon přišla
u přídavných tohoto vzoru čeština tímž během,
jako u *znamení*, totiž přehlasováním a stahováním.

Jednotné číslo.

Muz.	Stř.	Žen.
	(staročes.)	(staročes.)
N. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i (-ie)</i>	<i>dnešn-i (-ia)</i>
A. <i>dnešn-iho, -i</i>	<i>dnešn-i (-ie)</i>	<i>dnešn-i (-iu)</i>
G. <i>dnešn-iho</i>	<i>(ieho)</i>	<i>dnešn-i (-ie)</i>
D. <i>dnešn-ímu</i>	<i>(-iemu)</i>	<i>dnešn-i (-ěj)</i>
L. <i>dnešn-ím</i>	<i>(-iem)</i>	<i>dnešn-i (-ěj)</i>
I. <i>dnešn-ím</i>	<i>(-ím)</i>	<i>dnešn-i (-iú).</i>

Množné číslo.

N. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i (-ia)</i>	<i>dnešn-i (-ie)</i>
A. <i>dnešn-i</i>	<i>dnešn-i (-ia)</i>	<i>dnešn-i (-ie)</i>
L. G. <i>dnešn-ích</i> , D. <i>dnešn-ím</i> , I. <i>dnešn-ími</i> ve všech třech rodech.		

§. 143. Dle tohoto vzoru kromě přídavných, ježto pošla od podstatných jmen příponou *í*, jako: vlč-*í*, hověz-*í*, hus-*í*, ryb-*í* a j., zvláště ještě skloňujeme:

1) všecky srovnatele a svrchovatele: lepší, nejlepší, milejší, nejmilejší;

2) všecka přičestí na *cí* a *ši*: nesoucí, nessí; pijící, pivší;

3) několik jmen tvarem přídavných, významem však podstatných na *í*, jako: bližní, kočí, krejčí, lovčí, náhončí, sirotčí, výběrčí, důchodní, a pod.;

4) podkoní, podstolí, sudí, purkrabí, Brykci, Jiří, Jiljí, a pod., avšak jen tehdá, když před sebou neb za sebou přídavného jména nemají; jináče se drží vzoru *znamení*. Na př. půjdeme k sud-*ímu*, k Jiř-*ímu* a t. d. Ale: půjdeme k nejvyššímu sud-*í*, k svatému Jiř-*í* a t. d. (§. 110.)

§. 144. Kromě skloňování měníme většinu přídavných jmen i *srovnáváním* (die Steigerung, comparativ).

Srovnávací přípony máme tři: *ši*, *ějši* a *í* (m. *ěji*), předponu jednu *nej*, na př. mlad-*ý*, mlad-*ší*, nej-mlad-*ší*; krásn-*ý*, krásn-*ějši*, nejkrásn-*ějši*; lehk-*ý*, lehč-*í*, nej-lehč-*í*.

První tvar přídavných jmen, totiž ten, jakého obyčejně bývají, nazývá se naproti dvěma ostatním *položitelem* (der Positiv, positivus) čili *prvním stupněm* vlastnosti jimi znamenáné.

Příponami *ši*, *ějši* a *í* od položitele rozdílný tvar jejich zase slove *srovnatelem* (der Komparativ, comparativus) anebo *druhým stupněm*

vlastnosti jimi znamenáné, jako: mlad-ší proti mlad-ý a t. d.

Třetí stupeň liší se ode druhého jen před-
rážkou *nej*: nej-mlad-ší a j. Stupeň tento ozna-
čuje svrchovanou čili největší míru vlastnosti, po-
ložitelem vyslovené, i zove se proto *svrchovatelem*
(der Superlativ, superlativus).

§. 145. Příponu *ší* mají nepravidelní srovná-
vatelé: del-ší, hor-ší, lep-ší, men-ší, a vět-ší,
jichž položitelé znějí: dlouhý, zlý, dobrý, malý a
veliký.

Raději příponu *ší* než *ější* mají přídavná na
dý, *hý* a *chý*, rozlišujice před ní *h* a *ch* v *š* a *š*,
na př. bledý — bledší, chudý — chudší, drahý —
dražší, tuhý — tužší, suchý — sušší, tichý —
tišší, vetchý — větší i vetšejší.

Přídavná na *ký* všecky tři přípony připou-
štějí. Nejčastěji přijímají *ší*, a to bezprostředně
ku kmenu. Přitom poslední jich živly *o* a *e* zani-
kají, a *s* i *z* měknou před *ší*, na př. vysoký —
vyšší, daleký — další, blízký — bližší, sladký —
sladší a t. d. Před *ější* a *í* nezaniká *k*, nébrž roz-
lišuje se v *č*: lehký — lehčejší a lehčí, trpký —
trpčejší a trpčí.

Ostatní přídavná raději mívají *ější* než *ší*:
milý — milejší, bílý — bělejší, hustý — hustější a t. d.

Svat-ý má vždy: světější, nej-světější (§. 42).

§. 146. Při stupňování, zvláště příponou *ší*,
se kmenová souhláska dlouhá pravidelně zkracuje:
krátký — kratší, bílý — bělejší, řídký — řidší,
vypouklý — vypuklejší, úzký — užší a j. Proto
psáti sluší: další, nikoli: dálší.

4) Číslovka.

§. 147. Číslovka je poslední sklonitelná částka řeči. Označujeme číslovkou rozličné počtu se týkající věci, a sice buď zevrubně, jako: jeden, dva, první, druhý a t. d., buď jen vůbec čili obecně, jako: všecek, mnoho, málo, tolik, několik, a j. I jsou tedy číslovky dvojí: *zevrubné* a *obecné*. Obecné významem svým nejvíce se podobají obecným zajmenům, jako: každý, některý, něco, několik a j.

Zevrubné číslovky dle významu jsou:

1) *základné* (die Grundzahl, numerale cardinale): jeden, dva, tři, čtyři, pět, šest a t. d.

2) *hromadné*: dvoje, troje, čtvero, patero a t. d.

3) *řádové* (die Ordnungszahl, num. ordinale): první (prvý), druhý, třetí, čtvrtý a t. d.

4) *druhové* (die Gattungszahl, num. speciale): dvojí, trojí, čtverý, jednaký, dvojaký a pod;

5) *násobné* (die Vervielfältigungszahl, num. multiplicativum): jednoduchý, dvojnásobný, trojnásobný.

6) *zlomečné* (die Bruchzahl): polovice, třetina, devětina, setina, tisícina.

7) *rozdělovací* (die Eintheilungszahlen, num. distributivum) nemají u nás zvláštního tvaru, nýbrž opisujeme je předložkou *po* a lokálem číslovek základných: *po jednom*, *po dvou*, *po stu*, *po tisíci*.

O skloňování číslovek.

§. 148. Ze základných číslovek skloňujeme:

1) *jeden*, *jedn-a*, *jedn-o*, zcela tak jako *ten*: *jedn-oho*, *-é*; *jedn-omu*, *-é*; *jedn-om*, *-né*; *jed-*

ním, jednou; jedn-i, -a, -y; jedn-něch, jed-něm, jed-němi.

2) *Dva a oba* skloňují se dvojně takto: N. A. *dv-a, ob-a*; žen. a stř. *dv-ě, ob-ě*; G. L. *dv-ou, ob-ou*; D. I. *dv-ěma, ob-ěma*. D. *dv-oum a ob-oum*. L. a G. *dv-ouch a ob-ouch* nesprávné jsou tvary, jako *ruk-ouch a noh-ouch*.

3) *Tři a čtyři* mají množné číslo tvořené větším dílem dle *kost*: N. A. *tř-i, čtyř-i*; G. *tř-i, čtyř*; D. *tř-em, čtyř-ém*; L. *tř-ech, čtyř-ech*; I. *tř-emi, čtyř-mi*. *Čtyři* (s ř) užívá se nyní jen o jmenech životných: *čtyři páni, čtyři koně*; sic jinak se ř obecně zanedbává: *čtyry děti, čtyry paní, ke čtyrem a t. d.*

4) *Pět, šest, sedm* a t. d. až po *sto*, kde by se koli skloňovati měly, přijímají jen příponu *i*, na př. po *pět-i* dnech přišel, z *padesát-i* a *šest-i* děl stříleli a t. d.

5) *Sto* se skloňuje dle *dělo, tisíc* dle *meč, milion* dle *sud*. U *sto* zachoval se ještě dvojný N. a A. po *dvě*: *dvě st-ě*. Lokál jednotný stále zní: *st-u*; gen. množný je *set*, D. *stům*, L. *stech*, I. *sty*.

Tisíc má v gen. množném *tisíc* a *tisícův*: devět tisíc mužů, patnáct tisíců (§. 88, č. 2).

§. 149. Všecky hromadné číslovky jsou stř. rodu. První tři z nich: *dvoje, oboje* a *troje* znějí obyčejně staženě: *dvé, obé* a *tré*. Někdy se skloňují dle *dobré*: *dv-ého, -ému, -é* a t. d.; nejčastěji jich však jen co nom. a akk. užíváme místo základných *dva, oba* a *tři*, kdykoli rod osob a věcí počítaných označiti buď nechceme buď ne-

víme, jako na př. když říkáme; *dv-oje* neb *dv-é* lidí umřelo, *tr-oje* neb *tré* děti sem viděl.

Čtvero s ostatními na *ero* zakončenými skloňuje se dle *dělo*, vyjma instrumentál, který se pravidelně nominativem nahrazuje, na př. se *čtver-o* pacholaty (m. *čtver-em* pacholat) přišel.

§. 150. Řádové číslovky tvarem svým jsou přídavná jména určitého zakončení; proto se i skloňují dle vzorů těmto vlastních, a sice: *prvn-í*, *třet-í* a *tisíc-í* dle *dnešní*, ostatní pak, jež se vesměs končí tvrdě, dle *dobry*: *prv-ého*, *-ému*, *-é*, *druh-ého*, *-ému -é* a t. d. Od *sto* je řádová číslovka *stý*, *dvoustý* a t. d., od *tisíc* zní *tisíci* (nikoliv *tisictý*), *dvoutisíci*, *osmitisíci* a t. d.

Jen po nesklonitelném *půl* zachovaly se u *druhý* a všech tvrdých ještě dva pády neurčité (dle *synův* tvořené) a sice: jedn. genitiv a dativ muz. a stř. na *a* a *u*: *půl druh-a*, *půl druh-u*; *půl čtvrt-a*, *půl čtvrt-u* a t. d. Tak na př. říkáme posud: „Koupil sem knihu za *půl druh-a* zlatého, k *půl osm-u* groši, přidal mi *půl čtvrt-a* archu papíru, po *půl pát-u* dni se navrátím“ a t. d.

§. 151. U druhových číslovek se též jen některých neurčitých pádů užívá, a i to se děje zřídka kdy, jako muzkého nom. a akk. jednotného: *dvůj*, *obůj* a *trůj* (spůsob); akk. ženského na *i*: *dvoj-i*. *oboj-i*, *troj-i* (cestu) dle *moji*; *čtver-u* (věc jsem viděl) dle *rybu* a t. d.

Obyčejně znějí již v nom. určitě čili co: *dvoj-í*, *oboj-í*, *troj-í*, *čtver-ý*, *pater-ý* a t. d. a skloňují se i v ostatních pádech dle *dnešní* a *dobry*.

Násobné číslovky: jednoduch-ý, dvojnásobn-ý a j. patří bez výminky pod vzor *dobrý*. Zlomečné jsou tvarem svým podst. jména ženského rodu.

§. 152. *Všecek* jinak zni také *všečen* anebo *všecken*.

Jednotné číslo.

Muz.	Stř.	Žen.
N. všecek	všeck-o, vš-e	všeck-a
A. vš-eho, všecek	všeck-o, vš-e	všeck-u, vš-i
~~		
	G. vš-eho	vš-i
	D. vš-emu	vš-i
	L. vš-em	vš-i
	I. vš-ím	vš-i.

Množné číslo.

N. všicc-i, všeck-y všeck-a, vš-e všeck-y
 A. všeck-y všeck-a, vš-e všeck-y, vš-e
 G. L. vš-ech, D. vš-em, I. vš-emi ve všech třech rodech, anebo: všechněch, všechn-ěm, všechn-ěmi.

I m. *všicc-i* oblíbenější jsou tvary: všichn-i a všickn-i.

Veškeren, vešker-a, vešker-o jen v nom. a v akk. obou čísel má přípony krátké jako *všecek*; v ostatních pádech drží se vzoru *dobrý*: vešker-ého, -ému, -é.

§. 153. *Mnoho*, *kolik*, *tolik* a *ně-kolik*, kdykoli co přídavky přicházejí, jen tři pády mívají, totiž nominativ a akkusativ, jež sobě jsou rovny, potom genitiv na *a*: mnoh-a, kolik-a, tolik-a a několik-a. Genitiv ten všecky ostatní pády za-

stupuje, na př. otec ke mnoh-*a* lidem mluvil, otec o mnoh-*a* lidech mluvil, otec s mnoh-*a* lidmi mluvil.

Málo ve všech těch případech zůstává beze změny: otec k mál-*o* lidem mluvil, otec o mál-*o* lidech mluvil, otec s mál-*o* lidmi mluvil.

Nejsou-li *mnoho* a *málo* holými přídávky, skloňují se dle *dělo*, na př. kdo si mál-*a* neváží, po mnoh-*u* ať nebaží; kdo s mál-*em* není spokojen, mnoh-*a* není hoden: na mnoz-*e*, na mál-*e* a t. d. (§. 139.)

5) Sloveso.

§. 154. Sloveso jest ohebná částka řeči, která bytí, stav a působení podmřtu čili to znamená, že podmřt buď jen vůbec jest, buď že se s ním něco děje, anebo že podmřt i sám něco činí čili nějak působí.

Sloveso, kteréž by bytí znamenalo, máme vlastně jen jedno, totiž *býti*.

Užíváme ho, když na př. o Pánu Bohu říkáme: „Bůh *jest*, Bůh *byl* a Bůh *bude* všady a vždy“; anebo když o sobě samých takto mluvíme: „My nyní *jsme*, ale před narozením nás *nebylo* a po smrti nás co lidí *nebude*. Až umřeme, přestaneme *býti* lidmi. Tělo naše *bude* znova prst, ale duše naše nikdy nepřestanou *býti*, než co duchové *budou* na věky“.

§. 155. Slovesa dělí se na *podmřtná* (subjektiv) a *předmřtná* (objektiv).

Podmřtná slovesa znamenají:

a) pokojný čili takový stav, ve kterém podmřt nic nedělá, jako: ležeti, seděti, spáti a jiná ve větách: „dítě leží, žák sedí a otec spí“;

b) takové působení, které z podmřtu nevy-
niká na věci, kromě něho jsoucí, čili na předmřt

nějaký, nýbrž v podmětě takořka zavřeno zůstává, jako: běžeti, letěti, skákati, stoupati a pod., na př. ve větách: „chlapec běží, pták letí, pes skáče“ a pod.

Předmětná slovesa naopak znamenají takové působení, které, vynikajíc z podmětu, vždy se vztahuje k nějakému předmětu, jako: bítí, pítí, nésti, slíbití a jiná ve větách: „chlapec bije psa, otec slíbil synovi knihu“ a j.

§. 156. Předmětná slovesa opět jsou dvojí: *přechodná* (übergehend, transitivum) a *nepřechodná* (unübergend, intransitivum).

a) K přechodným počítáme všechna ta slovesa, která čistý akkusativ anebo, jsou-li se záporným *ne* spojena, genitiv u sebe mívají, jako na př. *nésti* v těchto větách: „žák nesl knih-u — žák ne-nesl knih-y“.

Kromě toho vynikají přechodná slovesa i tím, že se jich dvojím způsobem potřebovati může: *činně* (thätig, active) a *trpně* (leidend, passive). Činně užito jest sloveso „nésti“ ve dvou předšlých větách, kteréž trpně takto znějí: „od žák-a (žák-em) byla nešena knih-a, od žák-a (žákem) ne-byla nešena knih-a“.

V trpných větách stává podmět pravidelně v genitivě s předložkou *od*, řídceji v čistém instrumentále, předmět pak stává v nominativě.

Nejsilnější působení vyslovují ta přechodná slovesa, která nazýváme *příčinnými* (faktitiv, kausativ). Většinou pocházejí stupňováním samohlásek od jiných sloves přechodných aneb i nepřechodných. Jako: *poj-iti* od *pi-ti*, *toč-iti* od *té-ci*, *tráp-iti* od *trp-ěti*, *sad-iti* od *sed-ěti* a j.

Slovesa taková znamenají totiž takové působení podmětu, kterým se předmět takorčka nutí to činiti, co prvotným slovesem jest vyjádřeno, na př. věta: „pastýř pojí stádo“ znamená vlastně tolik, jako: „pastýř je příčinou toho, anebo způsobuje to, aby stádo *pilo*“.

b) **Nepřechodná** jsou všechna ostatní slovesa předmětná, která u sebe mívají buď akkusativ s předložkou, buď některý jiný z kosých pádů, ať již s předložkou nebo bez předložky, na př. dbáti *o něco*, sloužiti *někomu*, pohrdati *někým*. Sloves nepřechodných neužíváme trpně, jelikož neříkáme na př. „já jsem sloužen, já jsem dbán“, nébrž takto: „mně se slouží, o mne se dbá“.

§. 157. Říkati o sobě „mně se slouží“, o jiných „jemu se slouží, jí (hospodyni) se slouží, jim se slouží“ a podobně, znamená mluviti *zvratně*; slovice *se*, v takých případech užívané, jest totiž zájmenem *zvratným* (§. 121).

Sloveso *sloužiti* vyskytá se i bez *se*, jako na př. když říkáme: „sloužím pánovi, Jan mně sloužil“ a t. d. Máme však i takových sloves hojně, kterých bez *se* nikdy neužíváme, jako tato: báti se, modlití se, smáti se, stydětí se. Taková slovesa zovou se zvláště *zvratnými*, znamenajice také působení, které není obráceno na jiné věci, nébrž jediné na ten podmět, od něhož právě pochází, na př. *báti se* znamená vlastně tolik jako *strašiti* ne jiné osoby, nébrž *sebe samého*.

§. 158. Sloveso je nejdůležitější částka řeči, nejen proto, že i samo o sobě větou bývá a že bez něho vlastně žádná věty není (§. 14), nébrž i proto, že ze všech jest nejohebnější.

Sklonitelné částky řeči měníme vlastně jen dle rodu, čísla a pádu; slovesa, kromě *rodu* a *čísla*, měněna bývají i také dle *času*, *osoby* a *spůsobu*.

Měnití slovesa dle těchto patera věci slove *časovati* je (abwandeln, conjugare).

O čase.

§. 159. Dle času (die Zeit, tempus) měníme slovesa k vůli tomu, abychom oznámili mohli, do které doby padá to, což o podmětě pověditi jest.

Máme tři hlavní časy, totiž: 1) *přítomný* (gegenwärtig, praesens), ve kterémž právě mluvíme, na př. Václav *pije*; 2) *minulý* (vergangen, praeteritum), který před mluvením našim *minul*, na př. Václav *pil*; 3) *budoucí* (künftig, futurum), který teprv po mluvení našem nastane, na př. Václav *bude píti*.

§. 160. Dle času měníme slovesa i také proto ještě, abychom oznámili mohli, po kterou dobu a kterak trvá to, což o podmětě pověditi jest, zdali to totiž trvá bez přestání po kratší neb delší čas, anebo s přestávkami čili tak, aby se to čas po čase opakovalo.

Na př. o nešení knihy od žáka přítomně říkáme takto: „žák *nese* knihu“, minule: „žák *nesl* knihu“, budoucně: „žák *po-nese* knihu“.

Máme-li však oznámili, že nešení knihy déle trvá, trvalo a trvati bude, změníme sloveso *nés-ti* stupňováním v *nos-iti*, i řekneme přítomně takto: „žák *nosí* knihu“, minule: „žák *nosil* knihu“, budoucně: „žák *bude nositi* knihu“.

Majice konečně takové nešení knihy oznámiti, které se čas po čase opakuje, opakovalo a opakovati bude, říkáme o něm přítomně takto: „žák *nosívá* knihu“, minule: „žák *nosíval* knihu“, budoucně: „žák *bude nosívati* knihu“.

Dle tohoto rozdílu časového dělí se slovesa naše na *dokonavá* čili *jednodobá* (perfectivum) a na *nedokonavá* čili *vícedobá* (imperfectivum).

Dokonavá slovesa znamenají takové působení, stav a bytí, které, sotva že se počalo, již i přestává, jako: *dáti*, *chytiti*. Slovesa tato přítomného času vlastně nemají. Kdykoli totiž tak vypadají, jako nedokonavá v přítomném čase, vždy znamenají ne přítomnost, nýbrž budoucnost. Tak na př. *dá-m* a *chytí-m*, *dá-š* a *chytí-š* a t. d. znamenají budoucí čas, ačkoli se z cela tak končí, jako nedokonavá *dávati* a *chytati* v přítomném čase, kdež znějí: *dává-m* a *chytá-m*, *dává-š* a *chytá-š* a t. d. V minulém čase znamenají dokonavá slovesa minulost úplně dokonanou, nedokonavá pak takovou minulost, která více neb méně trvá, jako na př. když o chytání ptáků říkáme: „celý den sme *chyta-li* a nic sme *nechyti-li*“; o kupování něčeho: „dlouho sem *kupova-l* a nic jsem *nekoupi-l*“ a t. d.

§. 161. Nedokonavá slovesa naopak znamenají takové působení, stav a bytí, které po delší neb kratší čas trvá, buďto bez přestání čili pořád, buďto s přestávkami čili tak, že se čas po čase opakuje. Toť jest příčina, že slovesa ta přítomným časem označují trvající ještě přítomnost, jako *dávám*, *chytám*, *kupuji*; minulým nedokonanou minulost: *dával sem*, *chytal sem*, *kupoval sem*; a

budoucím trvajicí budoucnosť: bud-u dávati, chytati a kupovati.

Nedokonavá slovesa dělí se ještě zvláště na *počínací* (inchoativum), *trvací* (durativum), *pokračovací* (continuativum) a na *opakovací* (iterativum).

Počínací znamenají takový stav, který se teprvé počíná. Hluchn-u, šediv-ím a pod. značí tolik jako: počínám býti hluchým, počínám býti šedivým.

Pokračovacími se delší toho, co znamenají, trvání označuje, nežli trvacími. Na př. nosím, vozím, honím a t. d. delší působení vyslovují, než trvací: nesu, vezu a ženu.

Opakovací konečně znamenají takové působení, stav a bytí, které se čas po čase opětuje, jako: nosívám, vozívám, honívám, bývávám, sedávám.

Jiné jazyky, na př. německý a latinský, slovesa opakovací opisovati musejí, potřebujíce k tomu sloves *pflegen* a *solere*. Tak na př. naše věta „žák nosívá knihy“ zní něm. takto: „der Schüler pflegt Bücher zu tragen“, lat. „studiosus solet portare libros“, čili vlastně, jako kdy bychom my řekli: „žák *uvykl* nositi knihy“.

§. 162. Hlavní prostředek, kterým se tvoří slovesa, delší působení, stav a bytí označující, záleží ve stupňování kmenových samohlásek (§§. 43—47), na př. sázím proti sadím, létám proti letím, vídám proti vidím, nosím proti nesu, napáj-ím proti napojím, zavírám, umírám, postílám proti zavr-u, postel-u.

Kratší trvání toho, co se slovesy o podmětě vyřknouti má, označujeme naopak a) tím, že sa-

mohlásky zůstanou nestupňovány, anebo *b*) předložkami.

Předložkami mění se význam sloves takovou měrou, že se mnohá z nedokonavých stávají dokonavými, jak náhle je s předložkami složíme. Tak na př. *po-nesu, od-vezu, za-ženu, u-mru, o-hluchnu, z-šedivím* a j. jsou dokonavá slovesa, znamenající budoucí čas, ačkoli se od nedokonaných přítomného významu: *nesu, vezu* a t. d. ničím jiným nerozeznávají, leč předložkami *po, od, za, u, o* a *z* (§. 167 a 224).

O osobě a čísle.

§. 163. Dle *osoby* (die Person, persona), i *čísla* měníme slovesa proto, abychom oznámili mohli, které osoby i věci a kolika osob i věci se dotýče to, což slovesem pronášíme.

Slovesa měníme dle tří osob, t. dle první, druhé i třetí, a spolu dle dvou čísel, t. jednotného a množného. Tak na př. sloveso *volati* v přítomném čase jednotně zní takto: 1. volá-*m*, 2. volá-*š*, 3. volá, množně: 1. volá-*me*, 2. volá-*te*, 3. volaj-*í*.

§. 164. Dle osoby dělíme slovesa na *osobná* a *neosobná* (persönlich a unpersönlich), personale a impersonale).

K neosobným patří těch několik sloves, kterých obyčejně jen ve třetí osobě jednotné užíváme, chtějice oznámili takové výjevy, o kterých buď nevíme buď nechceme říci, od koho by vlastně pocházely. Taková jsou na př. slovesa, kterými rozličné výjevy povětrnosti oznamujeme, jako: *blýská se, hřmí, smráká se, prší, chumelí se, mží, krápi, rozednívá se, svítá, zebe, mrzne* a pod.

O způsobě.

§. 165. Dle *spůsobu* (die Art, modus) proto slovesa měníme, abychom oznámiti mohli, jak sobě co o podmětě myslíme a jak chceme, aby posluchač větě naší rozuměl.

O každém podmětě můžeme cokoliv trojím způsobem sobě pomyslíti a jiným povědíti.

Můžeme totiž, co sobě o podmětě myslíme a jiným oznamujeme, pokládati za věc buď *jistou* čili *skutečnou*, buď za *nutnou* čili *potřebnou*, buď konečně za *možnou*.

Tak na př. o žákově psání mohu sobě trojím způsobem pomyslíti a jiným povědíti, a po každé mi jináče rozuměno bude.

1) Mohu to s jistotou *oznámiti*, řka přítomně: „žák píše“, minule: „žák psal“, budoucně: „žák bude psáti“.

Každý, kdo tak o žákovi mluví, má za *jistou* anebo *skutečnou* věc, že žák buď píše, buď psal, buď bude psáti.

2) Kdyby žák nepsal, mohlo by se mu to rozkázati takto: „žáku, piš!“ Kdo takto žákovi rozkazuje, tomu se to, aby žák psal, vidí nejen možným, nébrž i *potřebným a nutným*.

3) Nemůžeme-li neb nechceme-li žákovi doprosta kázati, smíme sobě aspoň žádati, aby psal, pravíce: „kéž by“ anebo „kdyby žák psal“. Kdyby žák chtěl psáti, ale neměl by péra, černidla a jiných k tomu potřebných věcí, řekli bychom o něm: „žák by psal, kdyby měl čím psáti“. Říkajíce tak, pokládáme pod *výminkami* ku psání potřebnými za možné, aby žák psal.

Máme tedy tři způsoby mluvení: *oznamovací* čili *ukazovací* (anzeigend, indicativus), *rozkazovací* (befehlend, imperativus) a *žádací* čili *spojovací* (verbindend, conjunctivus).

Oznamovacím způsobem posluchači věděti dáváme, že to, což o podmětě říkáme, máme za věc *jistou* anebo *skutečnou*.

Rozkazovacím způsobem oznamujeme, že se to, což o podmětě říkáme, má teprvé státi, a sice

proto, že se nám to vidí nejen možným, alebrž i potřebným čili nutným.

Spojovacím způsobem konečně dáváme na jevo, že se to, což o podmětě říkáme, pod jistými výminkami může státi.

§. 166. Spůsob oznamovací žádné zvláštní známky nemá.

Časy oznamovacího způsobu jsou tři: přítomný, jako na př. nes-u, nosím a volám; minulý: nesl sem, nosil sem a volal sem, a budoucí: po-nesu, bud-u nositi a budu volati.

Přítomný čas oznamovací je vždy jednoduchý, t. j. záleží vždy jen v jednom slově, jako: nesu, nosím, volám; neseš, nosíš, voláš a t. d.

Minulý čas naopak je vždy opsaný, t. j. záleží pravidelně ve dvou slovech, ježto v jedno složená nejsou. Prvním z nich je vždy přítomný čas slovesa *býti* čili *jsem, jsi, jest* čili *je, jsme, jste, jsou*; druhým pak *jest* přičestí, zakončené jednotně muzky na *l*, žensky na *la*, středně na *lo*; množně muzky na *li*, žensky na *ly*, středně na *la*.

V třetí osobě obou čísel zamlčujeme obyčejně *jest* čili *je* a *jsou*, říkajíce na př. nes-l, nes-la, nes-lo m. nes-l, -la, -lo *jest* čili *je*; množně: nes-li, -ly, -la m. nes-li, -ly, -la *jsou*. V první osobě obou čísel a v druhé osobě množné dovoleno *jest* i dle vyslovení psáti: sem m. *jsem* (bez *j*), sme m. *jsme* a t. d. na př. nesl sem, nesli sme, nesli ste, žen. nesla sem, nesly sme, nesly ste a t. d. Ale: nesl *jsi* (nikoli *si*) pro rozdíl od zájmena *si* (sobě).

§. 167. Budoucí čas oznamovací je trojí: jednoduchý, složený a opsaný.

Jednoduchý budoucí čas pochází od sloves dokonavých a vypadá zcela tak, jako čas přítomný, na př. dám, hodím, chytím, koupím, padnu, sednu a t. d.; dáš, hodíš, chytíš, koupíš, padneš, sedneš; dá, hodí a t. d.

Složený budoucí čas záleží ve dvou slovech, ježto v jedno spojena jsou. Jedním z nich je vždy některá z předložek, druhým je buď jednoduchý budoucí čas, jako: po-dám, za-hodím, u-chytím a j. buď přítomný čas sloves nedokonavých jako: po-vezu, u-mr-u, za-volám, po-razím a j. (§. 162).

Opsaný budoucí čas záleží též ve dvou slovech, ale v jedno nespojených. Prvním z nich je vždy jednoduchý budoucí čas slovesa *býti*, čili: *bud-u*, *-eš*, *-e*, *bud-eme*, *-ete*, *-ou*; druhé končí se na *ti* a zove se infinitivem, jako: vola-ti, nositi, milova-ti a j. na př. budu volati, budeš volati a t. d.

Jednoduchý budoucí čas znamená okamžitou budoucnost čili takové působení, stav a bytí, které se po promluvení také rka za jedno okamžení odbude. Opsaný naopak značí vždy poněkud trvající budoucnost. Složený značí budoucnost trvající jen tehda, když pochází od sloves, která delší trvání znamenají, jako: nosím, vodím, vozím, honím a pod. Pochází-li však od sloves dokonavých a nedokonavých kratšího trvání, jako: nesu, vedu, vezu a ženu, znamená též okamžitou budoucnost. Tak na př. když řeknu: „žák *vy-nese* knihy“, rozumím tím takové vynešení, které se po vyřknutí té věty najednou anebo za okamžení stane. Řeknu-li však: „žák *vy-nosí* knihy“, míním takové vynešení, které se nestane najednou, nébrž trvati bude, ač i ne tak dlouho, jako kdybych řekl opsaným budoucím časem: „žák *bude vynášeti* knihy“.

§. 168. *Rozkazovací* mluvení *spůsob* nedopouští vlastně ani minulého ani přítomného času, proto že všecko, cokoli rozkazujeme, teprva po

rozkaze daném se stává. Ani první osoby jednotné není v něm, proto že sobě samému vlastně nikdo nerozkazuje. Třetí osoba obou čísel se buď opisuje, buď vyslovuje druhou osobou.

Známkou rozkazovacího způsobu jest samohláska *i*.

Toto *i* se zachovalo jen po souhláskách v takových slovesech, kteráž by sice nebyla vyslovitelná: *tni*, *sekní*, *mři*, *modli*. Ale *i* zde se v ostatních osobách měnívá v *ě* (*e*): *tněme*, *tněte*; *mřeme*, *mřete*.

Při jiných slovesech vniklo *i* do předcházející souhlásky a obyčejně ji změkčilo: *pleť* (*plet-i*), *nes* (*nes-i*), *seď* (*sed-i*), *chval* (*chval-i*). Nicméně se zase vrací, kdykoli přistoupí *š*: *plet-iš*, *nes-iš*, *sed-iš*, *chval-iš*. Množně: *pleť-me*, *pleť-te*; *nes-me*, *nes-te* a t. d.

Po samohláskách se *i* proměnilo v *j*: *du-j*, *bi-j*, *hra-j*, *de-j* (m. *da-j*), *ka-j*, *la-j*, *ta-j*, *ku-pu-j*, *umě-j*, *snáše-j*; množně: *du-j-te*, *umě-j-te* a t. d.

Kmenové samohlásky v rozkaz. způsobě pravidelně se krátí; na př. *kaž*, *kaž-me* a *kaž-te* od *káz-ati*; *ciť*, *ciť-me*, od *cít-iti*; *tul*, *tul-te* od *touliti* (§. 26) a t. d.

Třetí osobu obou čísel opisujeme nejčastěji slovcem *nech* (m. *nech-ej*) nebo spojkou *ať*, řidčeji oběma spolu čili *nech-ať*, a třetí osobou buď přítomného, buď jednoduchého a složeného budoucího času oznamovacího způsobu, na př. *nech nese*, *nech nesou*; *ať dá*, *ať dají*; *nechaf zavolá*, *nechaf zavolají* a t. d.

Často však vyslovujeme třetí osobu i druhou, jako na př. v Otčenáši: *posvěť se* (m. nech se posvěti) jméno tvé, *buď* (nech bude) vůle tvá, *přijď* (nech přijde) království tvé.

§. 169. Mluvíme-li *žádacím* čili *spojovacím* způsobem, rozeznáváme sice též tři časy, ale žádného z nich nemůžeme vlastně bez opsání vysloviti. K opisování tohoto způsobu mluvení užíváme:

1) zastaralého minulého času slovesa *býti*, čili *bych, bys, by, bychom (bysme), byste, by*, a přičestí na *l* na př. *dal bych, dal-a bych; byl bych dal, byl-a bych dal-a* a t. d.

2) spojek *když, kéž, až, -li, že* a jiných s časy oznamovacího způsobu, na př. *když (až) dáš aneb dáš-li* žákovi *péro, bude psátí; zdá se mi o žákovi, že píše; nevím, píše-li* žák a t. d.

§. 170. Sloveso *býti*, kdykoli ho k opisování buď časů buď způsobů potřebujeme, zove se *pomocným* (Hilfszeitwort, auxiliare).

Pomocná jsou kromě toho ještě tato slovesa: *dáti, chtíti, kázati, míti, moci, museti, nechati, ráčiti, směti, a voliti*, kdykoli je s infinitivem jiných sloves klademe, jako na př. *když říkáme: dám si ušiti kabát; nic se nedá na světě skrýti; musí vše na jevo jíti; volím umřiti, než hřešiti, a t. d.*

Užívajíce těchto sloves takovým činem, označujeme způsob čili to, jak sobě co o podmětě myslíme, mnohem jasněji, nežli samotným měněním sloves dle způsobu.

Řekneme-li na př. o žákovi: „žáku, pracuj!“ oznámíme sice rozkazovacím způsobem *pracu-j* posluchači, že se nám nutným anebo potřebným býti zdá, aby žák pracoval; ale není to tak jasné, jako když řekneme: „žáku, *musíš* aneb *máš* pracovati“.

§. 171. Každé sloveso, které kromě osoby označuje i čas a způsob, jest *určité* (bestimmt, finitum) čili *určitého tvaru*. Každé takové sloveso i samo o sobě vyslovuje úplně myšlenku nějakou, čili jest samo o sobě větou, jako: volá-m, volá-me, volej-me a t. d.

Každé sloveso naopak, které tak vypadá, že osoby, času a způsobu neoznačuje, jest *neurčité* (unbestimmt, indefinitum) čili *neurčitého tvaru*, i nebývá samo o sobě větou. Neurčité tvary slovesa jsou čtyři: *infinitiv* (infinitivus), *supinum*, *přechodník* (transgressivus, gerundium) a *příčestí* (das Mittelwort, participium).

● neurčitých tvarech slovesných.

a) O infinitivě a supinu.

§. 172. Infinitiv vzniká u nás příponou *ti*, na př. nés-ti, ží-ti, cho-di-ti a t. d.

Obecně se infinitivů užívá s příponou *t* anebo *t*: nést a nest, žít a žít, chodit a chodit. V písmě se toho vystříhati sluší nejen pro rozdíl od supina (§. 174), ale vůbec proto, že řeč písemná vždy má býti správnější, řídíc se vzorem lepších spisovatelů.

Významem svým rovná se infinitiv odtažitým podstatným jmenům na *ní* a *tí*, jež také pošla od sloves. jako: neše-ní, ži-tí, volání, bití a j. Infinitiv je tedy též vlastně odtažené podstatné jméno, ale takové, kteréhož sme odvykli skloňovati.

Němci posud každý svůj infinitiv skloňují, užívajíce ho místo našich podstatných jmen na *ní* a *tí*. na př. leben (žítí) co podstatné jméno znamená tolik, co naše ži-tí. živobytí a život, znějíc v genitivě: des Lebens, v dat. dem Leben.

Infinitivem vyjádřuje se význam sloves v podobě podstatného jména; proto se infinitiv nejlépe hodí k tomu, abychom slovesa, kdykoli o nich řeč jest, vyslovovali v infinitivě, na př.

„Sloveso *volati* zní v první osobě jedn. přítomného času oznamovacího způsobu: volám“. „Sloveso *běžeti* jest nepřechodné“.

§. 173. Přípona infinitivu *ti* anebo *t* (*t*) připojuje se šesterým způsobem ku kořenům neb kmenům slovesným; dle toho dělíme slovesa na šestero tříd.

První třída obsahuje všechna ta slovesa, u kterých přípona *ti* přímo je spojena s kmenem, a kde kmenová samohláska se dluží, jako: *nésti*, *vésti*, *pec-i*, *bi-ti*, *dou-ti* a t. d., ježto pocházejí od kmenův *nes*, *ved*, *pek*, *bi* a *du*, kmenové tito spolu jsou i kořeny.

Druhé třídy slovesa mají před *ti* slabiku *nou* (krátce *nu*), na př. *mi-nou-ti* a *pad-nou-ti*. Krátce zní na př. v *mi-nu-l* a *pad-nu-l*.

Třetí třída vyniká nad ostatní samohláskou *ě* aneb *e* před *ti*: *vid-ě-ti*, *trp-ě-ti*, *hoř-e-ti* a j.

Čtvrtá třída sloves má *i* před *ti*: *nos-i-ti*, *chod-i-ti* a j.

Pátá třída rozeznává se od ostatních samohláskou *a* a přehláskami *ě* neb *e* před *ti*: *vol-a-ti*, *pad-a-ti*, *shán-ě-ti* a *snáš-e-ti* (m. někdejších: *shán-a-ti* a *snáš-a-ti*).

Šestá třída konečně liší se od ostatních slabikami *ova* před *ti*, jako: *kup-ova-ti*, *mil-ova-ti* a j.

Samohlásky a slabiky tyto, čili: *a*, *ě*, *i*, *nu* a *ova*, kterými se slovesa posledních pěti tříd od sebe vespolek a od první třídy rozeznávají, slovou známkami třídnými.

§. 174. Infinitivu příbuzné jest *supinum*. Když na př. říkáme: „půjdu *spat*, přišel mně *přivítat*, odešel *lovit* ryb, půjdu *stromem zatřást*“

a pod., nejsou tvary: *spat, přivítat, lovit, zatřást* infinitivy, nébrž jsou to supina. Od infinitivu dělí se tvrdým na konci *t* a namnoze krátkostí kmenové samohlásky, někdy i špodobením jí: *spá-ti — spat, tři-ti — třít, lovi-ti — lovit; titi — fat, počí-ti — počat, počínati — počinat*.

Supina užíváme po slovesech, ježto znamenají, že někam jdeme a se pohybujeme. Předmět u supina stojí vždy v genitivě, na př. *Tobiáš v noci chodil pohrbívat mrtvých. Šel sem si natřást hrušek. Poslal syna svého past ovec. Nepřišel jsem k vám počínat nové hádky. Přijde soudit živých i mrtvých.*

b) O přechodníku a přičesti.

§. 175. Přechodníky máme dva. První je přítomného, druhý minulého času. U obou kromě čísla rozeznáváme poněkud i rod.

Přítomný přechodník končí se jednotně muzky po tvrdých souhláskách na *a*, žen. a stř. na *ouc*, množně ve všech třech rodech na *ouce*, na př. *nes-a, nes-ouc, nes-ouce*; po měkkých souhláskách naopak vychází na *ě* a *e*, žen. a stř. na *íc*, množně ve všech třech rodech na *íce*, na př. *pij-e, pij-íc, pij-íce*.

Minulý přechodník končí se po samohláskách jednotně muzky na *v*, žen. a stř. na *vši*, množně ve všech třech rodech na *vše*, na př. *vola-v, vola-vši, vola-vše*; *pi-v, pi-vši, pi-vše* a t. d. Po souhláskách *v* se vysouvá: *nes, nes-ši, nes-še*; *plet, plet-ši, plet-še* a t. d.

§. 176. S příponou *í* končí se oba přechodníky na *cí* a *ši*: *nesou-cí, padnou-cí, honí-cí, pi-*

ji-ci; volav-ší, nes-ší a t. d., i zovou se *příčestím*, a sice první *příčestím přítomného*, druhý *příčestím minulého času*.

Kromě těchto *příčestí* máme ještě tři: *činné* i *trpné minulého a trpné přítomného času*.

1) Činné *příčestí* minulého času končí se jednotně muzky na *l*, žen. na *la*, stř. na *lo*; množně muz. na *li*, žen. na *ly*, stř. na *la* (obecně na *ly*), jako: nes-*l*, -*la*, -*lo*; nes-*li*, -*ly*, -*la*; pi-*l*, -*la*, -*lo*; pi-*li*, -*ly*, -*la*.

2) *Příčestí trpné minulého času* vzniká větším dílem příponou *n*, řidčeji příponou *t*, a mění se dle rodu i čísla zcela tak, jako předešlé, na př. neše-*n*, -*na*, -*no*; neše-*ni*, -*ny*, -*na*; pi-*t*, -*ta*, -*to*; pi-*ti*, -*ty*, -*ta*.

3) *Trpné příčestí přítomného času* vzniká příponou *m* a mění se dle rodu i čísla tak, jako dvě předešlá, na př. vidom, -*ma*, -*mo*; vido-*mi*, -*my*, -*má*. Ale *příčestí* tohoto nemáme než jen několik zbytků, jako: vědo-*m* od věděti, zná-*m* od znáti, lak-*om* od neužívaného lakati (lačným, hladovým býti), pito-*m* (krotký) od neužívaného pitati (krmiti) a j.

§. 177. *Příčestí* liší se od *přídavných jmen* jen poněkud významem svým.

1) *Příčestí* označuje pomíjitelné vlastnosti osob neb věci, *přídavná jména* naopak značí stále čili takové vlastnosti, které s osobami anebo věcmi skoro nerozlučitelně jsou spojeny. Srovnej na př. *pracující* a *pracovavší* s *přídavným pracovitý*, *zelenající* a *zelenavší* se *zelený* a t. d.

2) U přičestí rozeznává se více neb méně jasně čas, u přídavných naopak nepozorovati žádného rozdílu časového.

Na př. *pracující* člověk je ten, který jen přítomně čili v tom okamžení pracuje, když se to o něm vyřkne; *pracovavší* člověk je zase takový, který jen kdysi před tím pracoval, nežli se to o něm vyřklo; *pracovitý* člověk naopak je ten, který stále čili vždy pracovati uvykl.

Shoda přičestí s přídavnými jmeny záleží hlavně v tom, že obě se skloňují, a sice na *ci* a *ši* zakončená dle *dnešní*, ostatní pak buď dle *synův* buď dle *dobrý*. Z pádův přičestných dle *synův* obyčejný jest jen nominativ obou čísel. Dle *dobrý* naopak skloňujeme přičestí posud úplně, kdykoli se v nom. jednotném určitě končí, jako na př. *opil-ý*, *-ého*, *-ému*; *nesen-ý*, *-ého*, *-ému*; *vidom-ý*, *-ého*, *-ému* a t. d.

Přechodníků nejčastěji užíváme ke skracování vět, na př. *Služka, nesouc trávu, zpívá. Služka, donesši trávy, zazpívala si.*

První z těchto vět znamená tolik, jako: *Služka zpívá, když nese trávu, anebo: Služka nese trávu a zpívá. Druhá zase rovná se asi následujícím dvěma větám: Služka si zazpívala, když donesla trávy.*

Časování.

§. 178. Dle přítomného času oznamovacího dělí se časování na *sponové* a *nesponové*. Kromě sloves *býti*, *dáti*, *jísti* a *vědět*, všecka ostatní slovesa časují se *sponou*, totiž tak, že přípony osobné dotčeného času nejsou v nich s kmeny neb kořeny spojeny přímo, nýbrž pomocí jistých samohlásek; jako na př. *e* v *nes-e-š*, *a* ve *vol-á-m*, kde však spona *a* s kmenovým *a* splýnula v *á*.

Přípony osob vůbec jsou: *a*) jednotně:

1. *m, u, i* (jsem, volám, nesu, biji),
2. *si, ť* (jsi, voláš, neseš, biješ),
3. *t, ť* (jest, volá, nese, bije);

b) množně:

1. *me, m* (jsme, voláme, neseme č. nesem, bijeme č. bijem),
2. *te* (jste, voláte; nesete, bijete),
3. *ou, í* (jsou, volají, nesou, bijí m. bijou).

Kromě toho rozeznáváme ještě *nepřavidelné* časování od *pravidelného*, *kusé* od *úplného* a *opsané* od *jednoduchého*.

a. Sponové časování.

První třída.

§. 179. Slovesa první třídy dělí se na dva oddíly. Do prvního oddílu patří všecka, která mají *kořen zavřený* čili souhláskou zakončený, jako: *nes-ti* a *véz-ti* od *nes* a *vez*. Druhý oddíl naopak obsahuje všecka *ta*, jichž *kořen* jest *otevřený* čili samohláskou se končí, jako: *bi-ti* a *dou-ti* od *bi* a *du*.

Rozdíl ten zračí se nejpatrněji v infinitivě. U sloves zavřeného kořene je předposlední slabika infinitivu (vyjmouc *moci* a *jeti*) vždy dlouhá, na př. *nes-ti*, *vy-nes-ti*, *po-klásti* *). Slovesa otevřeného kořene naopak jen tehdy dluží samohlásky kořenné, když jsou v infinitivě dvouslabičná, na př. *krý-ti*, *pí-ti*, *zná-ti*, *dou-ti*. Jak náhle je buď s předložkami buď se záporným *ne*

*) Kmeny zavřené v činném přičestí minulém mužského rodu vyslovuje obecný lid bez *l*: *nes*, *pad*, *klad* m. *nesl*, *padl*, *kladl*, čehož v písmě nápodobiti dopuštěno není.

složíme, krátí hned kořennou samohlásku, na př. při-kry-ti, vy-pi-ti, po-zna-ti, vy-hra-ti, ne-my-ti. Vyjmuto jest *u*, kteréž i ve složení zůstává dlouhým, na př.: na-dou-ti, ob-ou-ti, pře-plou-ti, vy-sou-ti a t. d.

Ale dvojslabičná slovesa nejen první, nýbrž i ostatních tříd při kmenech otevřených krátí dlouhou samohlásku, kdykoli se s předložkami nebo se záporným *ne* složí: bráti, psáti — vybrati, nepsati, dáti — rozdati, státi (stanu) — dostatí.

Vyňaty z pravidla toho jsou všechny takové infinitivy, kdež *i* povstalo stažením, na př. utíti (m. ufati), dosíci (dosiaci, dosáhnouti), pojíti (pojati), dostáti (dostojati od stojím), zalíti (zalějati), zahříti (zahřejati), umříti (umřieti), pak odvozená od *jdu*: přijíti, dojíti a t. d. *)

Časování sloves zavřeného kořene dá se dostatečně objasniti třemi vzory: nes-u — nésti, pek-u — péci a tn-u — títi. U sloves otevřeného kořene naopak postačí k těmž cíli dva vzory: bi-ju — bíti a tr-u — tříti.

První vzor: *nes-u* — *nésti*.

§. 180. Vzor ten časujeme následovně.

Přít. čas oznamovací.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. nesu	—
2. nes-e-š	nes
3. nes-e	—
Mn. 1. nes-e-me	nes-me
2. nes-e-te	nes-te
3. nes-ou	—

*) Aby se *dojíti*, *pojíti* a pod. psalo, již k vůli tomu zapotřebí jest, aby je rozeznati bylo od *dojíti* (krávu), *pojíti* (dobytek).

Přechodník přítomného času: nes-a,
nes-ouc, nes-ouce.

Infinitiv: nés-ti. Supinum: nes-t.

Přechodník minulý: nes, nes-ši, nes-še.

Činné přičestí minulé: nes-l, nes-la,
nes-lo.

Trpné přičestí minulé: neš-e-n, neš-e-
na, neš-e-no.

Samohláska *e*, jenž stojí před příponami přítomného času oznam. a před *n* v trpném přičestí min., jest spona.

§. 181. Dle tohoto vzoru časujeme :

1) slovesa, jichž kořen na *s* anebo na *z* vychází, zejména: hryz-u — hrýzti, lez-u — lézti, pas-u — pásti, vez-u — vézti, rost-u — růsti, třes-u — třásti.

2) Slovesa, zakončená v kořeni na *d* a *t*, rozlišují tyto souhlásky v infinitivě v *s*: bod-u — būsti, břed-u — břísti, hud-u — housti, kladu — klásti, kradu — krásti, před-u — přísti, vedu — vésti; hnět-u — hnísti, kvet-u — kvésti, mat-u — másti, met-u — mésti, plet-u — plésti (§. 56, č. 1). Všecka tato slovesa obměkčují *d* a *t* v rozkaz. způsobě: pleť, bředě a t. d. Čtu — čisti naopak zachovalo *i* v dotčeném způsobě: čt-i, čt-ěme, čt-ěte. Ostatně časuje se takto: čt-u, čt-eš, čt-e a t. d. čt-a, čt-ouc, čt-ouce; čet, čet-ši, čet-še; čet-l, čet-la (m. čtla), čet-en.

3) Ze sloves kořene retnicemi zavřeného patří sem jen neosobné: zeb-e, záb-lo, záb-sti. Hláska *s* před *ti* je vsuvka (§. 60).

Druhý vzor: *pek-u* — *péci*.

§. 182. Pod tento vzor spadají slovesa kořene hrdelnicemi *k* a *h* zavřeného: *řk-u*, *tek-u*, *tluk-u*, *vlek-u*; *moh-u*, *střeh-u*, *střih-u*, *vrh-u* a *žh-u*. V časování jejich rozlišuje se *k* v *č* a *h* v *š* písemně jen před sponou *e*. V obecné mluvě se hrdelnice ty chybou rozlišují i také před *u* a *ou*: *peč-u*, *-ou* a *střeš-u*, *-ou*, na místo pravidelných: *pek-u*, *-ou* a *střeh-u*, *-ou*. V imperativu obecná mluva klade *č* a *š* na místo spisovných *c* a *z*: *peč*, *tluč*, *střeš*, *vrš*, místo pravidelných: *pec*, *tluc*, *střez*, *vrz*. Z *kt* a *ht* vzniká v písemné řeči *c*: *pekti* — *péci*, *mohti* — *moci* (§. 57).

Přít. čas oznam. Rozk. způsob.

Jedn. 1. <i>pek-u</i>	—
2. <i>peč-e-š</i>	<i>pec</i>
3. <i>peč-e</i>	—

Mn. 1. <i>peč-e-me</i>	<i>pecme</i>
2. <i>peč-e-te</i>	<i>pecte</i>
3. <i>pek-ou</i>	—

Přech. přítomný: *pek-a*, *pek-ouc*, *pek-ouce*.

Infinitiv: *pec-i*. Supinum: *pec*.

Přech. minulý: *pek*, *pek-ši*, *pek-še*.

Čin. příč. minulé: *pek-l*, *pek-la*, *pek-lo*.

Trp. příč. minulé: *peč-en*, *peč-e-na*, *peč-e-no*.

§. 183. Odchytky od tohoto vzoru:

1. *řk-u* a *šh-u*.

V přít. č. mají:

řku, *rceš*, *rce*, *rceme*, *rcete*, *řkou*.

žhu, *žžeš*, *žže*, *žžeme*, *žžete*, *žhou*.

V rozkazovacím způsobě:

rci, rceme, rcete.

žži, žžeme, žžete.

V infinitivu: říci, žici.

Přechod. přít.: řka, řkouc; žha, žhouc.

Přech. minulý: řek, řekši, řekše; žeh, žehši, žehše.

Čin. příc. min.: řekl (vy-řkl), žehl (za-žhl).

Trpné příc. min.: řčen, žžen.

Obecná mluva ve přít. čase a rozk. způsobě, mimo nemnohé případy, zvláště ve složení (já řku, neřku-li, arcí, nerci-li, rozžhu, rozžžeš, rozžži), raději užívá tvarů *řeknu* a *žehnu*, jižto do druhé třídy nál žejí.

2) *Moh-u* v přít. čase oznam. před sponou *e* dlouží *o*, znějíc v něm takto: *moh-u*, *můž-eš*, *můž-e*, *můž-eme*, *můž-ete*, *moh-ou*; v infinitivě naopak zanedbává dloužení, znějíc v něm: *moci*.

3) *Střih-u* měloby, jako i *stře-hu*, v infinitivě: *stříc-i*. Tož jest příčina, že se od kmene *střih* i v písemné řeči užívá infinitivu *střihnouti*.

Třetí vzor: *tn-u* — *titi*.

§. 184. Vzorem tím se řídí časování sloves, jejichž kořen se končí na *n* a *m*. Takových je ve spisovné mluvě naší jen osmero, totiž: *tn-u*, *čn-u*, *pn-u*, *žn-u*, *žhn-u*, *jm-u*, *dm-u*, *ždm-u* *).

Přít. čas oznam. Rozk. způsob.

Jedn. 1.	<i>tn-u</i>	—
2.	<i>tn-e-š</i>	<i>tn-i</i>
3.	<i>tn-e</i>	—
Mn. 1.	<i>tn-e-me</i>	<i>tn-ě-me</i>
2.	<i>tn-e-te</i>	<i>tn-ě-te</i>
3.	<i>tn-ou</i>	—

*) *ždm-u* (ždíti) z tohoto vzoru téměř docela vypadlo; málokde zajisté se říká: ždíti, žďal, žďav, nébrž buďto se užívá *ždmouti* anebo spíše pokračovacího *žďimati*.

Přech. přítomný: *tn-a, tn-ouc, tn-ouce.*

Infinitiv: *tí-ti.* Supinum: *fa-t.*

Přech. minulý: *fa-v, fa-vši, fa-vše.*

Čin. příč. minulé: *fa-l, fa-la, fa-lo.*)*

Trp. příč. minulé: *fa-t, fa-ta, fa-to.*

1) Nyní se tohoto vzoru užívá jen tehdá, když přítom ani libozvuk ani smysl netrpí. Místo *žíti, píti, jíti, číti, títi* klade se obecně: *žnouti, pnouti, jmouti, čnouti, tnouti.* I v jiných případech přeskakují slovesa tato do druhé třídy na př. *žnul, žnut, dmul, dmut* a pod.

2) Kořene *čn-u* užívá se jen s předložkami: *po-čnu, za-čnu, na-čnu* a t. d.

3) *Žhn-u* vyskytá se hlavně s předložkou *roz*: *roze-žhnu, roz-žžíti, roz-žžav, roz-žžal, roz-žžat.* Mimo složení řídí se obecně podle vzoru *trhnouti*, přijímajíc přítom pohyblivé *e*: *žehnu, žehni* a t. d. Srovnej též *šhu* (§. 183).

4) Kořen *jm-u* čili vlastně *im-u* naopak s předložkou *vz* přichází o své *j* (*i*), a zní takto: *vezm-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou*; *vezm-i, -ěme, -ěte*; *vezm-a, -ouc, vezm-ouce*; v infinitivě a v ostatních neurčitých tvarech: *vzí-ti, vza-t, vza-v, vza-l, vza-t.* Po jiných předložkách objevuje se u téhož kořene často vsuvka *n* (§. 60) m. *j*, na př. *s-níti, s-ňal, s-ňav, s-ňat* a t. d. m. *s-jíti, s-jal, s-jav, s-jat.*

*) V obecné mluvě slychati též *tl, tla, tlo*: *zatl (zat) mu žilu*; podobně: *začl (zač), začla, začlo*; *zapl (zap), zapla, zaplo.*

Čtvrtý vzor: *bi-ji* — *bíti*.

§. 185. Časování tohoto vzoru vypadá následovně:

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. <i>bi-j-i</i>	—
2. <i>bi-j-e-š</i>	<i>bi-j</i> č. <i>bí</i>
3. <i>bi-j-e</i>	—
Mn. 1. <i>bi-j-e-me</i>	<i>bi-j-me</i> č. <i>bí-me</i>
2. <i>bi-j-e-te</i>	<i>bi-j-te</i> č. <i>bí-te</i>
3. <i>bi-j-í</i>	—

Přech. přítomný: *bi-j-e*, *bi-j-íc*, *bi-j-íce*.

Infinitiv: *bí-ti*. Supinum: *bi-t*.

Přech. minulý: *bi-v*, *bi-vši*, *bi-vše*.

Čin. příč. minulé: *bi-l*, *bi-la*, *bi-lo*.

Trp. příč. minulé: *bi-t*, *bi-ta*, *bi-to*.

Hlásk*a j* v přít. čase oznam. a v přechodníku téhož času je vsuta proto, aby se dvě samohlásky nestýkaly. V rozk. způsobě naopak *j* povstalo ze známky *i* (§. 168). Tato se však s kořeným *i* a *y* spojití může, tak že vznikne: *bí*, *pí*, *kry*, *mý* a t. d. m. *bi-j*, *pi-j*, *kry-j* a *my-j*.

§. 186. K tomuto vzoru patří slovesa kořene otevřeného čili takového, který samohláskami *a*, *e*, *ě*, *i*, *y* a *u* zakončen jest, jmenovitě: *hra-ji* — *hrá-ti*, *zra-ji* — *zrá-ti*; *kle-ji* — *klít*, *ple-ji* — *plít*, *se-ji* — *sít*, *chvě-ji* — *chví-ti* (*chvě-ti*), *pě-ji* — *pět* (*zpívati*), *spě-ji* — *spět* (*spěchat*); *hni-ji* — *hnít*, *li-ji* — *lít*, *pi-ji* — *pít*, *vi-ji* — *vít* (*vinout*), *ži-ji* — *žít*; *bli-ji* — *blít*, *či-ji* — *čít* (*cítiti*), *kli-ji* — *klít* (*klíčiti*): *kry-ji* — *kry-ti*, *my-ji* — *mýt*, *ry-ji* — *rýt*, *ty-ji* — *týt* (*tuč-nět*), *vy-ji* — *výt*; *ku-ji* — *kout*, *plu-ji* —

plou-ti, slu-ji — slouti, snu-ji — snouti, su-ji — souti.

1) Některá ze sloves vzoru tohoto přecházejí částečně ke vzoru *volati*, jako *zráti*, *hráti*, ježto mají v přít. č. ozn. způsobu: *zraji* i *zrám*, *hraji* i *hrám*, v rozk. způsobu: *zrej*, *hraj* i *hrej*, v trpném přičestí minulém: *zrán* a *hrán* (§. 198, č. 3).

2) Jiná přeskakují ke vzoru *uměti*, jako: *chvíti* (*chvěti*), *skvíti*, *tkvíti*, a pod., jež mají: *chvím* a *chvěji*, *skvím* a *skvěji*, *tkvím* a *tkvěji* (§. 194, č. 4).

Docela pod onen vzor přešlo: *smíti* (*směti*): *smím*, *smíš* a t. d. Stalo se to hlavně proto, aby slova toho rozeznati bylo od *směji* — *smáti* (dle *hřeji*).

3) *Plouti*, *slouti*, *žiti*, *kouti* mají: *plov-u*, *slov-u*, *živ-u*, *kov-u*; *plov-eš*, *slov-eš*, *živ-eš*, *kov-eš* a t. d. vedle *pluj-i*, *sluj-i*, *žij-i*, *kuj-i*; *pluj-eš*, *sluj-eš*, *žij-eš*, *kuj-eš* a t. d.

Pátý vzor: *tr-u* — *tříti*.

§. 187. Časování tohoto vzoru vypadá takto:

Přít. čas oznam. Rozkaz. způsob.

Jedn. 1. <i>tr-u</i>	—
2. <i>tř-e-š</i>	<i>tři</i>
3. <i>tř-e</i>	—
Mn. 1. <i>tř-e-me</i>	<i>tř-e-me</i>
2. <i>tř-e-te</i>	<i>tř-e-te</i>
3. <i>tr-ou</i>	—

Přech. přítomný: *tr-u*, *tr-ouc*, *tr-ouce*.

Infinitiv: *tříti*. Supinum: *tří-t*.

Přech. minulý: *tre-v, tre-vši, tre-vše.*

Čin. přič. minulé: *tre-l, tre-la, tre-lo.*

Trp. přič. minulé: *tre-n, tre-na, tre-no.*

§. 188. Tak časujeme z cela: *dr-u — dříti, mr-u — mříti, pr-u — příti (podporovati), str-u — stříti, vr-u — vříti (vařiti se, zavíratí).*

Mliti v přít. čase oznam. a v přechodníku téhož času odchyľuje se od vzoru tím, že má před *l* samohlásku *e*: *mel-u, -eš, -e, -eme, -ete, -ou; mel-a, -oue, mel-ouce.* V rozk. způsobě zní též dvojnásobně: *mel, mel-me, mel-te; anebo bez e: ml-i, ml-eme, ml-ete.*

Druhá třída.

§. 189. Slovesa druhé třídy jsou též buď otevřeného buď zavřeného kořene, na př. *mi-nou-ti* a *trh-nou-ti*. V časování mají otevřené kořeny všude *n*, kdežto slovesa zavřeného kořene v přechodníku a přičestí min. času ráda též přijímají přípony bez *nu*, čili tak, jako kdyby náležela do první třídy. Pročež časování sloves druhé třídy dvěma vzory se řídí: *mi-nouti* a *trh-nouti*.

První vzor: *mi-nou-ti*.

§. 190. Časuje se následovně:

Přít. čas. oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. <i>min-u</i>	—
2. <i>min-e-š</i>	<i>miň</i>
3. <i>min-e</i>	—
Mn. 1. <i>min-e-me</i>	<i>miň-me</i>
2. <i>min-e-te</i>	<i>miň-te</i>
3. <i>min-ou</i>	—

Přech. přítomný: min-a, min-ouc, min-ouce,

Infinitiv: minou-ti. Supinum: minou-t.

Přech. minulý: minu-v, minu-vši, minu-vše.

Čin. příč. minulé: minu-l, minu-la, minu-lo.

Trp. příč. minulé: minu-t, minu-ta, minu-to.

Druhý vzor: *trh-nou-ti*.

§. 191. Časuje se pravidelně takto:

Přít. čas oznam. Rozkaz. způsob

Jedn. 1. trhn-u	—
2. trhn-e-š	trhn-i
3. trhn-e-me	—
Mn. 1. trhn-e	trhn-ě-me
2. trhn-e-te	trhn-ě-te
3. trhn-ou	—

Přech. přítomný: trhn-a, trhn-ouc, trhn-ouce.

Infinitiv: trhnou-ti. Supinum: trhnou-t.

Přech. minulý: trhnuv, -vši, -vše a trh, -ši, -še.

Čin. příč. minulé: trhnu-l, -la, -lo a trh-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: trhnu-t, -ta, -to a trž-e-n, -na, -no.

§. 192. V trp. příč. min. se před *e* nejen hrdelnice *h*, *ch*, *k* rozlišují v *š*, *š*, *č*, ale i také *sk* mění se v *šl*, na př. postižen, nadšen, zamčen, tištěn a t. d. od postih-nouti, nadch-nouti, zamk-nouti a tisk-nouti.

V přechodníku min. objevuje se pohyblivé *e*, kdekoli by bez něho skupeniny souhlásek těžko anebo doprosta nemožno bylo vyráknouti, na př. usech, dotek, nadech; usech-ši, -še a t. d., od usch-nouti, dotk-nouti se, nadech-nouti. Totéž platí o čin. přič. min. muzkého rodu a jedn. čísla: usech-l, dotek-l, nadech-l. Ostatní osoby znějí také bez *e*: uschl-a, dotkl-a, nadechl-a a t. d.

Třetí třída.

§. 193. Znamka třídy té, samohláska *ě*, objevuje se v infinitivě jen po retnicích a po *d*, *t*, *n*, kdykoli je infinitiv trojslabičný nebo víceslabičný, jako na př. trpě-ti, svrbě-ti, němě-ti, le-tě-ti, kameně-ti a j.

Dvojslabičné infinitivy *ě* zdłużují druhdy v *í*: bdí-ti vedle bdě-ti, tlí-ti vedle tle-ti a j. Všecky ostatní, kromě bá-ti se a stá-ti, mají stále *e* m. *ě*. K objasnění všeho toho třeba dvou vzorů: umě-ti a hoře-ti.

První vzor: *um-ě-ti*.

§. 194. Časování vzoru toho osnováno jest na jednom kmenu: *umě*.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. um-í-m	—
2. um-í-š	umě-j
3. um-í	—
Mn. 1. um-í-me	umě-j-me
2. um-í-te	umě-j-te
3. umě-j-í	—

Přech. přítomný: umě-je, -jíc, -jíce.

Infinitiv: umě-ti. Supinum: umě-t.

Přech. minulý: umě-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: umě-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: umě-n.

1) Tak se časují slovesa poslá od podst. a příd. jmen, jako: bohatěti, bujněti, dražeti, kameňeti, lačněti, mrzačeti, tučněti, vetšeti (od vetch-ý, starý), želeti, žilnatěti a j.

2) Dále sem patří slovesa, kteráž prvotně pode vzor *volati* náležela (§. 198, č. 2), jako: váletí, vraceti, mįjeti, otáletí, pobízeti, mizeti, léceti (polikovati na ptáky), pobouzeti, vycházeti, snášeti, věšeti, srážeti, pouštěti, přemýšleti, vyjížděti, klaněti, rozprávěti, pobįjeti, zapįjeti a t. d. Všecka vznikla z jiných sloves stupňováním kmenových samohlásek a rozlišením souhlásek, na př. pobouzeti od buditi, utráceti od tratiti a t. d.

3) Pod vzor *uměti* přeskočila z první třídy vzoru *bįji* slovesa: chvěti, směti, skvěti, tkvěti (§. 186, č. 2).

Druhý vzor: *hoř-e-ti*.

§. 195. Tento vzor časujeme dle dvou kmenů.

Známka třídy *ě* neb *e* objevuje se jen v infinitivném čili v tom kmenu, od kterého, kromě infinitivu a supina, pocházejí přechodník a příčestí min. času. Druhý kmen naopak je beze známky třídne a zove se jak tuto tak i jinde, kdekoli jej rozeznáváme, přítomným, proto že od něho všechny ostatní tvary časovací větším dílem přítomného významu pocházejí.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.

Jedn. 1. hoř-í-m	—
2. hoř-í-š	hoř
3. hoř-í	—
Mn. 1. hoř-í-me	hoř-me
2. hoř-í-te	hoř-te
3. hoř-í	—

Přech. přítomný: hoř-e, -íc, -íce.

Infinitiv: hoře-ti. Supinum: hoře-t.

Přech. minulý: hoře-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: hoře-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: hoře-n (ohořen).

1) Tak se časují vesměs všechna slovesa třetí třídy, která pod *uměti* nespádají, jako: bdíti č. bděti, čniti č. čněti, držeti, letěti, seděti, trpěti, vězeti a j.

2) Některá slovesa, která sem patří, mají v muz. přičestí trpném *-án* i *-en*: držán, držen.

3) Obecná mluva množnou 3. osobu přítomného času rozeznává od 3. osoby jednotné příponou *ej*: jedn. hoří, mn. hořej, čehož však v písemné řeči následovati nesluší, právě jako nikoho není, kdo by chtěl psáti: hořejou a pod. *)

*) Chceme-li poznati, zdali sloveso nějaké třetí třídy v 3. os. mn. má *í* nebo *ějí* (*ejí*), zpomeňme si, kterak má v rozkazovacím způsobě. Uměj, rozuměj, sázej, vracej a t. d., jistým jsou důkazem, že v 3. os. množné a tudíž i v přítomném přechodníku sluší psáti *ěj* (*ej*): umějí, rozumějí, sázejí, vracejí; umějice, rozumějice, sázejice, vracejice. Naopak rozkazovací tvary: kleč, hoř, bdi ukazují, že 3. os. mn. a přech. přítomný zní musejí; klečí, hoří, bdí; kleče, hoře, bdě; klečice, hořice, bdice.

4) *Báti se a státi* vznikla stažením *oja* v *á*, z *boj-ati se* a *stoj-ati* (§. 48).

Od kmene *boj* a *stoj* pochází přít. čas a rozk. způsob, pak přechodník přítomného času: *boj-ím se* a *stoj-ím*, *boj* a *stůj* (*stoj-iž*), *boj-e* a *stoj-e*. Všecky ostatní tvary jdou od staženého kmene *bá*, *stá*: *bál*, *stál*, *báv*, *stáv* a t. d.

Čtvrtá třída.

§. 196. Všecka slovesa této třídy časujeme dle následujícího vzoru:

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. čin-í-m	—
2. čin-í-š	čin
3. čin-í	—
Mn. 1. čin-í-me	čin-me
2. čin-í-te	čin-te
3. čin-í *)	—

Přech. přítomný: čin-ě, -ic, -ice.

Infinitiv: čini-ti. Supinum: čini-t.

Přech. minulý: čini-v, -vši, -vše.

Čin. přič. minulé: čini-l, -la, -lo.

Trp. přič. minulé: čin-ě-n, -na, -no.

V trpném přič. minulém objevuje se *ě* před *n* jen po *d*, *t* a *n*. Po všech ostatních souhláskách stojí *e* m. *ě*. Druhdy pak *d* a *t* rozlišuje se před *e* v *z* a *c*, *s* přechází do *š*, *z* do *š*, *st* do *šť* a *sl* do *šl*, na př. *hoz-en* od *hod-iti*, *souz-en*

*) V obecné mluvě slyšeti: činěj, chválej, podobně jako hořej, čehož písemná řeč nesnáší.

od soud-iti, chyc-en od chyt-iti; noš-en, vož-en, pušt-ěn, myšl-en a j. od nos-iti, voz-iti, pust-iti a mysl-iti.

Pátá třída.

§. 197. Slovesa páté třídy rozpadají se i dle kořene i dle kmene na dva oddíly. Jsou totižto buď zavřeného buď otevřeného kořene, buď jednoho buď dvou kmenů. K objasnění zvláštností, které se v časování jich objevují, potřebujeme čtyř vzorů: vol-ati, tes-ati, brá-ti a hrá-ti. Časování prvního vzoru osnováno je na jednom, ostatních tři vzorů na dvou kmenech.

První vzor: *vol-a-ti*.

§. 198. U tohoto vzoru samohláska kmenová *a* v přítomném čase oznamovacího způsobu (krom 3. osoby množné) zaniknula stažením *aja* ve dlouhé *á*: vol-á-m m. vola-j-am, vol-á-š m. vola-j-aš (§. 48).

V rozkazovacím způsobě přehlasuje se *a* zpátečně: vole-j m. vola-j (§. 41).

V přičestí trpném minulého času se *a* dlouží, kdykoli přičestí to neurčitě klademe; ale v určitém tvaru vrací se krátké *a*: volán — volaný.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. vol-á-m	—
2. vol-á-š	vole-j
3. vol-á	—
Mn. 1. vol-á-me	vole-j-me
2. vol-á-te	vole-j-te
3. vol-a-j-i	—

Přech. přítomný: vola-je, -jí, -jíce.

Infinitiv: vola-ti. Supinum: vola-t.

Přech. minulý: vola-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: vola-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: volá-n, -na, -no, určitě: volan-ý, -á, -é.

1) Tak časujeme slovesa, ježto před známkou *a* opatřena jsou tvrdou aneb obojetnou souhláskou, jako: ček-ati, děl-ati, dáv-ati, chyt-ati, lap-ati, nosív-ati, pad-ati a j.

2) Po měkkých souhláskách kmenové *a* dílem se přehlasilo v *ě* neb *e*, k. p. vrace-ti m. vraca-ti, dílem stažením (§. 48) vzniklo *í*: vracím m. vraca-jam, vrac-iam, vrac-iem. Všecka slovesa tohoto rázu časují se nyní podle vzoru *uměti* (§. 194, č. 2).

3) Naproti tomu sem přeskakují mnohá slovesa první třídy vzoru *biji* dílem částečně, jako hrám (hraji), zráám (zraji); dílem zcela k. p. znám (m. znaji), nechám (m. nechaji) a j. (§. 186, č. 1).

Druhý vzor: *tes-a-ti*.

§. 199. Vzorek ten časujeme dle dvou kmenů: *tesi* a *tesa*.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. teš-i	—
2. teš-e-š	teš
3. teš-e	—
Mn. 1. teš-e-me	teš-me
2. teš-e-te	teš-te
3. teš-i	—

Přech. přítomný: teš-e, -íc, -íce.

Infinitiv: tesa-ti. Supinum: tesa-t.

Přech. minulý: tesa-v, -vši, -vše.

Čin. příč. minulé: tesa-l, -la, -lo.

Trp. příč. minulé: tesá-n, -na, -no; ale:
tesa-ný.

§. 200. Dle tohoto vzoru časovali předkové naši mnohem více sloves než my nyní.

Nyní jen asi tato slovesa v písemné řeči stále dle tohoto vzoru časujeme: kázati (káži), mazati (maži), řezati (řeži), tázati (táži), vázati (váži), plakati (pláči), a psáti (píši).

Obecná mluva přípony *i* nepřehlasuje; neříká se totiž: káži, váži, píši a t. d., nýbrž: kážu, vážu, píšu a t. d. Tak též v mn. 3. osobě: vážou, kážou, píšou a t. d. m. váží, káží, píší.

Všecka skoro ostatní slovesa, která za starodávna zcela pod tento vzor patřivala, řídí se nyní více méně dle *volati*: česám, stonám (obecně též stůnu), orám (ob. též ořu), hvizdám, trestám, dýchám, skákám (obecně též skáču), křesám (ob. též křešu) kousám (ob. též koušu) a t. d.

1) V přítomných tvarech mění se při nich *s* v *š* (česati — češi), *z* v *ž* (lízati — líži), *n* v *ň* (stonati — stůni), *r* v *ř* (orati — oři), *zd* v *žd* (hvizdati — hviždi), *st* v *sc* (trestati — tresci), *d* v *z* (hlodati — hlozi), *t* v *c* (reptati — repci), *ch* v *š* (páchatí — páši), *k* v *č* (skákati — skáči), *h* v *š* (strouhati — strouši).

2) *Plakati* má před sponou *e* dlouhé *á*, všude jinde krátké *a*: plač-i, plač-eš, plač-e, plač-eme, plač-ete, plač-i.

3) *Psáti* staženo je z *pisati*. Prvotné *i* se jen v přít. čase oznamovacím a v rozk. způsobě,

pak v přechodníku přítomném zachovalo: *píši, píšeš, piš, píše, píšíc*; všude jinde zaniklo: *psal, psav, psán*.

Třetí vzor: brá-ti.

§. 201. Vzor tento časuje se též podle dvojího kmene. Kmen přítomného času končí se souhláskou, kmen infinitivu samohláskou *a*. Stel-u — stláti, šl-u — sláti (pošlu — poslati), der-u — dráti, per-u — práti, žer-u — žráti, rv-u — rváti, řv-u — řváti, zv-u č. zov-u — zváti, žv-u — žváti, štv-u — štváti, žen-u — hnáti, lh-u — lháti, cp-u — cpáti, ss-u — ssáji (m. ss-u však obvyklejší jest: *sesám a ssaji*).

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.
Jedn. 1. ber-u	—
2. ber-e-š	ber (beř)
3. ber-e	—
Mn. 1. ber-e-me	ber-me (beř-me)
2. ber-e-te	ber-te (beř-te)
3. ber-ou	—

Přech. přítomný: *ber-a, -ouc, -ouce*.

Infinitiv: *brá-ti*. Supinum: *bra-t*.

Přech. minulý: *bra-v, -vši, -vše*,

Čin. přič. minulé: *bra-l, -la, -lo*.

Trp. přič. minulé: *brá-n, -na. -no; ale: bra-ný*.

1) *Kláti a stláti* v některých případech přehlasují přípony své: *koli, kolí; kole, kolic, kolíce; steli, stelí; stele, stelic, stelíce*.

Obecně a i písemně však užívá se nyní: stelu, stelou, stela, stelouc. Místo *kolu* obvyklejší je *kolím* (podle *chválím*).

2) *Lhāti* před sponon *e* rozlišuje *h* v *š*: lh-u, lž-eš, lž-e, lž-eme, lž-ete, lh-ou.

Čtvrtý vzor: *hřáti*.

§. 202. Přítomný kmen vzoru tohoto zní *hře*, infinitivný *hřeja*. Od *hře* pošlé tvary časují se zcela tak, jako u *bíti*: *hřej-i*, *hřej-eš*, *hřej-e* a t. d. *hře-j*, *hřej-me*, *-te*; *hřej-e*, *-jíc*, *-jíce*.

V infinitivě a v ostatních neurčitých tvarech stahuje se *eja* v *á*, někdy až v *í* (§. 49): *hřá-ti* č. *hří-ti*, *hřá-v*, *hřá-vši*, *-vše*; *hřá-l*, a *hřa-n* i *hřá-t*.

Zcela tak časujeme: *o-křeji* — *okřáti* č. *okříti* (zotaviti se), *přeji* — *přáti* č. *příti*, *směji* — *smáti* se, *věji* — *váti* č. *víti* a t. d.

Tři slovesa sem náležitá v přít. čase mají kmen na *a*: *ka-ji*, *la-ji*, *ta-ji*, v infinitivě pak na *á* m. *aja* (§. 48): *káti*, *láti* a *táti*. Rozkazovací způsob jejich zní bez přehlásky: *ka-j* se, *la-j*, *ta-j* a t. d.

Šestá třída.

§. 203. Třída šestá obsahuje samá taková slovesa, která odvozena jsou buď od jiných sloves, náležitých ke předešlým pěti třídám, buď i od jiných částek řeči, jako: *boj-ovati*, *kral-ovati*, *mil-ovati*, *noc-ovati*, *nocleh-ovati*, *cizinco-vati*, *opak-ovati*, *opět-ovati* a j.

Porovnáme-li slovesa této třídy se slovesy jiných tříd, shledáme, že se v nich kmenová souhláska krátí, na př. odsuzovati od soud-iti, osvĕcovati od svít-iti, roznĕcovati od roznítiti, vracovati od vrát-iti, o-hlašovati od hlásiti, vyjadřovati od vyjádřiti, shromažďovati od shromážditi, nařizovati od naříditi, zmiňovati od zmíniti, přilepovati od lépati a t. d.

§. 204. Casování všech sloves šesté třídy řídí se jedním vzorem: *kupova-ti*.

Kmen přítomného času zní *kupu*, kmen infinitivný *kupova*. Od *kupu* pošlé tvary časují se zcela tak jako u *bíti*; kupuj-i, -eš, -e a t. d.; kupu-j, -jme, kupu-jte; kupuj-e, -íc, -íce. Infinitivné tvary pak spravují se zcela dle *volati*: kupova-v, -vši, -vše; kupova-l, kupová-n.

b. Nesponové časování.

§. 205. Beze spony časujeme nyní již jen čtvero sloves: *dá-ti*, *jís-ti*, *vědě-ti* a *bý-ti*.

Nejméně zbytků časování toho zachovalo se u *dáti*, totiž jen třetí osoba mn. přít. času oznamovacího: *dad-í* a přít. přechodník: *dad-a*, -ouc, -ouce. Ale i tohoto i oné málo kdy již užíváme, volice místo nich tvary: *daj-e*, *daj-íc*, -íce a *daj-í*. Tyto řídí se dle *volati*, kamž sloveso to i ostatně patří.

§. 206. *Jís-ti* m. jed-ti infinitivnými tvary svými patří pod vzor *nésti* (§. 180); v min. přechodníku zní; jed, jed-ši, -še; v přičestích pak téhož času: jed-l a jed-e-n. Ostatní tvary jeho vypadají takto:

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.

Jedn. 1. jí-m	—
2. jí-š	jez
3. jí	—
Mn. 1. jí-me	jez-me
2. jí-te	jez-te
3. je-dí	—

Přech. přítomný: jed-a, -ouc, -ouce, neb: jedě, -ic, -ice.

§. 207. *Věděti*. Přítomného času kmen jest *věd*.

Přít. čas oznam.	Rozkaz. způsob.

Jedn. 1. ví-m	—
2. ví-š	věz
3. ví	—
Mn. 1. ví-me	věz-me
2. ví-te	věz-te
3. vě-dí	—

Přech. přítomný: věd-a, -ouc, -ouce.

Trp. přič. přítomné: věd-o-m (§. 176, č. 3).

Infinitivné tvary pocházejí od kmene *vědě* dle vzoru *hořeti*: vědě-v, -vši, -vše, vědě-l a vědě-n.

§. 208. *Bý-ti* časujeme dle tří kmenů: *jes*, *by* a *bud*.

a) Od *jes* (*js*) pochází

1) přítomný čas oznamovací:

Jedn. 1. jse-m	Mn. 1. js-me
2. js-i	2. js-te
3. jes-ti, jes-t, je	3. js-ou.

2) Přechodník přítomný: js-a, -ouc, -ouce.

- b) *Z bud* vzniká: 1) bud-oucí čas: bud-u, -eš, -e, bud-eme, -ete, -ou; 2) rozkaz. způsob: bud', bud'-me, bud'-te; 3) přechodník budoucí, málokdy potřebovaný: bud-a, -ouc, -ouce.
- c) *Od by* pocházejí všechny ostatní tvary časovací, a sice: 1) zastaralý minulý čas jednoduchý, jehož posud užíváme, skládající způsob spojovací: by-ch, by-s, by, by-chom, by-ste, by; 2) infinitiv: bý-ti; 3) přech. minulý: by-v, -vši, -vše a 4) čin. přič. minulý: by-l, -la, -lo. Se záporným *ne* zní třetí osoba jednotná přítomného času stále: *ne-ní* (m. *ne-je*, prvotně se vsutým *n*: *ne-nie*).

c. Nepravidelné časování.

§. 209. Nepravidelně časujeme následující slovesa: *je-ti, jí-ti, stá-ti, chtí-ti, mí-ti, vidě-ti* a *spá-ti*.

Jeti (m. *jed-ti*).

a) s <i>d</i> : Přít. č. ozn.	Rozkaz. spús.
jedu, jedeš, jede,	jeď,
jedeme, jedete, jedou.	jeďme, jeďte.
Přech. přít.: jeda, -ouc, -ouce.	

b) bez *d*: Infin.: *jeti*. Supinum: *jet*.

Přech. min.: *jev, jevši, jevše*.

Čin. přič. min.: *jel, -la, -lo*.

Trp. přič. min.: *jet, -ta, -to*.

§. 210. *Jíti* (m. *jid-ti, idti*).

a) kmen *jd* (*id*):

Přít. č. ozn.	Rozkaz. spús.
jdu, jdeš, jde,	jdi,
jdeme, jdete, jdou.	jděme, jděte.
Přech. přít.: <i>jda, jdouc, jdouce</i> .	

b) bez *d*: Infin.: *jíti*. Supinum: *jít*.

c) kmen *šed*: Přech. min.: *šed, šedši, šedše*.

d) bez *d*: Čin. přič. min.: *šel* (m. *šed-l*), *šla, šlo*.

§. 211. *Státi* (zastaviti se, trvati), *státi se* (geschehen, werden).

a) dle <i>minu</i> . Přít. č. ozn.	Rozk. spūs.
stanu, staneš, stane,	staň,
staneme, stanete, stanou.	staňme, staňte.
Přechod. přít.: stana, stanouc, stanouce.	

b) dle *biji*: Infin.: státi č. stanouti. Supinum: stat.
 Přech. min.: stav, stavši, stavše.
 Čin. přič. min.: stal, -la, -lo *).

§. 212. *Chtiti* patří vlastně pod *hořeti*, nicméně má v přít. čase oznam. a v rozkaz. způsobě, pak v přech. přítomném :

chci, chceš, chce; chceme, chcete, chtí č. chtějí.
 chtěj, chtějme, chtějte.
 chtě č. chtěje, chtěce č. chtějíce.

§. 213. *Míti* v přít. čase oznam. a přechodníku časuje se dle *volati*: mám, máš, má a t. d., maj-e, -íc, maj-íce; ostatně dle *uměti*: mē-j, mě-l, mě-v, jmě-n.

§. 214. *Viděti* má v rozkaz.: viz, viz-me, -te. Kromě toho podobá se k *věděti* (§. 207) i přechodníkem: vid-a, -ouc, vid-ouce, a trpným přičestím přít. času: vid-o-m. Ostatně se časuje zcela dle *hořeti*: vid-ím, -íš a t. d. vidě-v, -l, -n.

§. 215. *Spá-ti* v infinitivných tvarech patří ke *bráti*: spa-v, spa-l, spá-n; v přítomných spravuje se dle *hořeti* aneb *činiti*: sp-ím, -íš, -í, -íme, -í; sp-i, sp-ěme, -ěte; sp-ě, -íc, -íce.

d. Kusé časování.

§. 216. Kusé časování vyskytuje se jen při několika málo slovesech, jichžto se nezachovalo

*) *Státi* (stehen) od *stojim* řídí se vzorem *hořeti*.

celé časování, nébrž jen některé jeho zlomky. Jsou pak slovesa kusého časování tato :

1) *Dí-m, di-š, dí, dí-me, dí-te, děj-i.* S předložkami časuje se úplně: vzdím (nazvu), převzdím.

2) *Prý a vece.* Misto *prý* říká se obecně *prej*; jest to vlastně třetí osoba mn. zastaralého slovesa *praju* (pravím), od něhož se podnes zachovalo i min. čin. přičestí: *prál, práli.*

3) *Vece* je třetí osoba též zastaralého slovesa *věcati* (říkati).

e. Opsané časování.

§. 217. Opsaným časováním nazývá se vůbec to, kterým nahrazujeme jednoduché tvary časovací.

Kterak opisujeme minulý a často i budoucí čas oznamovací, třetí osobu rozkazovacího způsobu a celý spojovací způsob, o tom již řeč byla (§. 166—169).

Mimo to opisujeme i tehdá, když sloves užíváme *trpně*.

§. 218. Celé trpné časování opisujeme vůbec dvojím způsobem :

1) Sloves předmětných užíváme zvratně čili se zájmenem *se*, na př. *volá-m se, volá-š se, vole-j se, volati se; pij-e se, bud-e se* pítí a t. d.

2) Spojujeme trpné přičestí minulé sloves přechodných s pomocným *býti*. Přičestí měnime přitom dle rodu i čísla, *býti* pak jako obyčejně časujeme na př.

Přít. čas oznamovací.

volán, -ána, -áno *jsem*„ „ „ *jsi, 's*„ „ „ *jest, je*voláni, -ány, -ána *jsme*„ „ „ *jste*„ „ „ *jsou.*

Min. čas oznamovací.

byl jsem volán, byla jsem volána, bylo jsem voláno a t. d.

Bud. čas oznamovací.

budu volán, -ána, -áno a t. d.

Rozkaz. způsob.

buď volán, -ána, -áno a t. d.

Infinitiv.

býti volán, -ána, -áno; -áni, -ány, -ána.

Přechodník přítomný.

jsa volán, jsouc volána, voláno; jsouce voláni, volány, volána.

Přechodník budoucí.

buda volán, budouc volána, voláno; budouce voláni, -ány, -ána.

Přechodník minulý.

byv volán, byvši volána, -áno; byvše voláni, -ány, volána.

Neohebné částky řeči.

1) Předložky.

§. 219. Předložky jsou dvojí: rozlučitelné a nerozlučitelné (trennbar a untrennbar, separabilis a inseparabilis).

Nerozlučitelné přicházejí stále jen ve složených slovech, a jsou tyto: *pa, pra, pře, roz, sou, vy* a *vz (vze)*.

Pa zní rozlučitelně *po*, na př. *pa-česy* a *pa-toky* proti *po-česati* a *po-tok*. *Pra* značí prvotnost toho, s čímž jménem je složeno, jako něm. *ur*, na př.: *pra-děd*, *pra-vnuk*, *pra-dávny* a j. něm. *Ur-grossvater*, *Ur-enkel*, *ur-alt*.

Pře dluží se v *při*; v případě tom nehrubě ho lze rozeznati od *při*, přiměřeného rozlučitelné předložce *při*, na př. *při-voz* odvozeno je buď od *pře-vezu*, buď od *při-vezu*.

Roz, něm. *zer*, značí rozlučování, *sou* naopak spojování, jako rozlučitelné *s* anebo *se* a příslovka *spolu*, na př. *roz-bor* a *sou-bor*, *sou-sed*, *sou-hláška* (*spolu-hláška*) a t. d.

Vy značí opak toho, co rozlučitelné *v* anebo *ve*, na př. *vy-ložiti* proti *v-ložiti*, *vy-hnati* proti *ve-hnati*, *vý-chod* proti *v-chod* a j.

Vz znamená směr zdola na horu obrácený, na př. *vz-nášeti*, tolik co *vzhůru nositi*. Často však z něho jen *v* neb jen *z* slýchati, na př. *v-státi* m. *vz-státi*, *z-růst* m. *vz-růst*.

§. 220. Rozlučitelných předložek užíváme i mimo složení s jedním neb několika kosými pády. Ony tak pomáhají vůbec všecko to označiti, co se koli čistými čili samotnými pády buď naskrze označiti nedá, buď jen temně a neurčitě označuje. Jmenovitě znamenají *místo*, *čas*, *spůsob* a *příčinu* čili kde, kdy, jak a proč se co děje. Jako na př. když řekneme: „*Otec pracoval na poli od rána do večera s velkou pilností pro nastávající svátek.*“

O předložkách, kterých se jen s jedním pádem užívá, říkáme mluvnicky, že *řídí* anebo *šá-*

dají (regieren, z lat. regere) *jeden pád*. Jsou-li s několika pády ve zvyku, říkáme, že *řídí několik pádů*. Žádná předložka neřídí více pádů, nežli tři.

§. 221. Jeden pád a sice

1) genitiv řídí předložky: *bez, do, od, u, z, dle*, pak složené *po-dle* a *ve-dle*. Týž pád stává i s některými přídavkami, jako: *kolem* aneb *o-kolo, vůkol* (m. v-okol), *krom* či *kromě, konec, kraj, po-kraj, v-čas, po-čas, vně* (venku), *blízko, daleko, níže, výše, prostřed* a j.

2) Dativ řídí: *k, proti, na-proti* a příslovky: *k vůli, vstříc, v ústřety*.

3) Akkusativ stává s předložkami: *ob, pro, přes, skrze* a s příslovkou *mimo*.

4) Lokál řídí jen *při*.

Bez bázně není kázně. Spávám *do* úsvitu, bdím *do* noci. *Od* města *k* městu jde silnice. *Z* jara milo seděti *u* potoka, *dle* něhož plno loučného kvítí. *Podle* přání tvého se zachovám. *Vedle* našeho domu teče voda. *Kolem* studně je ohlubeň. *Okolo* vsi jsou role. *Konec* chlumu zelená se les. Půjdu *kraj* světa. *V čas* bouře není hodno *vně* domu dlíti. *Blízko* kostela stojí zvonice. *Daleko* tebe zůstaň všeliká vášeň zlá. Kdo se *výše* jiných vypíná, *níže* jiných klesne. Les *proti* lesu stojí. *K* tobě se vracím. Bratrovi *k vůli*. Poslům *vstříc* (*v ústřety*) sme vyšli. Pole se *ob* rok osívá. *Ob* noc se střídáme v bdění. Hvězdy *pro* měsíc blednou, *pro* slunce zanikají. Odešel *přes* hory doly. *Při* hluku spáti nelze. *Prostřed* města je náměstí, *prostřed* vesnice návší.

§. 222. Dva pády, a sice 1) akkusativ hlavně na otázku *kam?* řídí předložky: *na, o, v; nad, pod, před* a příslovka *mezi*; na př. *Žák skočil ve* stodolu, pohledl *před* vrata, vyšel *na* pole, běžel *o* mez a sedl si *pod* strom *mezi* jiné žáky.

Na otázku *kde?* stává po *na*, *o* a *v* lokál; po *nad*, *pod*, *před* a *mezi* instrumentál; na př. Dělník ryje *v* poli. Žák sedí *na* zemi *pod* stromem *mezi* jinými žáky a povídá jim *o* tom, co se *před* loni stalo.

§. 223. Tři pády, t. genitiv, akkusativ a instrumentál řídí *s* a *za*; dativ, akkusativ a lokál řídí *po*.

5) genitivem znamená *s* (*se*) směr s hora dolů obrácený, na př.: Déšť padá *s* oblakův. Hrncel spadl *s* police. *S* akkusativem označuje nejčastěji míru (podobně jako příslovka *asi*) a možnost, na př.: *S* (*asi*) holbu vína vypil. *S* (*asi*) cent sena koupil. Má všeho *s* potřebu. *Býti s něco* (seč býti) znamená: moci něco; na př. věta „jsem *s* to, abych cent uzdvihl“ rovná se větě: „mohu cent uzdvihnouti.“ *S* instrumentálem je *s* opak předložky *bez*; značí totiž společenství, kdežto *bez* znamená nedostatek spojenosti, jako na př. v těchto větách: Dcera šla *s* matkou. Dcera šla *bez* matky.

Za *s* genitivem označuje to, co příslovka *v čas* anebo *po čas*; na př. *Za* Štěpána krále stali se Uhři křesťany. *Za* tmy (když bylo tma) vyšel otec z domu. *S* akkusativem znamená *za* nejčastěji místo na otázku *kam?* *S* instr. totéž, ale na otázky *kde?* a *kady?* na př. Učitel si sedl *za* stůl. Žák stojí *za* stolem. Dítě běží *za* matkou.

Po *s* dativem označuje způsob na otázku *jak?* ale jen v příslovkách, jako: po česku, po německu, po tichu a j. *S* akkusativem a lokálem naopak přichází *po* i mimo příslovky, a znamená nejčastěji místo a čas, řidčeji příčinu. Na př. Sedí

až po krk ve vodě. Až po třetí vrch. Po dnes žije. Po dvě noci se mi zdálo. Plavili se po moři. Po světě se toulá. Po hlavě choditi. Po slaných jídlech chce se píti.

§. 224. Předložky, spojeny jsouce se slovesy, mění jich význam trojím činem:

1) určují směr, odkud působení vychází a kam jest obráceno. Tak na př. *vy-něsti* značí takové nešení, které ze vnitra některé věci vyniká ven; *v-něsti* naopak takové, které jest z venku do vnitra něčího obráceno. Podobně značí *od-něsti* opak toho, co *do-něsti* aneb *při-něsti*; *vz-něsti* tolik, co vzhůru nésti, *s-něsti* zas opak toho čili dolů nésti a t. d.

2) Mnohá nepřechodná slovesa stávají se přechodnými, jaknáhle je s předložkami složíme, jako: *vy-ležeti* a *vy-seděti* (na př. kuřata), *přestoupiti* (zákon), *vystáti* (strasti), *překročiti* (plot) a jiná, pošlá od nepřechodných: *ležeti*, *seděti*, *stoupiti*, *státi*, *kročiti*.

3) Mnohá nedokonavá slovesa předložkami mění se v dokonavá. Tak na př. *vy-nesu*, *v-nesu*, *od-nesu* a j. znamenají budoucí čas, ačkoli se od nedokonavého *nesu* neliší ničím jiným, než předložkami *vy*, *v* a *od* (§. 162 a 167).

§. 225. Všecky předložky, které buď v souhláskách záležejí, jako: *k*, *s*, *v*, *z* a *vz*, buď souhláskami se končí, jako: *bez*, *od*, *roz*, *pod* a jiné, pravidelně opatřeny bývají samohláskou *e*, kdebykoli sice stýkajících se souhlásek těžko anebo doprosta nemožno bylo vyřknouti. Jen *k* přijímá před *p* a *k* též *u* m. *e*, na př. ku prospěchu, ku knězi, ke štěstí, se strachem, ve škole, se-brati,

ode-hnati, roze-staviti, pode-zření, pode-zřelý, vze-zření a t. d. m. k prospěchu, k knězi, k štěstí, s strachem a t. d. (§. 59).

2) Příslovky.

§. 226. Příslovky jsou částice, kterými místo, čas, způsob a příčinu určitěji označujeme, nežli se to státi může pády buď samotnými buď s předložkami spojenými, anebo měněním sloves dle času a způsobu.

K tomu cíli se příslovky přidávají buď ke slovesům, buď ku přídavným jmenům, anebo konečně i k jiným příslovkám, na př. *Zák včera velmi pěkně psal; učitel ho proto ve škole, doma i jinde nazýval velice pilným.*

Všecka ležatě tištěná slova těchto vět jsou příslovky. Poslední z nich čili *velice* přidána je ku přídavnému jménu *pilným* na otázku *jak?* Druhá čili *velmi* stojí na touž otázku u příslovky *pěkně*. Všecky ostatní náležejí ke slovesům *psal* a *jmenoval*. *Včera* označuje zevrubněji čas, *doma* a *jinde* místo, *proto* příčinu, *velmi pěkně* a *velice* způsob.

§. 227. Dle významu dělíme příslovky vůbec na *tázací* a *odpovídací*; zvláště pak na příslovky *místa*, *času*, *způsobu* a *příčiny*.

Skoro všechny tázací příslovky pocházejí od týchž kmenů, jako zájmena tázací *kdo* a *co*. O místě tážeme se příslovkami: *k-de*, *ka-m*, *ka-dy*, *od-kud*, *po-kud*; o čase: *k-dy*, *od-kud*, *do-kud*; o způsobě: *jak*, *kolikrát*, *kolik*; o příčině: *pro-č*, *za-č* a *j*.

I odpovídacích příslovek mnoho vzniklo z kmenů zájmen tázacích a jiných. Takové jsou na př. příslovky *místa*: *z-de* čili *tu*, *ta-m*, *ta-dy*, *od-tud*, *od-sud*, *ni-k-de*, *ně-k-de*, *jin-de*, *on-de* a

jiné; příslovky času: te-dř, nyní, te-hdá, tehdy, jin-dy, on-dy, vž-dy, po-tom a jiné; příslovky způsobu: tak, jinak, onak, toli-krát, na-kolik a jiné; příslovky příčiny: pro-to, za-to, na-to a j.

§. 228. Nejvíce příslovek pochází od přídavných jmen. Takové jsou na př. do jist-a, do cel-a, z voln-a. Dovoleno jest psáti je i co jedno slovo: dojista, docela, zvolna.

Od přídavných jmen jakosti pošlé příslovky určují způsob. Jsou to obecně buď lokály, buď nominativy středního rodu přídavných jmen neurčitého tvaru (§. 139): dobrě-e, tvrdě-ě, jistě-ě, pěkně-ě, lehc-e, tiš-e, draz-e, anebo: lehk-o, tich-o, drah-o. *)

Na *y* se končí příslovky, které odvozeny jsou od přídavných na *cký*, *ský* a *zky* (*žsky*), jako: německ-y, česk-y, lidsk-y, prazk-y. Příbuzného významu jsou výrazy: po německu, po lidsku a t. d.; to jest: způsobem, obyčejem německým, lidským (§. 223).

§. 229. Příslovky některé bývají též srovnávány, a sice dvojí příponou: *ě* (*e*) a *ěji* (*eji*).

a) S příponou *ě* (*e*): dobře — lépe, zle — hůře, dlouho — déle, málo — méně, mnoho i velmi — více, blízko — blíže, daleko — dále, hluboko — hloubě; široko — šíře, vysoko —

*) Zvláště zajímavá je příslovka *lze*, jížto se obecně užívá se slovesem pomocným *býti*: je-li ti lze, učin to; není mi lze: s neděle bude mi lze. *Lze* pochází od neužívaného přídavného *lhý* (smyslem i kořenem rovného přídavnému lehký). Hrubé se tedy chyby dopouští, kdo říká nebo píše: mně lzelo (*lze bylo*).

výše, nízko — níže, draho — draže, záhy — záze, snadno — snáze. Druhy se *e* také odmítá: víc, lépe, hůř, déle, méně, blíže, dále.

b) S příponou *ěji* (*ěji*): pěkn-ěji, čist-ěji, moudr-ěji, měkč-ěji, rad-ěji a t. d.

Obecně česky zní srovnávatel často na *ejc*: dál-*ejc*, více-*ejc*, pozd-ěje a t. d., čehož písemná mluva netrpí.

Svrchovatel liší se od srovnávatele předrážkou *nej*: nej-lépe, nej-pěkněji a t. d.

§. 230. Čistých pádů podstatných jmen málo užíváme co příslovek, s předložkami však velmi mnoho: jmenovitě

1) genitivů: dom-a, včer-a (m. večer-a), dn-e-s, ze-jtra (za-jitra č. z-jít-ra), s-ho-ra, z-dol-a, s vrch-u, do-st-i (m. do-syt-i, t. j. do sytosti), do pol-ou, od-pol-ou, s neděle a jiných;

2) dativů: dol-ů a dom-ů (též dom-ův, m. dom-ovi), k vůl-i a jiných:

3) akkusativů: troch-u, večer, ráno, ven, konec, kraj, prostřed, leto-s, nahlas, na-před, na-zad, na-po-sled-y, na-vzdor, o-kol-o, v-ůkol (v okol), v-ůbec (m. v obec), vz-hůr-u, ve-směs a jiných;

4) lokál-ů: dol-e, na-hoř-e, mez-i, v-lon-i č. lon-i, v-nitř, vně, venk-u, po-zejtř-i, po-před-u, po-zad-u a jiných;

5) instrumentálů: celk-em (z cela), děl-em, hon-em (rychle), ven-konc-em (naskrze), předevčírem, s-těž-i (z těžka), před-loní, mimochod-em a j.

§. 231. Příslovky pošlé od číslovek, určují hlavně způsob dle kolikosti. Nejužívanější z nich jsou:

1) na otázku *kolikrát*: jednou čili jedenkrát, dva-krát, tři-krát a t. d.

2) na otázky *po kolikrát* a *koliknásobně*: po prv-é, po druh-é, po třet-í; jednoduš-e, dvojnásobn-ě, trojnásobn-ě a pod.

3) na otázku: *po kolika?* po jednom, po dvou a t. d. (§. 147).

§. 232. Příslovek pošlých od sloves máme též dosti. Taková na př. jest *arci*, složené ze spojky *a* a z rozkaz. způsobu slovesa *říci*. Významem se rovná příslovkám: *a-no* a *o-všem*. *Ano* je staženina z *a-ono*, *ovšem* je jednotný lokál číslovky *všecek* s předložkou *o*. Všecky tři jsou přisvědčovací. Opak jejich čili záporná příslovka zní *ne* a složeně *ni-koli*.

Kro-m i *krom-ě* a *mi-mo* jsou vlastně přičestí trpná přít. času (§. 176, č. 3), ježto pošla od sloves *krý-ti* a *mijeti*. Téhož původu jsou i jiné příslovky na *mo*, jako: *dar-mo* od *dař-iti*, *okroč-mo* od *okroč-iti*, *zavěs-mo* od *zavěs-iti*, *let-mo* od *let-ěti*, *pad-mo* od *pad-nouti* a pod.

Chtě ve složené příslovce *samo-chtě*, kteráž jináče *samo-volně* a *dobro-volně* slove, je přechodník přítomný slovesa *chtí-ti*: *Samochtě* se podrobil. *Samochtě* dali se v podruztví.

3) S p o j k y.

§. 233. Spojky jsou částice, které buď jednotlivé částky vět buď i celé věty spojují, jako na př. *a* a *i* v těchto větách: *Nebe* a *země* pominou. *Žák* je pilný i poslušný. *Učitel* sedí a *žák* stojí.

V prvním z těchto příkladů spojuje *a* dva podměty; ve druhém *i* dva přísudky jedné a téže věty; ve třetím naopak jsou dvě rozdílné věty sloučeny spojkou *a* v jeden celek.

§. 234. Spojky *a*, *i* a několik jiných, jako: *ať*, *či*, *li*, jsou prostné. Takových je vůbec velmi málo. Většina spojek zajisté odvozena jest od jiných částek řeči, na př. *buď* (od *býti* *).

4) *Citoslova*.

§. 235. Citoslova jsou částice, kterými buď rozličné city, jakož jsou radost, žalost, podivení a jiné, dáváme na jevo, buď zvuky v přírodě slyšitelné nápodobujeme. Několik jich vytknuto již v §. 19.

Jiná slova, ježto v mluvnicích též citoslovy čili mezislovci nazývána bývají, vlastně jsou výrazy rozličných citů, a to sice buď úplné buď kusé věty, jako: *bohdá!* *bohdej* čili *bodej!* *bohužel!* *zdařbůh*, *pro Bůh!* *vzhůru!* a j.

Úplné věty z nich jsou: *zdařbůh*, *bohdá* m. *Bůh dá*, *bohdej* m. *Bůh dej!* U *bohužel* a *běda* zamlčeno *je* čili *jest*, u *pro Bůh* sloveso *prosím* a u *vzhůru* rozkaz. způsob *vstaň*.

*) Spojka *ale* vždy se klásti má na začátku věty, a nikdy nemá státi po některém teprv slově. Chybné jest říkati: On mi *ale* odpověděl m. *Ale* on mi odpověděl. To platí též o spojce *avšak*.

Díl třetí.

Nauka o větě.

§. 236. Nauku o větě (die Satzlehre) zoveme jináče skladbou (syntaxis), a sice proto, že se nejvíce zanáší skládáním dvou neb i více slov ve věty a spojováním vět vespolek. Slovy o sobě obírá se skladba jen potud, pokud jsou slova o sobě zároveň i větami.

Vět o jednom slově je málo, a sice jen ty, které záležejí ve slovesech určitého způsobu jako: volá-m, volá-me, vole-j, volej-me a jiné. Všecky ostatní věty záležejí ve dvou neb i ve více slovech (§. 11).

§. 237. Věty dělíme vůbec na jednoduché a složené.

a) *Jednoduchá* a sice *holá* (nackt, nuda) je každá taková věta, ve které, mimo podmět, přísudek a sponu, čili mimo hlavní částky (§. 8), jiných částek není, jako: *žák je pilný, žák píše, píšeme a j.*

Pakli věta kromě hlavních částek obsahuje i částky vedlejší, na př. přídavek, předmět neb nějaké příslovkové určení, zove se rozvinutou (ausgebildet, evoluta) anebo zaoděnou (bekleidet). Takovými byly by věty předešlé, kdyby na př. takto zněly: *nekaždý žák je pilný, žák dnes píše úlohy, úlohy píšeme obyčejně doma.*

V první z těchto vět je slovo *nekaždý* přídavkem, slovo *úlohy* ve druhé a ve třetí je předmětem; ostatní tři ležatě tištěná slova jsou příslovková určení, a sice: *dnes* času, *doma* místa a *obyčejně* způsobu.

b) *Složená věta* jest každá taková, která záleží ve dvou neb i ve více větách, v jeden celek spojených, na př. Učitel sedí a žák stojí. Žák je pochvaly hoden, jestli všecko pilně vykonává, co mu učitel přikazuje.

Ve prvním z těchto příkladů sloučeny jsou spojkou *a* dvě věty, ve druhém tři věty spojkami *jestli* a *co*.

Prostřed mezi větami jednoduchými a složenými stojí věty *stažené* (zusammengezogen, contracta), t. j. takové, ve kterých jest buď hlavních buď i vedlejších částek více, než po jedné; na př. dva podmínky: *nebe* a *země* pominou; dva přísudky: žák byl *pilný* i *poslušný*; dva přídavky a dvě příslovková určení: *pilný* a *poslušný* žák bývá *doma* i *ve škole* chválen a t. d.

Rozdílné od stažených jsou věty *skrácené* (verkürzt) čili takové, ve kterých je některá částka doprosta zamlčena, anebo kde dvě rozdílné věty tak v jeden celek splynuly, že se jedna z nich stala částkou druhé. Zamlčením spony je anebo *jest* skrácena je na př. tato věta: Mladost radost m. mladost je radost.

Dvě rozdílné věty skracujeme nejčastěji pomocí přechodníků, jako na př. když říkáme. „Služka, *nesouc* trávu, zpívá“, místo: „Služka *nese* trávu a zpívá“, anebo: „Služka zpívá, *když nese* trávu“ (§. 177).

A) O jednoduché, a sice:

1) O holé větě.

a) P o d m ě t.

§. 238. *Podmětem* vět nejčastěji bývají sklonitelná slova, a sice: podstatná jména vlastně, všechna pak ostatní slova sklonitelná nevlastně čili tak, že jich vždy užíváme buď místo podstatných jmen (jako všech zájmen), anebo že po nich nějaké podstatné jméno zamlčujeme.

To platí kromě přídavných jmen a číslovek i také o přičestích, na př. v těchto větách: Mladý umřítí může, starý umřítí musí. Dřímající neslyší. Učený bývá skromný. Jeden hovoří, druhý mlčí.

Ve čtyřech prvních z těchto vět vlastně je podmětem zamlčené podst. jméno *člověk*; přídavná *mladý* a *starý* s přičestím *dřímající* jsou přídavky k nim náležité. Ve dvou posledních větách jsou číslovky *jeden* a *druhý* vlastně též přídavky, ale kromě *člověk* mohou patřiti i k jinému též zamlčenému podst. jménu mužského rodu, na př. k *šák*, kdyby se takto řeklo: Vidím dva žáky: jeden z nich hovoří, druhý mlčí.

Řidčeji podmětem bývá infinitiv, a to vždy vlastně proto, že též je podstatným jménem (§. 172), na př. *Zaháletí* je hřích. Jiná pak slova podmětem bývají nevlastně, na př. *Volati* je sloveso, *proto* je předložka, *a* je spojka a t. d.

§. 239. Podmět stává v nominativě, vokativě a genitivě. V nominativě stává podmět pravidelně a vlastně proto, že jen tento pád přímo jest přiměřen otázkám *kdo?* a *co?* kterýmiž se o podmětě dovidáme, jako na př. v těchto větách: Chlapec je dobrý. Péro píše.

Vokativ co podmět vyskytá se ve větách nejčastěji se slovesy rozkazovacího způsobu a vždy za sebou mívá čárku (Beistrich, comma). Čárka stává i před ním, kdykoli se někde prostřed věty nachází. Na konci takových vět pravidelně vidati bývá znak podivení čili zvolání (Ausrufungszeichen, signum exclamationis). Na př.: „Ty, chlapče, buď dobrý!“ Konečně i citoslova, zvlášť *ó*, objevují se před vokativem na př. „Ó člověče, pomni na smrt!“

Po těchto známkách lze i takové vokativy snadno rozeznati, které se jináče poznati nedají, rovnajíce se příponou buď nominativu, buď i jiným pádům, jako na př. *žáku* a *žáci* ve předešlých větách, ačkoli se onen ode dativu jedn. a tento od nom. množného příponou nikterak neliší.

§. 240. V genitivě stává podmět pravidelně jen u záporného slovesa *ne-byti*, když se ho co přísudku, ne pak co spony užívá, jako na př. v těchto větách: Pána tu není. Chleba nebylo. Vody nebude.

Že sloveso *nebyti* v těchto a podobných větách skutečně přísudek označuje, vysvitne nejpatrněji, přidáme-li k němu nějaké příslovkové určení na př. *doma*, *na stole* a *ve džbáně*: pána není doma, chleba nebylo na stole, vody nebude ve džbáně. Nezáporně věty tyto znějí s nominativy co podměty: pán jest doma, chléb byl na stole, voda bude ve džbáně.

Někdy i se slovesy, které podobného jako *nebyti* jsou významu, na př.: *chyběti*, *scházeti*, *nedostati se*, *nenalézti se*, *nevyskýtati se* a jinými, stává podmět v genitivě, na př. Chybí nám peněz. Nenalezlo se místa. Schází vám dobré vůle. Na skalách nevyskýtá se rostlin a t. d.

Jen *nic* co podmět i s *nebyti* zůstává obyčejně v nominativě, na př. *nic* není, *nic* nebylo,

nic nebude; ačkoliv též říci lze: není tam *ničeho* a t. d.

§. 241. Podměty osobné někdy dvakrát bývají označovány, totiž nejen příponami, ale i zájmeny osobnými, ze kterých přípony ty vznikly, na př. *já volá-m, my volá-me* a t. d. (§. 11).

V češtině podmět osobný jen tam označujeme zájmeny osobnými, kde nám oň zvláště jde, jako na př. když říkáme s důrazem: *já volá-m* a ne *ty*; *ty volá-š* a ne Václav.

Němci jen tehdá, když rozkazují jedné nebo několika druhým osobám, nepotřebují jich zvláště označovati zájmeny, říkajíce na př. jedním slovem: *schreibe, piš!* a *schreibet, pište!* Jinde všude musejí osobu i zvlášt označiti a říci na př. dvěma slovy: *ich rufe m. našeho jednoho: volá-m, du rufe-st m. volá-š, schreiben wir! m. piš-me!* a t. d. Proto je u nich mnohem méně vět o jednom slově, než u nás, totiž jen ty, ježto záležejí ve slovesech rozkazovacího způsobu druhé osoby.

b) *P ř í s u d e k.*

§. 242. *Přísudek* je nejdůležitější částka věty. Nejpatrněji to vysvitá odtud, že jej pravidelně vyslovujeme s *přízvukem* (*der Ton, accentus*), čili poněkud vyšším hlasem, nežli podmět a sponu. Tak zní na př. slovo *pilný* ve větě: *Martin bude pilný.*

Vyslovování přísudku a jiných jednotlivých částek vět vyšším než ostatních hlasem nazýváme *přízvukem věty* (*Satzton*). Takové též vyslovování celých vět aneb i jednotlivých částek jejich v delší řeči slove *přízvukem řeči* čili *řečnickým* (*Redeton*). Obojí přízvuk je dvojnásobný, totiž buď *přirozený*, buď *umělý* čili *úmyslný*.

Přirozený přízvuk věty a řeči je ten, kterým jednotlivé částky vět neb i celé věty pravidelně vynikají naproti ostatním. Umělý přízvuk záleží v jakýchkolivěk odchýlkách od přízvuku přirozeného.

V holé větě přízvuk přirozeně padá na přísudek, ku př. na slovo *pilný* ve větě: „Martin bude pilný“. Kdo však místo toho buď podmět *Martin* buď sponu *bude* vysloví vyšším hlasem, ten přízvukuje uměle aneb úmyslně, a sice proto, že má v úmyslu, aby se mu pokaždé jinak rozumělo.

Vysloví-li totiž podmět předešlé věty vyšším hlasem, nežli přísudek a sponu, řka: „*Martin* bude pilný“, tedy chce, aby se mu asi tak rozumělo, jako kdyby obšírněji byl řekl: „Martin, a ne Jan aneb kdokoli jiný, bude pilný“. Podobně se změní poněkud význam té věty, jestliže se v ní vyšším než podmět a přísudek hlasem vyřkne spona *bude*: „Martin posud není, ale příště bude pilný“.

§. 243. Kromě přízvuku věty a řeči rozeznati lze v každém jazyku ještě i *přízvuk slov* (Worton). Ten je vždy jen přirozený a vězí u nás pravidelně na první slabice slov, na př. na slabikách *Mar, bu* a *pil* ve větě: „Martin bude pilný.“

Z jednoslabičných slov jen předložky mají přízvuk, a sice tou měrou, že jej přejímají s první slabiky slova, ježto jimi jest řízeno.

Tak na př. ve větě „žák chodí do školy“ poslední slovo „školy“ nemá přízvuku samo o sobě, nébrž jen společně s předložkou *do: do školy*. Podobně se přízvukuje: *na* hřbetě, *na* povrchu, *po* mně a t. d.

§. 244. Přísudkem nejčastěji bývá sloveso určitého i neurčitého tvaru. Každým slovesem přisuzujeme podmětu: *a)* co sloveso znamená, na př. býti, když říkáme o Pánu Bohu: Bůh *jest*; *b)* stav nějaký, když říkáme o trávě: tráva *uva-
dla*; *c)* působení nějaké, když říkáme o žákovi: žák *bude psáti* a t. d.

Mimo to přísudkem bývají podstatná a přídavná jména, číslovky a přisvojovací zájmena: Tolita je rostlina. Slon je zvíře. Já jsem zdrav. Studně je hluboká. Karel je pátý. My jsme čtyři. Nůž je můj.

c) *Spona.*

§. 245. Sponu zvláště, a sice slovesem *býti*, záporně *ne-býti*, označujeme jen tehdá, když přísudkem jest některé ze sklonitelných slov, k nimž vlastně patří i také infinitiv a přičestí.

Já *jsem* člověk. Pes *je* zvíře. Žák *bude* pilný. My *sme* pracovali. Vy *budete* pracovati. Bůh *jest* všemohoucí. Člověk *není* všemohoucí. Lidé *nejsou* nesmrtelní. Žák *bývá* chválen. Bohu sloužiti *jest* kralovati.

Spona *jest* čili *je* a *jsou* v minulém čase pravidelně se nyní zamlčuje, na př. žák *psal* a žáci *psali* m. žák *jest* *psal* a žáci *jsou* *psali* (§. 166). Staří Čechové obecně psávali v případech takových *jest* a *jsou*. Ze záporné spony *ne-jest* a *ne-jsou* zůstává jen *ne*, které se spojuje s přičestím co přísudkem: žák *ne-psal* a žáci *ne-psali*.

Kromě toho i jinde, zvláště v příslovích, vynecháváme rádi sponu *jest* a *jsou*, na př. mladost radost, staroba choroba, dobrý počátek půl práce, mladí ležáci staří žebráci, bez ochoty zlé roboty.

Z není zůstává v těchto případech též jen *ne* i spojuje se s tím slovem, jehožto se zápornost hlavně týká, na př. I v Praze *ne-každému* (m. není každému) blaze. *Ne vše* (m. není vše) zlato, co se leskne; *ne vše* (m. není vše) pravda, *co* se pleskne.

§. 246. Pakli přísudkem je sloveso tvaru určitého a jednoduchého, tehdy spona žádným zvláštním slovem označována nebývá: Paseme. Paste. Tráva roste. Obilí poroste. Ohnice vyroste. Snih nepadá.

d) *Shoda.*

§. 247. Přísudek, pokud může, srovnávati se musí s podmětem.

Srovnalost přísudku s podmětem nazývá se *shodou* (die Übereinstimmung, congruentia) a týká se čtyř věcí: osoby, čísla, rodu a pádu.

§. 248. *Přísudek shodovati se musí s podmětem nejprvé v osobě*, t. j. přísudek musí býti též osoby, které jest podmět. Není-li přísudkem sloveso, tehdy se aspoň spona s podmětem v osobě shodovati musí.

Podměty první a druhé osoby jsou jen zájmena: *já, my, ty, vy*.

Já chodím, ty chodíš; my chodíme, vy chodíte; já jsem žák, my sme žáci; ty jsi žák, vy jste žáci.

Všecky ostatní podměty jsou třetí osoby.

Žák poslouchá, žáci poslouchají; on pracoval, oni pracovali; pes je zvíře, psi jsou zvířata.

Jestli přísudkem sloveso *nebyti* anebo některé jiné stejného významu (§. 240), tehdy podmět stojí v genitivě a sloveso ono ve třetí osobě jednotné.

Mne není, nás není, tebe nebylo, vás nebude, pána není, chleba nebylo, vody nebude, vody se nedostává, schází mu peněz.

Pakli přísudkem číslovka základná od *pěti* výše, hromadná, zlomečná neb obecná, anebo podstatné jméno, obecné číslovce významem se rovnající (síla, moc, mnoztví, hojnost, dost, hro

mada), stojí podmět v genitivě a sloveso v třetí osobě jednotné středního rodu.

Jakubových synů bylo dvanácte. Božích přikázání je desatero. Vás je pětina. Pěněz bylo třetina. Ovsa bylo hromada. Nepřítel bylo síla, moc, mnoztví, mnoho. Vojáků bylo málo (§. 258).

§. 249. *Shoda přísudku s podmětem co do čísla* řídí se následujícím pravidlem: S podměty jednotnými stává přísudek i spona v jednotném, s podměty množnými a dvojnými v množném čísle.

Žák píše, žáci píší; já sem chodil, my sme chodili; strom roste, stromy rostou; ruka jest ohebná, ruce jsou ohebné.

Prísudek se co do čísla v následujících vážnějších případech s podmětem neshoduje:

1) když podmět stojí v genitivě, zůstávají slovesa co přísudky vždy v jednotném čísle. Příklady viz v předešlém §. 248.

2) Vykajíce někomu, zůstavujeme přísudky, ježto sklonitelnými částkami řeči vysloveny jsou, pravidelně též v jednotném čísle.

Vy ste mluvil. Vy ste dobr-ý. Jak ste se měl-a? Vy ste chybil-a.

Hovoříce však s osobami, kterým z jakých koli příčin úctou sme povinni, klademe sloveso v množném čísle:

Vy ste velmi laskavi. Vy ste nám oznámili. Ráčily ste nám, milostivá paní, věděti dáti (Srov. str. 201).

§. 250. *Prísudek v rodu shodovati se má s podmětem.* To přirozeně jen tam býti může, kde přísudkem takové jest slovo, ježž dle rodu měniti lze.

Orel je král ptactva, růže je královna květin. Duše je společnice těla. Římané byli pohané, ženy římské byly pohanky. Otec je hotov, matka je hotov-a. Žáče byl-o chválen-o. Klobouk je mů-j, kniha je m-á, péro bude tv-é. Václav je prv-ní, ty budeš pát-ý, Ludmila bude šest-á a t. d.

Kde podmětu buď nevíme, buď určitě vysloviti nechceme, tam přísudek stojí vždy ve třetí osobě jednotné středního rodu.

Němci v případě tom vyslovují podmět zájmenem třetí osoby středního rodu *es*, na př. *prší* — *es regnet*, *přšlo* — *es regnete*, *pije se* — *es wird getrunken*, *jedlo se* — *es wurde gegessen*, *tma a zima bylo* — *es war finster und kalt*, *třeba bylo* — *es war nöthig*, *lze jest* — *es ist möglich*, *nebylo lze é. nelze bylo* — *es war nicht möglich*.

Jest-li podmětem *to*, shoduje se spona v čísle a rodě ne se zájmenem tímto, nébrž s přísudkem.

To jsou páni, to byl-a (m. byl-o) hrůza, to byl-y (m. byl-o) hody a t. d.

§. 251. V němčině se přísudek, sklonitelným slovem pronešený, s podmětem shodovati musí nejen v čísle a rodu, ale i také v pádu. Děje se to jen při nominativu a vokativu. V češtině zákon ten dopouští následující výminky.

1) Přísudek stává u nás nejen v nominativě, než často i v instrumentále, jehož němčina nemá. Tak na př. větu německou: *Ich bin ein Herr*, můžeme my dvojím způsobem vysloviti. Můžeme totiž přísudek její zůstaviti též v nominativě a říci: *Já jsem pán*, anebo přeložiti ho z nominativu do instrumentálu takto: *Já jsem pánem*.

Otec můj je soukenníkem, já bohdá budu koželuhem. Ty jsi můj přítel; ty jsi mým přítelem. Představený obce slove starosta č. starostou.

2) Druhá výminka týče se vět, kde podmět je v genitivě, přísudek pak anebo spona ve třetí osobě jednotné (§. 248).

2) *O rozvinuté větě.*

§. 252. Rozvinuté věty tím se od holých vět liší, že kromě a vedle hlavních částek (podmětu, přísudku a spony) jednu neb i více jiných částek obsahují. Částky takové proto, že vedle anebo po boku hlavních stávají, zovou se vůbec vedlejšími čili pobočnými. Zvláště pak slovou přívlastkem (attributum), doplňkem anebo předmětem (Ergänzung, Gegenstand, complementum, objectum) a příslovkovým určením (adverbiale Bestimmung, adverbialis determinatio).

V rozvinutých větách přízvuk náleží přirozeně vedlejším jejich částkám, na př. přívlastku *malý* v této větě: Malý pták letí: doplňku *žáka* ve větě: Učitel chválí žáka: příslovkovému určení *doma* ve větě: Žák píše doma.

a) *O přívlastku.*

§. 253. Přívlastkem zoveme každé slovo, kterým se podstatná jména anebo jiná způsobem jejich užívaná slova zevrubněji určují, jako na př. když říkáme: Vrabec je *malý* pták. *Bratrův* klobouk je veliký.

V první z těchto vět ku podstatnému jménu *pták* co přísudku přidáno je přídavné *malý*, aby se vědělo, jakým ptákem je vrabec proti jiným ptákům, co se podoby jeho týče. Ve druhé zase přídavné jméno *bratrův* stojí před podstatným *klobouk* co podmětem proto, aby se zevrubněji určilo, *čí* klobouk je veliký.

Přívlastek buď stojí v témž pádě, jako jméno jím určované, buď v jiném, nežli toto. V případě prvním zove se přívlastek souřadným, jako na př. *malý* a *bratrův* ve dvou předešlých větách, ješto oba stojí v nominativě zároveň se jmény *pták* a *klobouk*, ku kterýmž patří.

Pakli se přívlastek v pádě s jménem určeným nesrovnává, tehdy slove podřízeným, jako na př. *bratra mého* v této větě: Klobouk bratra mého je veliký.

Tu jméno určené čili *klobouk* stojí v nominativě, a přívlastek k němu náležitý a dvěma slovy pronešený čili *bratra mého* v genitivě.

§. 254. Souřadným přívlastkem kromě osobných, tázacích a vztažných zájmen bývají všecka ostatní sklonitelná slova, shodující se dle možnosti s určenými jmény, co se dotýče pádu, rodu a čísla.

Podstatné jméno co souřadný přívlastek objevuje se ve větách dvojako. Buď totiž stojí v nich hned před určeným jménem anebo hned za ním, buď se vším, co k němu náleží, odděleno jest čárkou od určeného jména. V případě prvním zove se přídavkem, jako na př. *pán* v těchto větách: *Pán* Bůh je všemohoucí. Císař *pán* sídlí ve Vídni.

Pakli přívlastek, vyslovený podstatným jménem buď samotným neb s jinými slovy spojeným, před sebou aneb i za sebou má čárku, tehdy nazývá se přístavkem (Beisatz, appositio). Přístavky jsou na př. ležatě tištěná slova v těchto větách: Věřím v Boha, *stvořitele nebe i země*. Kristus Pán, *spasitel světa*, je Bůh. Štěpán, *přítel můj*, onemocněl.

Přívlastky jen tehdá s určenými jmény se srovnávají rodem, když se podle rodu vůbec přeměňovati dají.

Pan učitel pracuje, *paní* učitelka pracuje. Ludmila, někdejší *panovnice* čili *kněžna* česká, je svatá.

§. 255. Přídavná jména jakostná, jakož i přídavná, jsouce přívlastky, vždy se končívají určitě,

na př. *Piln-ý* žák byl chválen. *Chválen-ý* žák se radoval. *Uschl-ý* strom neroste.

Sklonitelné přívlastky (krom číslovek v. §. 248 vytčených) shodují se s určenými jmény pravidelně pádem, rodem i číslem, na př. *Chválená* žáčka se radovala. *Uschlé* stromy nerostou. *Dva* stromy uschly. (*Pět* stromů uschlo). *Dvě* ženy umřely. *Bratrova* kniha je stará a *moje* je nová a t. d.

V poslední z těchto vět po přívlastku *moje* zamlčeno jest určené jméno *kniha*, proto že se ho čtenář nebo posluchač snadno domyslíti může. Z podobné příčiny stává se totéž i jinde, na př.: Černý květ jest obrazem smutku, modrý (t. *květ*) milosti. Čtvero pánů na vozíku sedí: jeden (t. *pán*) spí a druhý dřímá, třetí zívá, čtvrtý dýmá.

§. 256. Podřízený přívlastek záleží nejčastěji v genitivě, řidčeji v jiných pádech. Genitiv co podřízený přívlastek je rozličného významu a dle toho se i rozličně jmenuje. Nejobecnější jsou genitivy: přisvojovací (genitivus possessivus), rozdělovací (gen. partitivus) a jakosti (gen. qualitativus); méně obecní jsou genitiv doplňovací čili předmětný (gen. objectivus) a jiné.

§. 257. *Genitiv přisvojovací* znamená osobu anebo věc, od které něco pochází anebo které něco buď jako skutečný majetek buď jako jiná jakákoli vlastnost náleží, na př. Klobouk *bratra mého* je nový. Tělo je příbytek *duše*, *duše* je společnice *těla*. Nebývej přítelem *hnědlivého*. Slyšeti rachot *bouře* a viděti světlo *blesku*. Lomoz *bitvy*. Na vrcholu *Sněžky*, *Milešovky*. Na úpatí *Soboru*, *Radhoště*.

Genitiv tento v češtině mnohem méně jest obyčejný, než v němčině. Máme zajisté přípony

ův (stč. *ov*) a *in* (§. 137) které připojujeme ke jmenům osobním a vlastním, kdykoli by tato sice v genitivu přisvojovacím státi měla. Tím povstalo přemnoho jmen osadních, ku př. Janov, Knířov, Džbánov, Tetín, Velechvín, Radešín, Slavětín, Hroznětín*), kteráž stojí místo: dvůr n. hrad Jana, Kníře, Džbána, Tety, Velechvy, Radechy, Slavaty, Hroznaty.

Klobouk *bratrův*. Výprava *Alexandrova* proti Peršanům. Porážka *Dariova*. — *Kráľův* přestol č. trůn. — Císaře *Karlův* hrad slove Karlštejn. Krále *Václavův* hněv zasáhl sv. Jana. Spisy *Kocínovy* chválí se pro správnou češtinu. *Bojovníkovo* kopí bývá v krvi zbroceno. *Schillerovy* básně do češtiny jsou přeloženy. *Sestřina* kniha leží na stole. *Ludmilino* oblíbené sídlo byl hrad *Tetín*. *Lunino* světlo je bledé. Prameny *Moraviny* nedaleko Sněžníka se nalézají. *Dyjino* a *Myjavino* ústí jsou blízko sebe.

Jiné přípony, ježto témuž účeli slouží, jsou: *í* (boží, raroží, kozí, berančí), *ský*, *cký* a *zký* (český, bohdanecký, francouzský).

Slyším *krkavčí* krákol. *Vlaštovčího* hnízda nechej s pokojem. *Sokolího* plemene jsou orli, káně a t. d. Vzácná *berančí* kožešina dováží se z Astrachánu. Na vrcholích *alpských* věčný sníh leží. Štěpán, první král *uherský* (Uhrův). Na břehu *du-najském, labském* a t. d.

Místo genitivu *pána* klade se v případech takových nesklonitelné nyní *páně* neb *paně*.

Chrám *Páně* je kostel. Slovo *Páně* je věčná pravda. *Páně Řehákův* sad je prostranný.

§. 258. Genitiv rozdělovací přichází:

1) po takových podst. jmenech, která míru, váhu, počet a mnoztví buď určitě jako: *loket*, *libra*, *sáh*, *cent*, *míle*, *vědro*, *kopa* a jiná, buď ne-

*) Nyní se obecně ve jmenech těch píše dlouhé *í* (*-ín*), místo prvotního *i* (*-ín*): Tetín m. Tetin.

určitě a všeobecně; jako: *část, díl, čtvrť, hejno, hromada, hrst, kus, ostatek, půl, zbytek, zástup* a jiná, označují.

Lepší libra zlata než olova deset. Lepší hrst jistoty než pytel naděje. Měl sílu peněz. Svátí všeho hojnost mají.

2) po číslovkách základných od *pěti* počnouc až do nekonečna, po hromadných, zlomečných a po obecných: *mnoho, málo, kolik, tolik, několik, více, méně, dost, nazbyt, plno, hoj, trocha* a podobných, kdekoli jich užíváme buď co nominativů a vokativů, buď co akkusativů (§. 248).

Pět domů vyhořel-o. Dvoje dětí umřel-o. Sběhl-o se mnoho lidu. Byl-o všeho dost (hoj), až nazbyt. Kolik hlav, tolik smyslů, kolik děr, tolik syslů. Polovice másu je holba. čtvrtina másu je žejdlík. Třetinu statku svého rozdal chudým. Setina zlatého slove krejcar.

3) Po zájmenech: *co, něco* a *nic* stává genitiv rozdělovací též jen tehdá, když se jich užívá co nominativů a akkusativů.

Nic není nov-ého pod sluncem. Nic dobr-ého neučinil. Kdo slýchal co takové-ho?

Po zájmeně *co* i přísudek, byv přídavným jménem vysloven, státi má v genitivě.

Dejte Bohu, co Bož-ího (m. -i) jest. Co dobr-ého (m. -e) jest, toho se držte.

Po srovnatelích a svrchovatelích obyčejnější je nyní genitiv s předložkou *z*, kdežto staří Čechové vůbec kladli prostý genitiv (§. 280).

Mám dva bratry: mladší z nich je vojákem, starší knězem. Nejmladší z bratrů mých umřel. Ty jsi mi *všech* přátel nejmilejší.

Totéž platí o číslovkách, kdekoli jimi jen částku většího nějakého celku vytknouti třeba.

Jeden z vás mne zradí. Žádný z nich nebyl očištěn.

Místo: *z nás někteří* byli posláni do zahrady, *z vás mnozí* nebyli ve škole, říká se též: *my* jsme *někteří* posláni byli do zahrady, *vy* ste *mnozí* nebyli ve škole.

§. 259. Genitivem jakosti opisujeme osoby a věci tehdá, když přívlastek složen z podstatného jména, ku kterémuž některé jiné sklonitelné slovo přidáno jest.

Člověk *sešlého věku* je slabý. Měsíc *blesku líbezného*. Osoby *jedné a téže rodiny* mají sobě zvláště pomáhati vespolek.

Genitiv ten stává často i na místě přísudku, na př. Já jsem *sešlého věku*. Budme dobré mysli! Proč nechceš býti dobré vůle? Avšak znamenati sluší, že zde vlastně přísudek vypuštěn: Já jsem (*člověk*) *sešlého věku*.

Někdy místo genitivu stojí instrumentál a přídatné jeho jméno se shoduje pádem, rodem i číslem se jmény osob a věcí opsaných.

Člověk *sešl-ý věkem* je slabý. Já jsem *mladý věkem*. Osoba ta byla *vznešen-á krásou* (m. *vznešen-é krásy*). Obraz byl *barvou svou* tmavý a pošmourný.

§. 260. Genitiv doplňovací, stává s podstatnými jmény, pošlými od sloves předmětných.

Nemírné pití a jedení *čehokoli* škodí. Stavění *domu* stojí mnoho práce. Vození *sena* netrvalo dlouho.

§. 261. Za podrízený přívlastek kromě genitivu považovati třeba i jiné pády jak čisté tak s předložkami, kdekoli se jimi podstatné jméno nějaké zevrubněji určuje.

Pán jsem *bez moci*, boháč *bez jmění*. Láska *k Bohu* a *bližnímu* je základem křesťanství.

Takovými přívlastky jsou zvláště ty pády, kterými první část složených podstatných jmen německých vyslovujeme, říká-

jíce na př. boty do bláta m. Koth-stiefeln, klíč od vrat m. Thor-schlüssel, masť na vlasy m. Haar-salbe, šaty do práce m. Arbeitskleid a t. d.

b) O předměť.

§. 262. *Předmět* je každé takové slovo, kterým oznamujeme, koho anebo čeho se týká působení neb vlastnost, vyslovená slovesem anebo přídavným jménem. Taková jsou na př. slova *žáka* a *pokuty* v těchto větách: Učitel *chválí* žáka. Zločinec je *hoden* pokuty.

Předmět jinak zoveme i *doplňkem*, proto že jej k jistým slovesům i přídavným jmenům, ač má-li se jim úplně rozuměti, přidati musíme.

Řekneme-li na př. „Učitel *haní*. Sluha je *věrný*“, každý posluchač snadno tuší, že větám těm něco chybí. Přísudkům jejich nelze úplně rozuměti, pokud se k nim nepřidá to, koho anebo čeho se týkají, neřekne-li se na př. takto: Učitel *haní neposlušného žáka*. Sluha je *věrný pánu svému*.

§. 263. Předmět přichází:

a) u dvou částek řeči, totiž u sloves a u přídavných jmen, na př. Otec *miluje* syna. Dělník je *hoden* odplaty.

b) u dvou částek vět, totiž u přísudků a přívlastků.

Tak na př. ve dvou předešlých větách stojí předměty *syna* a *odplaty* u přísudků, z nichž první vysloven jest slovesem *miluje*, druhý přídavným jménem *hoden*. — I přísudek i přívlastek doplněn jest v této větě: „Sluha *věrný pánu svému* *hoden* je *odplaty*“, a sice přísudek *hoden* genitivem *odplaty* a přívlastek *věrný*, náležitý podmětu *sluha*, dativem *pánu svému*.

Slovesa a přídavná jména, která doplňku nějakého potřebují, zovou se *předmětnými* (§. 155).

Taková jsou na př. ve předešlých větách: chváliti, haniti, milovati, hoden a věrný.

Předmětem bývají všechna sklonitelná slova a stávají v případech takových vždy v některém z pěti kosých pádů, buď samotny buď s předložkami. Na př. se slovesem *milovati* stává předmět vždy v akkusativě a s přídavným *hoden* vždy v genitivě.

Jako o předložkách, tak i o slovesech a přídavných, u kterých jen jeden z kosých pádů co předmět přichází, říkáme mluvnicky, že řídí aneb žádají jeden pád. Pak-li se doplňují více pády, říkáme, že řídí více pádů.

§. 264. Přídavná jména řídí následující pády:

1) genitiv asi tato: *hoden, chtivý, žádostivý, milovný, následovný, pilný, plný, poslušný, povědomý, prázdny, prostý, sytý, šetrný, tajný, účastný, vděčný, pamětlivý, blízký, daleký.*

Hoden jest dělník mzdy své. Nebylo to tajno Mojžiše. Kdo syt jest mouky, otrubů nechce. Umění našeho povědomi nejsou. Syn otce svého poslušný a dobroty jeho vděčný. Buď prost hříchův, i staneš se účasten odplaty věčné. Místo pusté a lidí prázdne. Chtivý buď pokoje, nebudeš účasten rozbroje. Cti žádostivý. Buď šetrný zákonův. Bedna plná klenotů. Pamětliv buď dobrodiní tobě prokázaných. Daleká tebe buď pýcha. Polština je češtiny bližší než chorvatština.

2) Dativ čistý stává s přídavnými: *libý, milý, milostivý, rád, příjemný, příznivý, věrný, vzácný, prospěšný, škodný, užitečný, odporný, protivný, možný, známý, zvyklý*, a s jinými, ježto podobné vlastnosti znamenají.

Každému své milo. Živočichové lidem jsou užiteční. Národ zvyklý vojnám málo dbá pokojného zaměstnání. Budiž tobě

libo s námi pobyti. Bůh nám buď milostiv. Vítej, vítaj, máji, my sme tobě rádi. Měj do sebe mravy počestné a lidem příjemné. Měli bychom lidem věrní a příjemní býti, ale plní býváme zlovolnosti. Je mně to vzácné, jako déšť vyprahlé roli. Kázeň mládeži prospěšná jest. Pondravy škodny jsou osením. Strany sobě odporne, protivné. Bohu nic nemožného není. Známo je všemu světu hrdinství Juditino.

Dativ s předložkou *k* obyčejný jest zvláště u *příhodný, přívětivý, schopný a spůsobný*.

Přívětivi buďte k hostem. Ranní hodiny k učení nejspůsobnější jsou. Máme dostatek mládeže k práci schopné.

Podobný užívá se s dativem buď čistým buď s předložkou *k*.

Jsou si podobni jako vejce *vejci*. Není *sobě* ani podoben. Synové podobni bývají *otcům*. Planý kosatec *k zahradnímu* ve všem je podobný.

3) Instrumentál řídí *jist* a *vinen*.

Jist jsem svou nevinností. Není jist svým životem. Duše nechce hříchem *vinna* býti. Neopatrný sám svou škodou *vinen* bude.

§. 265. Ze sloves předmětných některá jeden, jiná dva pády řídí. Jeden pád a sice akkusativ na otázky *koho* a *co* přichází:

1) se slovesy přechodnými a příčinnými.

Štědrého dárece Pán Bůh miluje. Moc železo láme. Pravda nenávisť plodí. Nenávisť vzbuzuje sváry. Utíkajícího i bázlivý honí.

Některá z předmětných sloves doplňujeme předmětem téhož kořene, kterého jsou ona sama, na př. bojovati boj, obětovati oběť, slíbiti slib atd.

Z předmětů mnohé přicházejí stále s jistými slovesy i rovnají se v sestavení tomto významem

často slovesu samému. Tak na př. stále říkáme: *vejce nésti, snésti, snášeti* m. něm. Eier legen; *pozor dáti, zřeni míti*, a něm. Acht geben znamená právě to, co sloveso pozorovati.

Podobně říkáme stále: *mši sloužiti* (něm. Messe lesen), *pravdu míti* č. *dobře míti* (něm. Recht haben), *ovoce nésti* (Früchte tragen), *život vésti* m. žiti, *nouzi tříti* m. živořiti čili bídně žiti, *hlady mříti* č. hladověti, *kosti složiti* m. umřiti, *počátek a konec vxíti* m. počítati se a skončiti se, *hřích páchatí* m. hřešiti a t. d.

2) Se slovesy *boleti, svrběti, štípati, hnísti, zábsti* a pod. jméno té osoby, kterou něco bolí, svrbí, zebe a t. d., stále stává v akkusativě; jméno věci pak, která bolí, svrbí a t. d., v nominativě, se *zábsti* však v akkusativě s předložkou *v*.

Noha mne brní. Matku hlava bolela. Levé oko mě svrbělo. Zebe mě v nohy, v ruce. Křen mě štípe do očí. Píchá mě v životě. Bezbožníky hněte (hryže) svědomí. Písek horký nohy pálí.

§. 266. U sloves, ježto dotčena jsou v předešlém paragrafě pod č. 1., jakož i u těch, která krom akk. ještě nějaký jiný pád řídí, stává pravidelně genitiv místo akkusativu v následujících případech:

1) tam, kde se působení, slovesem znamevané, ne celého předmětu, nébrž jen jisté jeho částky dotýká, na př. *nalej mi piv-a*; *dones mu chleb-a*, *dej mi vod-y*, *koupil sem suk-n-a*, *mouk-y*, *jabl-ek*, *sliv* a t. d.

Mluvíce takovým způsobem, zamlčujeme vlastně pokaždé akkusativ, který by, kdyby byl vysloven, u sebe měl rozdělovací genitiv co přívlastek, na př. *něco*, *trochu* anebo *kus*. Věta: „Přines chleb-a“ úplně by zněla: Přines *něco málo*, *kus* chleba-

Pak-li se působení celého předmětu týká, musí tento v akkusativě státi, na př. Přines chléb, když se míní celý anebo všecek chléb, o kterém je právě řeč. Dej sem víno, t. všecko víno.

2) Ve větách záporných, na př. Jazyk ošemetný nemiluje pravd-y (m. -u). Chudoba ct-i (m. česť) ne-tratí. Ptačat ne-chej na pokoji.

V těch a pod. větách zamlčuje se zase pravidelně *nie*, po kterém by jinaké též rozdělovací genitiv co přívlástek státi měl.

§. 267. Slovesa, ježto hýbání nějaké znamenají, jako: *hnouti, hýbati, hoditi, kývati, lomcovati, mykati, praštiti, strčiti, trásti, trhati* a podobná, řídí u nás instrumentál m. akkusativu jiných jazyků.

Bez pomoci Boží člověk ani jazykem hnouti nemůže. Bůh hýbá srdci lidskými. Zimnice mnou třásla (lomcovala). Sedlák hadem mrštil. Strčil sokem svým a popad ho, myknul jím o zem. Stromem třese, aby ovoce padalo. Proč mnou trháš?

Podobný tomu jest instrumentál, který přichází se slovesy: *pohrdati, vládnouti, dýchat, páchnouti, smrděti, voněti* a jinými podobného významu.

Moudrostí a uměním blázni pohrdají. Každá pýcha peklem dýchá. Nevšecko pižmem a kadidlem voní. Bůh štěstím vládne. Víno sudem páchne. Čpí tady pepřem. Smrdíš kozlovinou.

§. 268. Genitiv řídí

1) všechna slovesa, ježto znamenají bázeň a stud, jako: *báti se, děsiti se, hroziti se, ostýchat se, strachovati se, styděti se, štítiti se* a pod.

Dobré svědomí nebojí se zlé pověsti. Zlé svědomí děsí se ledačeho. Zlosyn leká se stínu. Neostřílený voják strachuje

se bitvy. Zhroziš se svého účinku. Špatný sedlák, který se bran a pluhu ostýchá. Jednaje pravě, nestyď se svědků. Lidé bez příčiny netopýrů se štítí.

2) ze složených s předložkou *do* zvláště ta slovesa, která znamenají dosažení něčeho tím působením, jakovéž mimo složení označují, jako: *dočekati se* (t. j. čekáním dosáhnouti něčeho), *dodělati se*, *doležeti se*, *dopustiti se*, *dověděti se*, *dovtipiti se*, *dovolati se*, *dožiti se*, *dojiti*, *dosáhnouti* a pod.

Živí se všeho dočekají a mrtví všeho doleží. Žádné pomoci se dovolati nemohou. Nešlechtnost a neumělost žádné cti ani chvály nedocházejí. Mlsný, když jen může mlsnouti, chuti se dodělá. Chyby se dopouštíš, zamítaje radu moudrých. Horčice dorůstá stromu. Dověděl-li se's tajných věcí, nerozhlašuj. Rozpustilostí malé cti dosáhneš. Matuzalem dlouhého se věku dožil. Nepřestaneme prositi, až se milosti doprosíme.

3) *držeti se*, *hájiti se*, *spustiti se*, *chytiti se*, *odřici se*, *šetřiti*, *ostrřici se*, *varovati se*, *vystřihati se*, *týkati se*, *zmocniti se*; *potřebovati*, *užiti* a pod., zvláště pak s *na* složená, jako: *najisti se*, *napiti se*, *nadíti se*, *nabyti*, *nahrabati*, *nabrati*, *natrhati*, *nakoupiti*, *nalokati se* a pod.

Neopatrného mluvení stříci se sluší. Achaz spustil se Boha. Budoucích příhod nikdo se odřici nemůže. Zákonův vždy a všude šetřiti sluší. Příležitostí zlých se vystříhej, i ostřežeš se pádu. Nalokal sem se kouře. Nabral sem vody do konve. Nasytil sem se chleba. Zdraví lékaře nepotřebují. Věc ta se nás všech týče. Kratochvíli se nikdo nenají ani nenapije. Tonoucí chytá se stébla. Drže se břehu, neutoneš.

Některá však s *na* složená, krom genitivu, přijímají i také instrumentál: nasytil se chleba — chlebem; naplnil zahradu květin — květinami a t. d

§. 269. Dativ řídí slovesa: *diviti se, obdivovati se, hověti, klaněti se, libiti se, modliti se, protiviti se, rovnati se, rouhati se, smáti se, rozuměti, sloužiti, slušeti, těšiti se, ublížiti, zvyknouti, odvykati, vésti se, dařiti se, sniti se, zdáti se* a podobná.

Dílu tomu všickni lidé se divili. Obdivuji se tvé stálosti, tvé umělosti *). Pyšným se Bůh protiví. Nekaždému štěstí slouží. Strach se smrti rovná. Poklady neprospějí bezbožnosti. Bezbožným často dobře se vede. Jeden druhému hovějte. Každý rozuměj tomu, čemu se ve škole učíte. Musíš zvykati práci. Mužům odvaha sluší. Svět se směje zármutku našemu.

Sloveso *býti* s dativem znamená tolik co *míti*. Užívá se ho takto nejvíce tam, kde věk osob neb věci anebo čas nějaké udalosti vytknouti třeba.

Vojtěchovi je dvanáct roků. Mně bylo pět let. Asi tisíc roků je tomu, co se předkové naši stali křesťany. Je tomu drahně času, co jsem tebe neviděl.

§. 270. Dva pády, a sice dva akkusativy řídí u nás pravidelně jen *státi*, kdykoli tolik znamená, co německé *kosten*, anebo kdykoli jím o ceně něčeho mluvíme.

Na př. když říkáme: *Knihá stála bratra dva zlaté*. To tě může státi celý statek. Předsevzetí takové mnoho práce vás stane.

Se slovesy: *učiti, naučiti, přiučiti, odučiti* a podobnými stává u nás obyčejně jen jméno osoby v akkusativě, jméno věci pak v dativě.

*) Chybné jest rčení: *obdivuji tebe, tvou učenosť*. *Obdivovati se* vždy požaduje dativu: *obdivuji se tobě, tvé učenosť*. Podobná chyba vyskytá se s slovesy *rozuměti* a *učiti*. „*Rozumím tomu, učím se katechismu*“ říkati sluší, ne pak: „*Rozumím to, učím se katechismus*“.

Mládež muzice učili. Abrahám vyučoval čeládku svou cestám Božím. Máti dceru svou uměním domácím přiučuje.

Užíváme-li sloves těch zvratně, tehdy akkusativ osoby zastupován bývá zájmenem *se*.

Vojsko se učí věcem válečným. Sv. Ludmila víře Kristově se vyučila. Synové! neodučujte se dobrým obyčejům předků svých.

§. 271. Slovesa: *činiti, učiniti, dělati, ustanoviti, jmenovati, zvatí, nazývati, ostaviti* a pod. řídí akkusativ osoby a instrumentál věci.

Vědomost mocným činí slabého. Ty jsi ustanovil služebníka svého králem. Mudrci pořádek duchem světa nazvali. Libuše Přemysla manželem svým a knížetem českým učinila. Římané vrchní své správce jmenovali konsuly. Otec zemřev, ostavil mne sirotkem.

Užíváme-li sloves těch zvratně, tehdy zájmenem *se* zastupován bývá též akkusativ osoby.

Tlumočником mým se udělal. Bázeň Boží počátkem moudrosti se nazývá. Jmenoval Saula králem národu izraelského.

Užívajíce jich trpně, překládáme akkusativ do nominativu a nominativ do genitivu s předložkou *od*; to však, čím kdo učiněn, jmenován a zůstaven jest, stává též v instrumentále.

Člověk od Boha stvořen jest pánem zvířat, m. člověka Bůh stvořil pánem zvířat. Lucius vládařem byl ustanoven od císaře, m. Lucia ustanovil císař vladařem.

Nepřechodná předešlým přiměřená slovesa, jako: *býti, státi se, ostati, zůstati, slouti* a podobná, řídí též instrumentál toho, čím kdo nebo co jest, se stává, čím zůstává a slove.

Bratr můj bude anebo stane se vojákem. Justina zůstala pannou. Hospodárnost lakomstvím slouti nemá. Tělo slove společníkem duše.

§. 272. Z ostatních dvěma pády doplňovaných sloves nejvíce je takových, u kterých se dativ osoby vyskytá s akkusativem věci, jako: *dáti, koupiti, obětovati, věnovati, odpustiti, oznámiti, raditi, slíbiti, svěřiti* a jiná.

Bůh pokorným dává milost. Pravda jen zlým lidem oči kole. Srazí Bůh pyšným rohy. Odpuť nám naše viny. Kupec křehké lodi svěřuje své poklady. Kdo jiným mnoho slibuje, málo obyčejně plnívá. Rodiče všecku svou práci obětují dětem.

U některých z těchto sloves však musí státi genitiv m. akkusativu. Taková jsou zejména: *přibýti, ubýti, zbyti, chtiti se, zachtěti se, zažádati se, odnechtěti se* a několik jiných neosobně užívaných.

Stavu řemeslnickému rozumnosti přibýlo. Člověku prostopášnému darův i přirozených i nabytých ubývá. Chleba nám zbylo. Mnohým se kratochvílí odnechtělo. Vlku se zachtělo kořisti. Neposedovi vždy se chce svárů.

§. 273. Dativ zájmen osobných přichází často nejen u předmětných sloves, kteráž obyčejně jen jedním pádem doplňujeme, nýbrž také u těch, která podmětná jsouce, vlastně žádného předmětu nepotřebují.

Libuše, kněžna a paní naše, již *nám* umřela. Kdo si na svůj rozum lehne, ten se *vám* tak lehce nehne. Žádný *sobě* svého bytu haněti nedá.

Takové dativy zovou se *m r a v n í m i* (dat. ethicus). Zájmeno *ti*, jsouc takovým dativem, často pozbývá samohlásky *i*, pozůstalé pak z něho *ť* přiráží se ku předcházejícím slovům.

Mám-ť (m. mám ti) i já knihu. Zná-ť (m. znám ti) o tom. Což-ť koli se vidí za dobré, učin. Poslán-ť jsem, abych s tebou mluvil. To-ť se ví.

Pak-li po *ti* následuje *je m. jest*, stahujeme toto s oním obyčejně v *tě*, a přirážíme je též ku předcházejícím slovům.

To-tě (m. to ti je) hanba. On-tě (m. on ti je) dobrý. Byl-tě (m. byl ti je) přítel můj upřímný. Viděl-tě (m. ti je), že pomoci není.

c) O příslovkovém určení.

§. 274. Příslovkovým určením slovou všechny ty částky rozvinutých vět, jimiž zevrubněji označujeme místo, čas, způsob a příčinu toho, o čem právě řeč jest; jako na př. když říkáme: *žák včera doma velmi pilně se učil rodičům k libosti*.

Všecka ležatě tištěná slova těchto vět jsou příslovková určení. *Včera* označuje zevrubněji čas, vyslovený přísudkem minulého času *učil se*. *Doma* označuje místo, kde se žák učil; *velmi pilně* způsob, jak se učil, a *rodičům k libosti* příčinu, proč se učil. Příčina ta zněla by jináče takto: proto že se to rodičům líbilo.

Příslovkové určení, rovněž jako předmět, patří pokaždé buďto ke slovesu anebo k přídavnému jménu. Nejčastěji záleží v příslovkách, řídčejí v pádech s předložkami; nejřídčejí v prostých pádech.

Lidé *velmi* naružíví nebývají *dlouho* živi. *Vášně v nás* ne bez nás povstávají. Všecko se *časem svým* vyplácí.

§. 275. Místo na otázku *kde?* určovali staří Čechové nejvíce prostým lokálem. Proto nazývá se pád ten posud místným. Nyní se to děje jen v příslovkách, ježto zastaralými lokály jsou, jako: *dole* (důl), *vně* (ven), *mezi* (mez) a t. d.

Já sedím na hoře, ty ležiš *dole*. Vnitř města jsou domy, *vně* stodoly. *Mezi* dvěma stolicema sedě, osedneš na zemi.

Na otázku *kady?* naopak určujeme místo posud velmi často samotným instrumentálem.

Voda prostředkem města teče. Dým z pece vychází kominem. Provázeli nás městem. Chodili světem. Hlas křepelčin rozléhal se osením.

Instrumentál ten významem svým nejvíce se podobá lokálu s předložkou *po*. Tak na př. v posledních dvou větách mohlo by se dobře též říci: *po osení m. osením, po světě m. světem*.

Prostý akkusativ na otázku *kde?* je *prostřed*: Prostřed svých přátel člověk nejšťastnější. Socha stojí prostřed města.

§. 276. Čas na otázku *kdy?* označujeme z prostých pádů nejčastěji genitivem, řidčeji instrumentálem; na otázku *pokud?* akkusativem.

Té noci přibylo vody. Času večerního vyšly sme všecky společně. Tři Boží hody světíme roku každého. Časem štěstí samo do rukou leze. Dnem i nocí na stráži byli. Včera mne dlaň celou hodinu svrběla. Velmi krátký čas živi byli.

§. 277. Spůsob označujeme trojím činem, totiž: dle jakosti, dle kolikosti a dle vztažnosti (*qualitas, quantitas, a relatio*).

Dle jakosti určujeme způsob na otázku *jak?*

1) samotným instrumentálem.

Dal mu *darem* třicet hřiven zlata. Dobře jest vojákům plným *krokem* choditi, *honem* běhati. Kůň jde *krokem, klusem*, žene se *cválem, úprkem, úpadem*. Hospodář dceři své *věnem* dal sedlský statek. Pole *úhorem* leží. Po válce všecka země *poustkou* zůstala.

2) pády s předložkami: *bez, s* (*s instr.*), *na* (*s akk.*), *po* (*s dat.*) a některými jinými.

Žádný bez práce nejl koláče. S velikou radostí nás propustil. Proti Alexandrovi na hlas křičeli. Vyslovovati po německu; nositi se po francouzku a t. d.

3) příslovkami, ježto jakost znamenají: *jak, tak, nijak, dobře, zle* a t. d.

Bůh své divně cvičí. Vyšší k nižším přívětivě se mějte. Zrádce mluví sladce.

4) srovnáním, o čemž nížeji řeč bude.

§. 278. Dle kolikosti určujeme způsob na otázky: *kolik? kolikrát? po kolik? zač?* a t. d.

1) akkusativem u přídavných jmen: *dlouhý, hluboký, široký, vysoký, veliký, tlustý, daleký, dlužen, starý* a podobných na př. dva lokte dlouhý, tři pídi tlustý, dvě míle vzdálený, čtyry roky starý a t. d.

Místo mnohých těchto přídavných potřebujeme často i podstatných jmen: *zděl-i, zhloub-i, zšíř-i, zvýš-i, ztloušt-i, zvic-i, zdál-i, zhroub-i*; mira délky, hloubky a t. d. klade se tu vždy do genitivu.

Následující věta: „Ohrada byla dva sáhy *douhá* a tři lokte *široká*“ dobře zní i takto: „Ohrada byla dvou sáhů *zděli* a tří loket *zšíři*.“ — Naše studně má dvaceti stop *zhloubi*. *Ztlouští* prstu, *ztlouští* stromu. Koprník jest bylina *zvýši* dvou loket. *Zvýsi* meče, sáhu, člověka. Emaus je od Jerusalema šedesáti honův *zdáli*. Koule dvou pěstí *zhroubi*. Pes *zvíci* telete.

2) Příslovkami kolikosti: *jednou, dvakrát, málo, mnoho, velmi* a jinými, pak pády s předložkami: *do, z, po* (s lok.), *na s* (s akk.), *za* (s akk. a instr.) a t. d.

Postím se dvakrát za týden. Pták nenese všech vajec pojednou, ale po jednom. Poklésky jedny za druhými anebo po druhých povstávaly.

§. 279. Máme-li označiti, že [dvě osoby anebo dvě věci působením či vlastností nějakou rovno-

měrně vládnou neb nevládnou, spojujeme jména jejich slovy *jako* a *co*.

Bezbožníci hynou jako tráva. Zdeněk je pilný jako včela. Materský jazyk svůj cti *co* (m. jako) zlato.

Mluvíce tak, stahujeme vlastně dvě věty v jednu na př. první z vět předešlých vznikla z těchto dvou: Bezbožníci *tak* hynou, jako tráva *hyne*; druhá z vět: Zdeněk je *tak* pilný, jako je včela *pilná*; poslední z vět: Materský jazyk svůj *tak* cti, jako *ctiš* zlato.

Často se však to, s čím něco přirovnáváme, klade do instrumentálu, kterýž pak slove srovnávacím.

Krev *potůčkem* (jako potůčkem) teče. Voda *crčkem* se prýští. Dům *popelem* lehl. Vzehopil se *jelenem* (jako jelen). Zařval *jarým turem* (jako jarý tur). Stojí *panáčkem*.

§. 280. K označení toho, že působení anebo vlastnost nějaká jedné ze srovnaných osob neb věcí náleží neb nenáleží větší měrou nežli druhé, jsou u přídavných jmen a u příslovek stupně.

Po srovnávatelích stává jméno druhé ze srovnaných osob neb věcí s předlovkou *neš* čili *nežli* a *jako*, i rovná se pádem jménu první ze srovnaných osob nebo věcí; na př. Pavel krásněji píše než Ondřej. Pavel je pilnější nežli Ondřej.

Pak-li žádné z těchto příslovek neklademe, stojí jméno druhé ze srovnaných osob a věcí nejčastěji v genitivě bez předložky anebo v akkusativě s *nad*.

Pavel krásněji píše Ondřeje. Není služebník větší pána svého. Nevinnost spanilejší jest krásy tělesné. Moudrosť dražší jest nade všecko zboží. Nad pověst žádného ve světě rychlejšího posla není.

Po svrchovatelích jméno druhé ze srovnaných osob neb věci stává se *z*, anebo v akkusativě s *nad*, v instrumentále s *mezi*, anebo posléze v prostém genitivě; na př. Petr nejkrásněji píše *ze* všech žáků, č. *nade* všechny žáky č. *mezi* všemi žáky, č. všech žáků (§. 258).

§. 281. Míru toho, čím jedna ze srovnaných osob neb věci převyšuje druhou, vyslovujeme nyní nejčastěji akkusativem s předložkou *o*. Někdejšího instrumentálu míry užíváme jen u příslovek *mnohem* a *málem*, potom u spojek *čím* — *tím*.

Pavel *o rok* (*rokem*) jest starší než Ondřej. Pavel *mnohem* (o mnoho) pěkněji píše než Ondřej. Bez jazyka byl by člověk *málem* (o málo) více než-li zvíře. Lakomec *čím* více má, *tím* více žádá.

Míra označuje se instrumentálem i tehdá, když chceme říci, podle čeho se co děje.

Jakou *měrou* měříte, takovou vám bude odměřeno. *Příkladem* předků svých stateční buďte. Nejednej *obyčejem* lidí nerozumných.

§. 282. Dle toho, k čemu se co vztahuje anebo čeho se co dotýče, určujeme způsob:

1) příslovkou *strany*, předložkami *dle* čili *podle* s genitivem a *proti* s dativem.

Bůh bude bít hříšníka i strany těla i strany duše. Člověk vše dle svého zraku vidí v světle nebo v mraku. Ruce proti nohám krátké jsou a k chůzi neschopné.

2) Prostým instrumentálem.

Já jsem *rodem* (co se rodu týče) Čech. Po smrti *tělem* se rozpadneme v prach. *Osobou*, *věkem* a *mravy* vzácnější byl nad jiné. Blahoslavení chudi *duchem*. Pokorný buď *myslí* i *postavou*. *Mlčením* byl sem k němému podoben.

§. 283. Příslovkovým určením posléze ozna-
mujeme příčinu čili vůbec to, proč se co děje
nebo říká.

Příčinu rozeznáváme trojí: věcnou, roz-
umovou a mravní (realer, logischer a morali-
scher Grund, lat. realis, logica a moralis causa).
Věcná příčina též jest trojí: skutečná, možná
a připuštěná.

Skutečná příčina buď jest činná, buď trpná.

§. 284. Činnou zoveme každou takovou pří-
činu, která je sama o sobě s to, aby způsobila
účinek anebo skutek nějaký. Činná příčina vy-
slovuje se kromě instrumentálu i předložkami *od*
a *z* s genitivem, *pro* i *za* s akkusativem.

Hladem a žízni život mře. Lid se strachem drkotá.
V žaláři se *od smradu* č. *smradem* zadusili. Údy chřadly *pro*
nedostatek potravy (t. j. proto že se jim nedostávalo potravy).
Raduji se *z přítomnosti* tvé (proto že's přítomný).

Osoby co činné příčiny zovou se původci
(Urheber, auctor) a jména jejich stávají nejčastěji
v gen. s *od*, řidčeji v instrumentále prostém anebo
v akkusativě s předložkou *skrze*.

Od Boha všecky věci svůj byt mají a *jím* (jináče: *skrze*
něho) stojí. Na Děvině *Mojmírem* (*od* anebo *skrze* Mojmíra)
založen byl chrám.

§. 285. Trpná příčina nepůsobí sama o sobě,
nébrž jen tehdá, když jí kdo k vykonání něčeho
potřebuje, a zove se buď nástrojem buď pro-
středkem buď látkou (Werkzeug, Mittel a
Stoff; instrumentum, medium a materia). Nástroj
čili věc, kterou se něco dělá, vyslovujeme vždy
prostým instrumentálem. Proto pád ten zoveme
nástrojným.

Kyji až do smrti práni byli. Železo železem se ostří. Utrhač jazykem více raní, než nepřítel ostrou zbraní.

Osoby, když se jich co nástrojů k dosažení nějakého cíle potřebuje, zovou se prostředkem, a jméno jejich stává nejčastěji v akk. s předložkou *skrze*, řidčeji v lokále s *po*.

Mnohý skrze malého (t. člověka) dojde cíle velikého. První rodiče skrze ďábla k hříchu byli přivedeni. Poslali sme to po strážném. Dostal sem list od otce po sestře.

Jména odtažitá, co prostředky stávají též často v instrumentále prostém.

Mlčením člověk mnoho řeči odbude. Okušením rozeznáváme mezi sladkým a hořkým. Rozkoš vábí lahodou a lstí.

Látku čili věc, ze které se co dělá, znameáme s předložkou *z*, řidčeji s *od*.

Bůh všecko stvořil z ničeho. Spojení těla našeho z kostí, chrustaček i svazův složeno jest. Kovář všeliké věci od železa dělá. Přemnoho v knížecí pokladnici jest věcí od zlata a stříbra.

§. 286. Možná příčina nazývá se *výminkou* (die *Bedingung*, *conditio*). Výminka se však obyčejně vedlejší větou vyslovuje, řidčeji samotným příslovkovým určením.

Tak na př. když řekneme: Stálými déšti úrody zkázu berou, nevyslovíme výminky čistým instrumentálem tak jasně, jako kdybychom místo něho vedlejší věty užili, řkouce: Prší-li stále — anebo — Když stále prší, úrody zkázu berou.

§. 287. Příčina, proti které se něco děje, zove se připuštěním čili přípustkou (*Einräumung*, *concessio*) a znamená se v jednoduchých větách nejčastěji dativem s předložkou *proti* nebo předložkou *přes* s akkusativem. *Navzdor*, *navzdory* klade se tehdá jen, když se skutečně něco na vzdory někomu děje.

Žák přeše vši pilnost nedokonal úlohy. Syn proti vůli otcově stal se vojákem. Přes to přeše všecko listy rozeslány byly. Julian navzdor proroctvím Spasitelovým znova chtěl vystavěti chrám jerusalemský.

Máme-li však přípustku vysloviti vedlejší větou, potřebujeme k tomu nejčastěji spojek *ačkoli* — *přece*, anebo jen první z nich, druhou zamlčujíce.

Ačkoli žák byl všemožně pilný, nedokonal přece úlohy. Syn se stal vojákem, ačkoli tomu otec nechtěl. Julian chtěl chrám vystavěti, ačkoliv Spasitel byl předpověděl, že a t. d.

§. 288. Rozumová příčina zove se důvodem neb důkazem, a znamená to, proč o podmětě nějakém tak neb onak myslíme a mluvíme. Příčinu tu vysvětlujeme v jednoduchých větách předložkami *dle* čili *podle* a *z* s genitivem, lokálem s *po*, zřídka kdy samotným instrumentálem.

Není v světě, podle mého vědomí (mým vědomím), věci skvostnější nad dobré svědomí. Poznati ptáka po péří a člověka po řeči. Vím to ze zkušenosti.

§. 289. Mravní příčina slove pohnutkou (Beweggrund), účinek její pak účelem čili cílem (Zweck) a bývá vyslovována samotným instrumentálem, pak dativem s *k*, *k libosti*, *k vůli*, genitivem se *z* a akkusativem s *na* i *pro*.

Svatí mučenníci za trapiče těl svých příkladem svatého Štěpána se modlili. Krokovým rozkázáním mnoho lesů popáleno bylo. Lidé jsou stvořeni k práci. Ostatek života svého k užitku bližním svým ztrávil. Kain zabil Abela ze závidi. Pestrota květin lučných očím jest k libosti. Táhl Uhrům proti Vlachům na pomoc. Kristus Pán narodil se pro spasení věrných lidí.

B) O složené větě.

§. 290. Složená věta záleží ve spojení dvou nebo více jednoduchých vět v jeden celek, na př. Bratr píše a sestra se učí. Bratr poslal sestře list, kterým jí oznamuje, že se mu dobře vede.

V prvním z těchto příkladů spojeny jsou dvě věty v jednu spojku *a*; ve druhém tři věty spojkou *že* a vztažným zájmenem *kterým*.

Jednotlivé věty co částky složených vět mají se vůbec dvojím způsobem jedna ke druhé; buď totiž každá z nich i sama o sobě, buď jen jedna spolu s druhou úplně myšlenku vyslovuje. Věty, kteréž i samy o sobě znamenají úplně myšlenky, zovou se samostatnými čili neodvislými. Takové jsou na př. tyto: Bratr píše a sestra se učí. Naopak věty takové, které jen vespolek znamenají myšlenku nějakou, slovou odvislými čili nesamostatnými.

Jedna z nich je vždy hlavní (Hauptsatz) a druhá pobočná či vedlejší (Nebensatz). Pobočná je na př. druhá z těchto vět: Bratr oznámil sestře, že se mu dobře vede.

Spojení dvou aneb i více samostatných vět v jeden celek zove se souřadně (beigeordnet, coordinate) složenou větou, na př. Bratr píše a sestra se učí.

Pakli takový celek záleží v jedné hlavní a jedné pobočné větě anebo u více hlavních a více pobočných větách, nazývá se větou podřízeně (untergeordnet, subordinate) složenou čili souvětím (Satzgefüge), na př. Bratr ozná-

mil sestře, že se mu dobře vede. Bratr poslal sestře list, kterým jí oznamuje, že se mu dobře vede.

První z těchto souvětí záleží ve dvou větách, z nichž první je hlavní a druhá pobočná. Ve druhém souvětí naopak jsou dvě pobočné věty. První z nich spojena je s hlavní větou vztažným zájmenem *kterým*, druhá sloučena je s ní spojkou *že*.

§. 291. Aby věty, ať souřadně nebo podřízeně, spolu mohly býti složeny, třeba jest, aby se vnitřně čili smyslem jedna ke druhé hodily, anebo aby jedna s druhou něco měla společného, jako na př.: Učitel mluví a žák poslouchá. Žák má poslouchati, když učitel mluví.

Kdo by takto řekl: Slunce svítí a žák poslouchá, anebo: Žák má poslouchati, když slunce svítí, nesmyslně by spojoval. co k sobě nikterak nepatří.

Nicméně není třeba, aby spojení dvou vět vždy označeno bylo i také zevnitřně. Tak na př. místo „Bratr píše a sestra se učí“ můžeme i beze spojky *a* říci: „Bratr píše, sestra se učí.“ V písmě a tisku se mezi takové věty klade čárka.

Podobně je zamlčena spojka *a* aneb *ale* v příslovích:

Člověk mluví, Pán Bůh mění. Pravdu sobě mluvíme, dobří spolu budíme.

Obyčejně však věty složené bývají i zevnitřně spojovány a sice:

1) spojkami, jako: *a*, *i*, *ale*, *aneb*, *aby*, *že* a *j.*;

2) vztažnými zájmeny a příslovkami od zájmen těch odvedenými, jako: *jenš*, *který*, *kdo*, *co*, *čím*, *jak*, *kam*, *kde*, *kterak* a t. d. (§. 227).

1) *O souřadně složené větě.*

§. 292. Souřadně složená věta záleží ve dvou neb i více samostatných větách, ježto spolu spojeny jsou v jeden celek.

Věty tak složené jedna ke druhé mají se trojnásobně :

a) buďto oběma vysloveny jsou takové myšlenky, které vůbec nějak k sobě vespolek patří, na př. Otec píše a matka šije;

b) buď druhá ze souřadně složených vět znamená něco protivného tomu, co v první z nich vysloveno jest, na př. Krása pomine časem, ale cnosť zůstane na věky; anebo

c) konečně druhá z takových vět obsahuje nějakou toho příčinu, co první z nich řečeno jest, na př. Žáci mají býti poslušni, nebo neposlušnost je hřích.

Podle toho rozeznáváme tři druhy souřadných vět a spojek: slučovací, odporovací a příčinné (copulativae, adversativae a causales).

§. 293. Slučovací spojky spojují dvě neb i více takových samostatných vět, které vůbec nějak k sobě vespolek patří.

Spojky tyto jsou trojnásobné:

1) čistě slučovací, jako: *a, i, též, ba i* aneb *ano i, kromě toho, potom; i — i, ani — ani, jak — tak, i, nejen neb netoliko — než i* aneb *ale i, nýbrž i;*

2) dělitelně slučovací, jako: *dilem — dilem, leč — leč, již — již, ať — ať, tu — tu;*

předně, dále, konečně, naposledy, nejprvé, poprvé, po druhé, jelikož — tolikož.

3) vykladatelně slučovací, jako: *a sice* aneb *a to, totiž* anebo *totižto, jako, jelikož, pokud.*

Štěstí bezbožného podezřelé jest *a* samo od sebe klesá. Může Bůh do času nešlechtnosti bezbožných přehlídati, *ba i* dobrých věcí jim udíleti. Chraň se *ne* hříchu *toliko, ale i* příležitosti k němu se váruj. *Leč (ať)* přítel, *leč (ať)* nepřítel, vždy jest tvůj bližní. *Tu* mne hlava bolela, *tu* zas noha brněla. Kratochvílí se nikdo *ani* nenají *ani* nenápije. Dvojího způsobu jsou rostliny bezkvěté čili tajnosnubné, *totiž* bezlisté a listnaté; k oněm *předně* patří chaluchy, *zadruhé* lišejníky, *zatřetí* houby. Řeči prázdné, *jelikož (pokud)* možná, hled' ukrátiti. *Tolikož* vzdálen jest východ od západu, *jelikož* sever od jihu.

§. 294. I odporovacími spojky slučují se samostatné věty, z nichžto druhá označuje něco protivného tomu, což v první vyrčeno jest. Spojky ty jsou též trojnásobné, a sice:

1) čistě odporovací, jako: *ale, než, něbrž, však, pak, proti tomu, naopak;*

2) připustitelně odporovací: *mezitím, přece* anebo *přec, nicméně však (ale), sice — ale (však), ač, ačkoli, ač jestli;*

3) rozlučitelně odporovací: *anebo, aneb — aneb, buď — anebo, buď — buď, či — čili; sic, jináč, sic jinak* a t. d.

Slibuje hory doly, *ale* nic nečiní. Na smrt, *ač* každý čeká, *přece* se jí každý leká. Hled' si chleba vydělati; *sic* ho musíš vyžebrati. *Buď* mlč, *anebo* s rozumem mluv. Jezdec koně *anebo* hvizdaním a hlazením rukou krotí, *anebo* ostruhami pobádá. *Buď* tak, *buď* jinak, vždy nějak bude. Přineste, *ač* co máte. *Ač* mi kdo otevře, vejdu. *Ač* nerad, vůli vaši vyplním. Jsi bohatý, nejsi *však* moudrý! Stráž se tichých vod; *sice* v hlubi-

nách jejich utoneš. Vše s rozvahou počínej; *sic jinak* marně budeš bycha honiti.

§. 295. Příčinné spojky slučují také samostatné věty, z nichž druhá znamená příčina aneb důvod toho, co v první vysloveno. Takové jsou: *nebo, proto, ježto, tedy, následovně, poněvadž* a t. d. Před ně se na mnoze klade čárka s tečkou, jako před *sic jináč, sic jinak*.

Strom nesmí míti vláhy na zbyt; *nebo* zbytečná mokrost kořen na zkázu přivodí. Jeden jazyk dal nám Bůh, dvě uši; *proto* slyšet více nežli mluvit sluší. Při mně bezbožných skutků nevidíš; podle čeho mě *tedy* za bezbožného máš?

§. 296. K souřadně složeným větám náleží i stažené čili takové věty, ve kterých buď jest několik podmětův a přísudkův, buď několik přívlastkův, předmětův a příslovkových určení.

Otec a *matka* tebe nemilují. Tělo jest nejen *stánkem*, ale i *nástrojem* duše rozumné. Práce *tichá* a *společná oslavu* vlasti získá i *prospěch*.

Tyto věty proto slovou staženými, že vznikly vlastně spojením dvou neb i více takových vět, které některými částkami společně vládnu.

Tak na př. první z dotčených vznikla z těchto dvou: *Otec* tebe nemiluje a *matka* tebe nemiluje. Předmět *tebe*, oběma společný, jednou se vynechal a přísudek *miluje* kromě toho přeložil se do množného čísla. Mohl by však i v jednotném zůstat, a celá ta věta takto by zněla: *Otec* a *matka* tebe *nemiluj-e* (m. *-i*).

§. 297. Shoda přísudku s podmětem u stažených vět řídí se následujícími pravidly:

1) Jsou-li rozličné osoby podmětem, tehdy přísudek stává v přednější z nich, a sice množně.

Já a otec jedno *js-me*. Já a matka tvá i bratří tvoji bude-*me* se tobě klaněti. Ty a sestra tvá *js-te* pilní. Němei v případě tom zvláště předkládají slovesu i zájmena osobná *wir, ihr*, vyslovující první a třetí z vět předešlých obyčejně takto: *Ich und der Vater, wir sind eins. Du und deine Schwester, ihr seid fleissig.*

2) Jsou-li podměty rozličného rodu, stojí přísudek buď v přednějším rodě množného čísla, buď se srovnává i co do rodu i co do čísla s podmětem, který jeho jest nejbližší.

Otec a matka mne opustil-*i*. Lidé a hovada pohynul-*i*. Ani naříkání ani výmluva nepostačil-*a*.

3) Jsou-li podměty jednotného čísla, může po nich přísudek i jednotný i množný státi.

Pokrm a nápoj udržuj-*e* a zachováv-*á* život lidský. Cvičení a skuesení dáv-*á* umění. Manželka a dcera mrtvého stál-*y* u mar. Štěstí a neštěstí soused-*y* sobě *js-ou*.

Často i po jednotném podmětě, stojí-li vedle něho nějaký instrumentál s předložkou *s*, znamenající společníka neb společníci, přísudek v množném čísle se vyskytá.

Přemysl s Libuší na Libín se vrátil-*i*. Setník se strážným spal-*i*.

2) *O podřízeně složené větě čili o souvětí.*

§. 298. Souvětí záleží ve spojení v jeden celek takových vět, z nichžto nejméně jedna je hlavní a jedna pobočná; na př. Otec napomínal syna, aby se pilně učil. Syn slíbil otci, že se bude pilně učití všemu, co mu koli učitel přikáže.

První těchto souvětí záleží ve dvou větách. První věta je hlavní a druhá vedlejší; spojeny jsou spojkou *aby*. Ve druhém sou-

věti splývají tři věty v jeden celek. Jedna z nich je hlavní a dvě jsou pobočné. První z pobočných spojena je spojkou *že* s hlavní větou, a druhá zájmenem *co* s předcházející pobočnou.

§. 299. Pobočné věty dělíme vůbec na podmětčné, přísudkové, přívlastkové, předmětčné a příslovkové.

Každá pobočná věta totiž znamená něco takového, co by v jednoduché větě, kdy by se jí samotnou celé souvětí vyslovilo, bylo buď podmětem, buď přísudkem, buď přívlastkem, buď předmětem, buď konečně příslovkovým určením; na př. Trestu je hoden, *kdo lže*. Bůh je ten, *který všechno stvořil*. Člověk, *který hřeší*, je trestu hoden. Žák uznal, *že pochybil*. Člověk nevidí, *když je tma*.

Poboční věta prvního z těch souvětí je podmětčná, protože právě to znamená, co podmět *lhář* v této jednoduché větě: *Lhář* je trestu hoden. Ve druhém souvětí rovná se zase pobočná věta přísudku této věty jednoduché: Bůh je *stvořitel všeho*, a proto jest přísudková. Vedlejší věta třetího souvětí je přívlastková, protože právě to vyslovuje, co přívlastek *hřešící* v této větě jednoduché: Člověk *hřešící* je trestu hoden. Ve čtvrtém souvětí znamená pobočná věta předmět této věty jednoduché: Žák uznal *pochybení své*, a proto je předmětčná. V pátém souvětí konečně je pobočná věta příslovkovou, proto že se rovná významem příslovkovému určení této jednoduché věty: Člověk *po tmě* nevidí.

§. 300. Pobočné věty s hlavními aneb i s jinými pobočnými spojujeme spojidly, jakož jsou: *že, když, který, kdo* a *j*.

Každé takové spojidlo záleží vlastně ve dvou částkách. První částkou je vždy zájmeno aneb příslovka ukazovacího významu, druhou pak bývá vztažné zájmeno neb příslovka, na př. *ten — jenž, ten — kdo, to — co, tím — čím, tam — kam, tehda — když* a t. d.

Ukazovací částka často se zamlčuje.

Kdo chce učeným býti, učiti se musí (m. *ten* se učiti musí). *Co* tě nepálí, nehas (m. *toho* nehas). Víím (m. víím *to*), že mě rád máš. *Kde* tě rádi mají, (m. *tam*) nečasto bývej. Nepřišel si na svět (*tehda*), *kdy-s* chtěl; nepůjdeš také z něho (*tehda*), *kdy* chtítí budeš.

Není třeba, aby pobočná věta vždy stála po té větě, ku které právě patří, nébrž může i před ní nebo vnitř v ní postavena býti. Je-li pobočná věta do hlavní vložena, mívá vždy i před sebou i za sebou čárku; jináče hlavní věta od pobočné odděluje se jen jednou čárkou.

Tak na př. souvětí „Ten nevěje, kdo neseje“ může i obráceně zníti: „Kdo neseje, ten nevěje“, anebo takto: „Ten, kdo neseje, nevěje“.

N á u k a

o

skládání listův a písemností jednacích.

Ú v o d.

(Učitelům.)

Listy čili dopisy (psaní) a písemnosti jednací slouží k tomu, abychom jimi myšlenky své písemně pronášeli a takto je osobám jiným na jevo dávali. Nikdo se bez nich v obecném životě obejít nemůže. I musí tedy každému, ač chce-li se vlastní škody vystríci, natom záležitosti, aby se je skládati a spisovati naučil.

První k tomu poučení dává škola, a jmenovitě škola obecná. Proto třeba dorozumět se o to, jak si učitel při poučování takovém počínati a jakou měrou se jim zanášeti má.

Listy a písemnosti jednací, hledíme-li k podstatě jejich, nejsou nic jiného, nežli sestavení vět k vůli jistému úmyslu. Kdo věty úmyslem takovým sestavovati chce, má napřed již býti vycvičen v myšlení a v pořádném pronášení myšlének, nad to pak má býti bližěji povědom v tom oboru života společenského, pro něž písemností takových zapotřebí jest.

Z toho viděti, že by nemístné bylo, aby se v skládání listů a písemností jednacích soustavně dříve vyučovalo, než krátce před ukončením celého času školního. Jen v té době předpokládati lze, že vyučování v jazyku materském, podle pořádku učebnými knihami naznačeného, již svršeno jest, a žáci že duchovně tak jsou dospělí, aby požadavkům života společenského porozuměli. O písemnostech jednacích platí to bez výminky; o listech vždy aspoň potud, pokud se jedná o navedení soustavné k rozličným způsobům písemného vyřizování, k výrazům jednomu každému způsobu příslušným a k šetření ohledův zevnitřních. Psaní listův samo sebou může a má mnohem časněji v obor vyučování školního potaženo býti; není k tomu nic více zapotřebí, než aby žák to, co někomu vyřiditi chce, dovedl i také napsati.

S tím počítati lze již ve druhé třídě. Učitel dej žákům k. př. za předlohy krasopisné několik krátkých listů, jichž pochopení jim na snadě jest, a propracuj je s žáky, až by jim dokonale porozuměli. Aby si je pevněji v paměť vštípili a způsob jejich lépe k vědomí si uvedli, užitečno bude, dáti jim je několikráte opsati. Po takovéto přípravě možné bude uložiti žákům, aby podle oněch vzorů vypracovali jiné podobné listy, ovšem vždy o věcech, které jsou jim dobře známy.

V třetí třídě naskytne se dobrá příležitost ke cviku ve skládání listů při náuce o zájmenech (Druhá čít. a ml. str. 265). I tu budiž za pravidlo, aby žáci dané jim za vzor listy opisovali, a jmenovitě pořádek, jakým myšlének k jistému

účelu písemně pronášeti a sestavovati třeba, pochopiti se snažili. Že pak učitel na pouhém přepisování nepřestane, nébrž žáky k samostatnému skládání listů povede, samo sebou se rozumí. Příklady ať bere z oboru toho, kam zkušenost žáků sahá. Skladba vět nicméně ať je již složitější; věty žádací a tázací ať se střídají s větami vypravovacími, a věty pobočné ať všelijak do hlavních se vkládají.

Listy za vzor dané ať důkladně se propracují; učitel nech probírá napřed větu po větě, a potom list co celek. Když si žáci několik listů takovým rozbořem a doslovným opisováním dobře vštípili, uloží se jim, aby osnovu jejich, proměnivše okolnosti, zjinačili. Konečně pak se jim dá jen předmět k listu, kterýž sami co do spořádání myšlének a zevnější formy vypracují. Toto poslední jest cíl a konec methodického cviku ve třetí třídě.

Důležitý prostředek k nabytí té hbitosti a umělosti, kteréž ke skládání listů třeba, jsou popisy. I s těmi již ve třetí třídě bez nesnáze počiti lze. Žáci zajisté, popisující věci, uvykají myšlenky podle jistého rozumného postupu sestavovati a o věcech viděných určitě to vypovídati, což na nich paměti hodného jest.

Druhá čítanka a mluvnice podává na str. 323—328 vzory popisu, návěští (ježto vlastně nic jiného není nežli popis ve zvláštní formě), vysvědčení, kvitance, účtu, listu přijímacího, plnomocenství a dlužního úpisu. Účel přídavek těchto jest dvojný. V městských čtverotřídných školách jsou žáci, ač jest-li vy-

učování posud bylo řádné a důkladné, v 3. třídě jistě již blízcí toho, aby písemnostem podobným porozumívali, třeba by jich nápodobovali nedovedli. Člověk ostatně snadno dovede udělati, čemu v podstatě rozumí. Ve školách vesnických a v městských trojtřídných se s Druhou čítankou i mluvnici vyučování dokončuje, i jest nevyhnutelné, aby i na školách těchto žáci aspoň jednodušší a nejobecnější tvary písemností jednacích poznali. Učitel neopomene, aby, vezma přístup ode vzorů v knize daných, širší o nich poučení připojil a žáky, aspoň schopnější, ke skládání samostatnému vedl. V příčině té jistě mu poslouží i *Náuka tato*. Postup u výkladu písemností jednacích, na tomto stupni nejprůhodnější i bude asi tento :

Učitel vypravuje žákům o takových okolnostech obyčejného života, které k věci jsou příhodny. Z toho žáci ponenáhlu se dovtipí, proč asi té neb oné písemnosti zapotřebí jest, a proč jisté formy v ní šetřiti sluší. Příklady v knize dané se potom několikráte pročtou, a známky, ve formě jejich podstatné jsoucí, proberou se otázkami a odpovědmi. Takovým během podaří se žákům, aby se při každém příkladu domyslili, nač a proč se jim asi předkládá a co v něm podstatného jest, k. př. že v listu přijímacím státi musí, kdo přijal, co přijal, od koho a kdy? anebo v kvitanci, jakou sumu peněz kdo obdržel, od koho, zač a kdy? anebo v účtu jaké kusy díla odvedeny byly, v jaké ceně? jak veliký byl úhrnek peněz zúčtovaných, kdo účet vydává a komu?

Opatrné a pozorné rozbírání snadnějších písemností jednacích postačí ve třetí třídě, aby žák připraven byl k tomu, co ku konci celého času školního, totiž ve čtvrté třídě, vykonati se má.

Z toho, co posud řečeno, viděti jest, jak žáci vyučení býti mají, než se jim Náuka tato do rukou dá. Obsah její přímo se zakládá na methodickém vycvičení, Prvou i Druhou čítankou připraveném, a účel její jest, aby vycvičení toho ku konci a svršení dovedla.

Dělí se na dvě části; v první se jedná o listech, v druhé o písemnostech jednacích. Listy jednacích, ku konci částky první položené, jsou takořka mostem k vlastním písemnostem jednacím.

Ze sestavení, v Náuce této zachovávaného, poznati jest i pořádek, kterýž se při vyučování nejlépe hodí; napřed jdou příklady, pak poučení, a posléze úkoly.

Při listech rozličného obsahu úkoly naznačeny nejsou, poněvadž v jednom každém případě příliš závisejí na zvláštních okolnostech, aby se formulovati daly. Mimo to namítnou se větším dílem ze samého příkladu, když jej učitel se žáky pročítá a probírá. Hned při listu prvním namítá se úkol, ježto by se žákům dáti měl, totiž aby na něj napsali odpověď. Jakou měrou žák při úkolu tomto samočinným býti může, vysvitne z bližšího připatření. Odpověď na list Janův vždy jistě obsahovati bude žádané zprávy a díky za účastenství, oběma bratrům na jevo dané. Nicméně lze jest, co se obsahu dotýče, mysliti několikero možností, ku př.

- a) Václav a bratr jeho byli bouřkou přikvačeni a nenašli, kdeby se ukryli.
- b) Bouřka je sice zachvátila, ale mohli se schovati.
- c) Viděli sice bouřku se blížící, ale dorazili prvé domů, nežli se strhla a t. d.

Jiného způsobu úkol proveden jest při listu třetím. Věc totiž, kteráž nejprvé jen v podstatných kusech vyřízena byla, vypravuje se obšírně a i s menšími okolnostmi.

Učitel vůbec sotva bude na rozpacích o příhodné příklady. Vystříhej se však ukládati žákům listy takové, kdeby se vpravovati měli do okolností, které jsou jim nepovědomy a o nichž přirozeným během mluvíti nemohou. Proto nelze každého listu v příkladech daného užití k odpovědi anebo k širšímu vypracování. Z některého nelze jinak kořistiti, nežli že jej učitel se žáky pročte, obsah jeho vysvětlí a podstatné v něm kusy ukáže. Toto poslední jest cvik při každém listu velmi užitečný.

K listům jednacím a k písemnostem jednacím připojeny jsou některé úkoly. Tím však nikterak míněno není, aby učitel jen na nich přestával.

Co se jmenovitě písemností jednacích dotýče, vytknuta byla nahoře otázka, jakou měrou by jich škola obecná v obor svůj potáhnouti měla. Neračiž nikdo zapominati, že vzdělávání žáků k jistému určitému oboru životním není úkolem školy obecné. Přitom i toho šetřiti sluší, že podle nynějších poměrů obchodních jisté spůsoby písemností jednacích tištěny a litografovány se nacházejí, a že netřeba více, než prázdné

ve formulářích takových mezery vyplniti, ku př. listy nákladové, povozní, účty, kvitance na úroky, směnky; jiné zase že pro svou důležitost nebyvají skládány bez pomoci právnické, k. p. dlužní úpisy, smlouvy, závěty; konečně že největší počet jednacích písemností předpokládá známost okolností životních, které žákům školy obecné ani povědomy nejsou, neřku-li aby jim srozumitelný byly.

Naproti tomu právě jest úlohou vzdělávacího vyučování počátečního, aby věci vzdálené poneáhla rozumu dětskému přiblíženy, těžko pochopitelné k pochopení usnadněny, neobvyklé opakovaným předkládáním a důkladným rozjímáním i promlouváním do oboru zkušenosti žákův potaženy byly. To platí vůbec o všech předmětech, kterým se na obecné škole učí, a tudíž i o písemnostech jednacích. Nahoře již naznačeno, kterak učitel ve třetí třídě s písemnostmi těmi nakládati má. **Náuka** tato vyměřuje methodický postup cviku dalšího. Pojato do ní písemností jednacích více způsobů, nežli by pro nejbližší potřebu žáků snad nutno bylo: ale nestalo se to proto, aby všecy, jak se v **Náuce** této nacházejí, od žáků byly i skládány. **Z** toho, byť to i možné bylo, mnoho by užitku nepošlo. Ale porozuměti jim ovšem mají; toť zajisté je prostředek, aby způsobem duchovním do oboru života občanského uvedeni, aby na poměry, kteréž se den co den udati mohou a nezřídka kvapné, vždy pak zralé rozvahy požadují, byli připraveni, aby konečně toho přesvědčení došli, že v životě společenském opatrnosti, pořádku, zevrubnosti, správného myšlení a pronášení myšlének nezbytně jest zapotřebí, ač chce-li

se kdo školy ubrániti. Toto jest nejdůležitější strana všeho vyučování o písemnostech jednacích na škole obecné. Když žáci písemnostem těm takovou měrou porozuměli, pak jich snadno skládati dovedou, a stane se to jistě s užitkem, ač jestli jen učitel k tomu vybere takové úkoly, které myslného žákův oboru jsou bližší, a jestli se všeho vůbec přehánění vystříhati bude.

Tím, co posud řečeno, dosti bohdá označena jest látka učebná, v **Náuce** této obsažená: čeho nad to třeba, kniha sama dopoví.

I. Dopisy čili listy.

Listy rozličného obsahu.

Příklady.

1.

(Dotaz.)

Milý Václave!

Starám se velice, aby Tebe anebo bratra Tvého včera nějaká nehoda nebyla potkala. Sotva že ste asi půl hodiny z naší zahrady byli, strhla se prudká bouřka: blýskalo se, hřmělo, vítr burácel a déšť se jen lil. Když u nás byl již silný přívál, mohli ste vy asi v polovici cesty býti. Matka tuze se mrzela na sebe, že Vás vůbec pustila. Tys však pravil o otcově příkazu, abyste v jistou dobu doma byli, a proto Vás zdržovati nechtěla. Potom teprv, když bouřka už nastala, velmi se nad Vaší nehodou rmoutila. Jsou-li jen už doma? — Však je přec na cestě dosti domů, kdeby se schovali. — Aby jen nepozbyli mysli! — Aj což Václav tak snadno nepřijde v rozpaky, a dovede bratrovi pomoci. — Tak sme se vespolek strašili a těšili. Ode všech mám uloženo, abych se tázal, zdali ste šťastně domů dorazili a jak se Vám po cestě vedlo? Veliký nám všechněm a zvláště dobrotivé matce mé vděk učiníš, jestliže nám obšírně popíšeš, jak ste včera pochodili. Učiň to dnes ještě a nevynechej žádné příhody, která se Vám udala. Před matkou to říci nesmím, ale radši bych byl u Vás býval v bouřce a lijavci, nežli doma pod bezpečnou střechou seděl.

Tvůj Jan.

V Otmuchově, dne 28. července 1863.

2.

(Návěští.)

Milá sestro!

Raduj se s námi! Jindřich se navrátil. Včera, právě sme seděli u večeře, vstoupil nenadále do světnice. Můžeš si pomyslit naše překvapení. Drahá naše matka plakala radostí! Jindřicha sotva jsem poznal, tak velice se změnil: vyrostl do veyšky i do síly a v tváři je všecken osmahlý. Je viděti, že žil pod jižním nebem. Hned po prvním uvítání ptal se po Tobě, po švakrovi a po Vašich dětech, dobře-li se Vám daří, dostali-li ste jeho psaní a t. d. Ptaní a odpovídání nemělo konce. Bylo už po půlnoci a ještě sme rozprávěti neustali, až nám matka připomenula, že Jindřich po namáhavé cestě potřebuje odpočinku. Jindřich mne uložil, abych Tě o příjezdu jeho zpravil a Tobě vyřídil, že, jak mile v Praze nejpilnější práce vykoná, k Vám se na několik dní odebrati miní. Pozdravujeme a libáme Vás všechny.

*Tvůj**upřímný bratr**Josef.*

V Praze, dne 18. července 1863.

3.

(Žádost.)

Milý Karle!

Obrázková kniha, kterou's mi v neděli ukazoval, tak se mi zalíbila, že chci otce svého poprositi, aby mně také takovou koupil. Buď tak laskav a zapůjč mně ji na den, abych ji otci předložiti mohl. Neporušenou Ti ji zase navrátí

*Tvůj**Franěk.*

V Radohošticích, dne 12. dubna 1863.

(Týž list obšírněji.)

Milý Karle!

V neděli, když jsem u Vás byl, ukazoval jsi mi knihu, ve které všelike rostliny, v krajině naší se vyskytající, vyobrazeny jsou. Každému obrazu přidáno jest jméno byliny, kterou představuje, a krátký popis její. Poznal jsem nejedno kvítí, ježto jsem předtím v lese nebo na louce byl vidíval, i dověděl jsem se z knihy Tvé, jak se jmenuje a co památného do sebe má. Kniha ta se mi tak velice zalíbila, že mi nešla z mysli. I umínil jsem si, že budu šetřiti, až bych si také takovou koupiti mohl.

Pamatuješ se na příslovi, které nám pan učitel onehdy vysvětloval, že „člověk míní a Pán Bůh mění.“ Dnes jsem pravdivost jeho příjemně na sobě zkusil. Poslyš, co se stalo! O 5 hodinách vrátil se otec z procházky a vypravoval s veselou tváří, že se setkal s našim panem učitelem. Za chvíli zavolal mě do své světnice: „Fraňku! tvůj učitel je s tebou spokojen: to mě těší. I já bych ti rád udělal potěšení. Přemýšlej, co by ti zvláště bylo milého a zároveň také užitečného, a zejtra mi to pověz.“

Nemobu Tobě vypověditi, jak mi bylo blaze, když jsem slyšel otce, an takto mluví. Radostně polibil jsem mu ruku a přemýšlení mému brzo bylo konec. Netřeba Tobě dokládati, že jej o takovou obrázkovou knihu prositi budu.

Samou radostí nad obrázky rostlin zapomněl sem se v neděli podívati, jaký titul kniha má, tak že nevím, ani jak se jmenuje, ani kdo ji složil a kde vyšla.

Prosím Tě tedy, milý Karle, pošli mně ji dnes ještě a dovol, abych ji až do zejtřejšího poledne u sebe podržeti mohl. Pilně budu přihlédati, aby se jí nic nestalo a aby v určitý čas zase Tvých rukou došla. Spoléhám se na Tvou ochotu. Poroučej mne milým Svým rodičům a neopomeň mně dáti příležitost, abych se Ti odsloužil.

Tvůj

Franěk.

U Radohošticích, dne 12. dubna 1863.

5.

(Poděkování.)

Milý Ladislave!

Pán, kterého jsem o vánočních prázdninách u Vás byl viděl, ale jména jeho pozapomněl, přinesl mi dnes v poledne Tvé pozdravení a zapečetěný balíček, i pravil mi, že mi o tom co nejdříve psáti budeš. V první chvíli jsem nevěděl, co by zásilka ta znamenati měla. Avšak otvíraje balíček vzpomněl jsem si na přívětivou přípověď, kterou's mi o vánocích byl učinil. „Na jaře“, pravil jsi tehdá, „pošlu ti květinová semena pro tvůj záhonek.“ Věrně jsi dostál slovu, i stydím se téměř, že jsem tím byl překvapen.

Srdečné díky za dar Tvůj! Užiji ho zcela podle Tvé rady; nebo v zahradnických věcech pokládám tebe za svého mistra. Toužebně očekávám Tvůj list, ve kterém mi oznámiš, jak s rozličnými semeny naložiti třeba. Cokoliv mi řekneš, bedlivě vyplním.

Ty pak zase, milý Ladislave, na jedno pamatuj. O svatodušních prázdninách bude záhonek můj plný květin z Tvých semen. Uvidíš, jak dar

Tvůj šetrně opatřím. Otec i matka pozdravují Tě i přejí si, abys letnice u nás ztrávil. Mně pak bys tím největší radost spůsobil. Měj se dobře!

Tvůj

*povděčný
Prokop.*

V Sudislavi, dne 16. března 1860.

6.

(Návěští a prosba.)

Milá přítelkyně!

Včera večir překvapeni sme byli příjezdem otcovým. Z cesty své navrátil se dříve, nežli jsme se nadáli, ba nežli on sám v úmyslu měl. Radosť naše však brzy se pokalila, když jsme zvěděli, že chorobou ku kvapnému návratu byl přinucen. Dostal totiž zimnici, a jsou tomu již dvě neděle, co jí pozbyti nemůže. Neduživost ho tak velice na mysli skličila, že řízení, pro která se byl na cestu vydal, přetrhl a chvatem k nám pospíchal. Drahá matka doufá sice, že proměna v povětří a domácí ošetřování brzy zase otce ke zdraví přivedou; přece však velmi se stará o něj a přemlouvá ho, aby se s lékařem poradil.

Není Tě tajno, milá přítelkyně, že otec můj od jakživa zvláštní důvěru chová k Vašemu domácímu lékaři. Proto mně matka uložila prosbu k Tobě, abys jej co nejdříve přiměla k výletu do Perunic, aby otce spatřil a upokojil. Rádi chceme, bude-li to otci prospěšno, pobyt svůj na venkově prodliti a vůbec všecko učiniti, co se koli lékaři k vyléčení laskavého otce našeho naříditi uvidí. Popros pana doktora tedy, aby nás brzy návštěvou potěšil.

Ostatně upokojuje nás již to, že se otec po tu chvíli cítí při dobrém duhu, ačkoli se obával, že se dnes zimnice zase navrátí. Bože dej, aby tak zůstalo! Snad mu již proměna v povětrí, která prý v zimnici blahodějnou bývá, způsobí úlevu. Doufejme, ale příliš se nato nespolehejme. Vždy nás lékař upokojí nejlépe. Požádej ho, aby přijít nemeškal, a přijmi napřed již srdečné díky mé za úsluhu, kterou nám prokážeš.

Tvá

*upřímná přítelkyně
Ludmila Kaichová.*

V Perunicích, dne 8. října 1858.

7.

(Zpráva a prosba.)

Velevážený pane Doktore!

Ráčili ste žádati, abych Vašnostem hned zprávu dal, kdyby se stav nemocného bratra mého snad pohoršil. Bohužel, neubáli sme se toho. Minulou noc spal velmi nepokojně, stěžoval si na silné bolení hlavy a chvílemi dráždilo ho k vrhnutí. Podle Vašnostina příkazu dal jsem mu předepsaného léku v určitém hodině užívat, i prosím nyní o povel, jak bych se dále zachovati měl. K nejvroucnějším díkům byste nás zavázali, kdybyste nemocného dnes ještě navštívili laskavě Sobě neztížili. Pakli by zaměstnání Vašnostino toho nedopouštělo, tedy prosím, abyste mi po doručiteli tohoto listu věděti dali, co bych až do nejbližší Vašnostiny návštěvy nemocnému učiniti měl.

Osvědčuje všelikou úctu svou jsem Vašnostin

*oddaný služebník
Václav Prkoš.*

V Nekošni, dne 27. prosince 1860.

(Dotaz.)

Velevážený Pane!

Zvláštní příčina vede mne k tomu, abych se k Vašnostině ochotnosti obrátil.

Minim na statku svém v Moranech založiti u větším rozměru štěpnou zahradu, i hledám k tomu zběhlého zahradníka.

Mezi těmi, kteří mně z rozličných stran byli schvalováni, jest mladý muž jménem Petr Svaroh z Libochovic. Jak vysvědčení jeho ukazují, pracoval pod vedením Vašnostiným v zahradách rატajských.

Na pohled se mi líbí, a jelikož jej Vašnosti ve vysvědčení chválíte, důvěřuji se i v jeho zručnost a zkušenost. Žádal bych si toliko bližší zprávy o mravní jeho zachovalosti, prvé nežli se s ním na dobro smluvím.

Jelikož dotčený Petr Svaroh po delší čas pod Vašnostiným dohledem byl a Vašnosti ste mnohonásobnou příležitost měli, mysl i povahu jeho poznati, velice byste mne zavděčili, kdybyste mi úsudek svůj několika řádky věděti dáti ráčili.

Račte mne omluviti, že Vašnost tím obtěžuji, i račte býti bezpečen ochotou mou ke vzájemným službám.

*Vašnosti**oddaný**Václav Nučický.*

Misto a vročení.

9.

(Přání ke svátku.)

Předrahý Otče!

Svátek Váš připomíná mi mnohá a veliká dobrodiní, za něž lásce Vaší vděčen býti mám. Cítím předobře, jak málo jsem s to, abych se Vám za tuto lásku Vaši odměnil; i vím také, že, děj se co děj, nedovedu toho, abych Vám nahradil starosti, které sem Vám jak živ způsobil, anebo splatil dobrodiní, jichž sem z rukou Vašich tak hojnou měrou užil.

Pamětliv jsem i laskavého napomínání, jak ste horlivost mou pobouzel, slabosti a poklésky mé mně předkládal, a veškerou mou činnost na pravou dráhu uváděl. Není mne tajno, jak ste mírný a shovívavý k synu svému, a že jen toho žádáte, seč silou svou býti mohu. Ale cokoli mohu, s pomocí Boží vykonati chci; chci býti poslušen i pilen a ve všem lásky Vaší hoden. Denně chci modliti se k nebeskému otci o milost, aby mne silil k vyplnění úmyslu mého.

A učiním-li dosti žádostem Vašim a podaří-li se mi, abych Vám skutečně radost způsobil, tehdy bude vyplněno nejkrásnější přání, jaké bych Vám ke dnešnimu svátku přednésti mohl. Dej Bůh všemohoucí, v jehož rukou spočívá všecko bytí naše, aby dnové života Vašeho plynuli nezkaleně; dopřejž Vám tisícíroho požehnání za všecko, čím Vám vděčen býti musím, i račiž mi zachovati otcovskou lásku Vaši.

Ruce Vám, nejdražší Otče, libaje, jsem a zůstávám

*Váš**poslušný syn
Jan.*

Místo a vročení.

40.

(Přání.)

Nejmilejší Rodiče!

Pohnutým srdcem zpomínám si dnes na četná a veliká dobrodíní, kteráž ste mi od narození mého až podnes prokázali.

Vám po Bohu děkovati mám za všecko, co jsem a co mám, za výživu, vychování i vzdělání.

Bůh milostivý tisícero násobně Vám odplatiti račiž všecko, co ste mně koli dobrého prokázali. Mou pak bude svatou povinností, abych Vám poslušností a pilností působil potěšení. Tak doufám, že mne nepřestanete milovati jakožto

*Svého**poslušného syna**Zdenka.*

Místo a vročení.

11.

(Prosba za odpuštění.)

Nejdražší Rodiče!

Posledním listem činíte mi výčitky pro posavadní mé chování. Zasloužil jsem je; neboť jsem jednal lehkomyšlně a ne jak se na syna sluší. Hluboce cítím, že trestu toho sem hoden, a lásky Vaší nehoden. Rozvážil sem všecko, co mi v listu svém na srdce kladete, i před Bohem sem si přede vzal, že vůle Vaše od nynějška bude mi zákonem, že se pilně učiti a ve škole neúhonně chovati budu. Spoluzák můj Zlerad, který mne k nejednomu lehkému skutku zavedl, nesmí k nám páchnouti do domu; k prosbám mým mu to hospodář můj zakázal. Pan učitel přivolil k tomu, abych úkoly zanedbané o nejbližších dvou prázdn-

ných dnech nahradil. Ve čtvrtek a v neděli nehnu se z domu a nepřestanu pracovati, až všecko dohoním, cokoli sem za předešlých dnů promeškal. Svatě Vám slibuji, že se polepším a že Vám jak živ nikdy nespůsobím bolesti, jaké ste mou příčinou pocítili. Navraťte mi zase lásku Svou! Promiňte poklésky, kterých z celého srdce lituji, jejichž následky jasně nyní vidím; já pak úsilovně se vynasnažím, abych se jich více nedopustil.

Až toto dopíšeš, bude dílo dnešního dne dokonáno, a až list zapečetím, nezbude mi, než prositi otce nebeského, aby mně propůjčil síly k vyplnění předsevzetí mého a drahým rodičům mým uštedřiti ráčil té útěchy, že na mně mají syna poslušného a vděčného. Bohdejž bych dnes usnul v nemylné důvěře, že se na mne nehněváte, že mi zase věřiti budete a neocenitelné lásky Svě neodejmete

Svému

*lítosticímú synu
Janovi.*

V Poždivlkách, dne 12. června 1860.

12.

(Omluva.)

Milý příteli!

Knihu, kterou nyní posílám, měl jsi již před osmi dny dostati, jakož jsem Ti ústně byl přislíbil. Uznávám svou chybu, i prosím, abys mi tentokráte odpustil. Mohl bych se sice poněkud omluviti, ale ničím takovým, co by mně ospravedlniti stačilo. Kniha před osmi dny k navrácení skutečně byla připravena. Tu ji u mne spatřil

obapolný náš přítel Karel, ptal se, co obsahuje, roztoužil se pročísti ji a nepřestal na mne doléhati, až sem svolil, aby si ji na několik dní vzal. Zdali Tobě, jakož mi přislíbil, o tom věděti dal, není mi známo; ale tolik vím, že sem pro něj slovu svému nedostál. Odpuť, milý příteli, a zaplaš nevoli, kterou Ti prodlení to způsobilo, pomysle nato, že kniha Tvá dvěma přátelům Tvým připravila utěšené chvíle. Aspoň z Karlova listu shledávám, že ho obsah její mocně dojal; já pak sám se vyznávám, že jsem ji od začátku až do konce s největší chutí četl, a těším se, že při nejbližším shledání — až se totiž opět udobříš — o některých místech šířeji pohovoříme a myšlenky své spolu vyměníme.

Smím-li nyní k listu dnešnému připojiti prosbu, abys mně zas nějakou knihu půjčil? Připraven jsem na tuhé výminky, učiniš-li mi po vůli. Avšak buď bezpečen, že hotov jsem i sebe tužší podstoupiti, abych chybu svou napravil.

Srdečně Tě pozdravuje

Tvůj

Bohuslav Slonimský.

Misto a vročení.

13.

(Přátelská výčitka.)

Předrahý příteli!

Jsou tomu čtyry měsíce, že jsem od Vás listu nedostal; tudíž jsem podnes bez odpovědi na poslední má psaní. Mlčení toto příliš dlouho trvá, abych je těžce nésti neměl. Přemítám všelijak, ale nemohu se dobrati příčiny. Jste-li snad nemocen? — to prý nejste. Vydal ste se snad na

cestu? — to jste nyní nemohl. Přestal-li jste snad býti mým přítelem? — toho mysliti nechci. Co koli se mi v jedné chvíli za příčinu mlčení Vašeho namítne, to hned v nejbližší již zamítám, a konec koncem nezbude mi nic jiného, nežli přesvědčení že v tom nějaká příčina vězeti musí.

Přemlouvám se sice, že delší mlčení nemusí vždy býti znamením přetrženého přátelství, tak jako pilné dopisování nebývá též důkazem přátelství trvajících. Ale obvyklá Vaše pilnost v odpovědích na listy mé navnadila mne; přívětné zprávy Vaše roztoužily mne po dalších vědomostech s Vaší strany. A tak mne nepsání Vaše činí nevrlym, i nemohu na Vás pomysli, abych se nestaral. Prosim, račte mne vytrhnouti z této nejistoty; vzkazte mi, třeba jen několika řádky, že jste živ, zdrav a všelikou láskou oddán

Vašemu

*starosti plnému
Janu Neosvětelovi.*

Místo a vročení.

14.

(Pozvání.)

Milý Gustave!

Toužebné přání mé se vyplnilo. Právě jsem dostal list od milého otce svého, kdež mi — poněvadž zprávy o mně jsou příznivé — dovoluje, abych soudruha, jež jsem mu jako výtečného žáka a přítele svého byl líčil na prázdniny domů s sebou přivezl.

Kdoby tento soudruh byl, Tobě dopovídati nemusím. Postarej se jen o to, abys, jak mile bude po zkoušce a vysvědčení v Tvých rukou, tlumok na cestu měl připravený, ať městu co nejdříve výhost dáti můžeme. Nepřipouštěj si k myslí, že přijdeš mezi cizí lidi. Rodičům mým znám jsi již z listů mých, a vysvědčení Tvé dobré jejich o Tobě mínění jen zveličí. Jako měšťákovi bude Ti zdrávo, trávití několik neděl na čerstvém povětří horském, a mnou jistě nic nesejde, abych Ti domov můj, seč budu, učinil příjemným.

Až drahým svým rodičům obsah těchto řádků oznámíš, neopomeň mne jim poroučeti a jim říci, že příští neděli sám přijdu, abych Tebe jménem otce svého k nastávajícím prázdninám vyprosil.

Srdečně Tě pozdravuje

Tvůj

*upřímný
Emanuel.*

Ve Vonoklasech, dne 21. července 1860.

15.

(Schválení.)

Velevážený Pane!

Doručitel řádků těchto, Heřman Tolita, se u mne truhlářství vyučil. Po všecken čas, co v učení byl, všemožně se přičiňoval, aby v řemesle svém zručnosti nabyl, i doufám, že se z něho časem a zvláště v cizině stane obratný dělník.

K vůli zdokonalení v řemesle radil sem mu, aby se odebral do Prahy, a on ochotně rady mé uposlechl.

Ráčíte-li, vážený příteli, ohlédaje se snad na starou naši známost, popřítí mu místa v dílně své, vděčně Vám toho budu vzpomínati, jelikož mně tím učiníte za možné, abych prospěl mladíkovi, kterému jsem nakloněn. Pakli byste mu sám mezi pomocníky svými místa dáti nemohl, aspoň o to dožadují se laskavosti Vaší, aby prostřednictvím Vaším schválen byl některému mistrovi statečnému a dobré pověsti požívajícímu.

O posavadním chování mladíkově co nejlépe svědčiti mohu. Zvláště chváliti musím zbožnou jeho mysl, která pro práci nezapomíná na modlitbu. Bůh ho rač opatrovati, aby ve velkém městě nepřišel na scestí.

O Vás, milý příteli, jsem přesvědčen že byste ho v domácí kázni drželi a od zlého tovaryšstva zrazovali; proto byl by u Vás nejlépe schráněn, i mohl bych se nadíti, že on jako všickni, kteří se u mne vyučili, v cizině mi čest činiti a povolání své věrně plniti bude.

Kdyby se mimo nadání v Praze příhodného pro něj místa nenalezlo, prosil bych Vás, abyste jej skrze Své známosti někam jinam odporučili. Ke všelikým na vzájem službám hotov jest

Váš

starý přítel
Alojz Hřeboun.

Místo a vročení.

Poučení.

Slovem list čili dopis naznačujeme vůbec písemné vyřízení, které k jisté osobě (někdy i k několika osobám) činíme. List nahrazuje ústnou rozmluvu. Písemná podání k osobám vysoce postaveným, kterýmiž se prosba ústně přednešená jim v paměť uvodí (promemoria), jakož i žádosti k úřadům jsou obsahem svým též listy, jen že jim zevnitřní forma dodává rázu úředního. List obsahuje to, co by pišící příjemci (totiž tomu, komu list ustanoven jest) ústně vyřídil, kdyby se osobně spolu setkali. Přijde-li na list odpověď anebo jestli si dvě nebo více osob navzájem listy posílají, tehdy nastane dopisování (Briefwechsel, Korrespondenz).

List jest písemnost, i má tedy do sebe míti všecky vlastnosti, jakýchž správný způsob psaní vůbec požaduje. Kdo tedy myšlenky své písemem určitě a jasně vyjadřovati se naučil, ten i písemné vyřízení (t. list) tak složitě dovede, aby se s účelem neminul. Avšak není dosti natom, aby v listu hleděno bylo jen k tomu, co vyřízeno býti má.

Každá jiná písemnost předpokládá jakéhokoliv čtenáře, ku kterému pišící v žádném zvláštním poměru se nenachází, anebo aspoň zvláštního takového poměru šetření nemusí. List naproti tomu ustanoven jest jisté určité osobě; i třeba tedy, aby v něm šetřeno bylo osobních ohledů, kterými pišící k příjemci jest zavázán.

Z toho vyplývají zvláštní předpisy, jež při psaní listů zachovávatí sluší. Předpisové tyto vzta-

hují se dílem k tomu, jakými slovy, jakým způsobem i pořádkem a v jaké posloupnosti se myšlenky, v listu oznamované, pronášejí (ke slohu listovému), dílem k zevnější jeho formě. Některé z předpisů těch nezakládají se na povaze věci, nébrž dlouhým užíváním se ustálily a v obyčej vešly; ale prohřešil by se proti dobrému mravu, kdo by jich nedbati chtěl.

a) *O slohu listovém.*

1. Mluva pospolitá má jisté zákony, kterých nikdo, chtěje vzdělaným a dobře zvedeným slouti, mimo sebe pouštěti nesmí. Všecko, co se koli v slušné společnosti mluvívá, i v listu říci lze.

2. Při psaní má člověk více času i poklidu k přemýšlení, nežli při ústné rozmluvě, i jest tedy možné, slovo pečlivěji vybírat i myšlenky lépe spojovati, nežli v řeči ústné, kde slova rychle a pomíjitelně se pronášejí, a kdyby i něco bylo nepravidelného, snáze se to přehlédne, omluví a promine. List však od příjematele pozorně bývá čtán, bývá tytýž i několikrát, a snad od více osob čtán; a čtoucí ze způsobu, jakým list psán jest, soudí o rozumnosti, vzdělanosti a smýšlení pišícího. Kdo tedy list píše, ať dobře rozváží, co píše, a ať bedlivý k tomu zřetel má, aby písemné jeho vyřízení pronešeno bylo i slovy i větami správnými.

3. Příjematel listu odkázán jest jen na slovo psané, i nemůže se tedy, jakož se při ústné roz-

mluvě děje, dotazovati určitějšího výkladu a přesnějšího odůvodnění. I třeba tedy, aby list určité a zřetelně vyjadřoval, co se jím vyříditi má, a aby myšlenky pišícího tak byly spořádány, by z celé osnovy předmět listu jasně na jevo vycházel.

4. Jestliže při ústné rozmluvě natom záleži, abychom rozeznávali, s kým mluvíme, tím důležitější jest to v obcování písemném. Mluvíme a pišeme jináč, je-li ten, s kým mluvíme anebo komu pišeme, náš příbuzný, náš dobrodinec, náš přítel, je-li nám představen, anebo nám podřízen, je-li zdrav anebo nemocen, je-li stařec anebo dítě, je-li myslí veselé anebo zasmušilé, je-li nemluvný anebo hovorný. Zde jen něco v tomto ohledu budiž připomenuto. Vyšší stav požaduje uctivosti, ano někdy i poníženosti a pokory; stav nižší alespoň té šetrnosti a lásky, kterouž každému člověku jsme povinni; s člověkem citelným a neduživým sluší zacházeti způsobem jemným a shovívavým, s přítelem srdečně a důvěrně bez zatajování; každému pak jasno býti musí, že smýšlení, v listu pronášené, skutečně jest smýšlením pišícího.

5. Kolikrát stalo se již při sebe upřímnějším mínění, že nepředložené slovo, dvojsmyslný výraz, nepříhodný obrat řeči zmařily účel listu, že pišícímu místo užitku přinesly škodu a z přátel učinily nepřátele. U volení výrazův opatrnými býti velí nám též ohled k poměru, v jakém se nacházíme k příjemci listu našeho. Z nesnázi podobných nejjistěji nám pomůže

skromnost. Kdo sebe nechá stranou, t. j. kdo se nedělá chvalořečníkem svých skutků a svých zásluh, ten se jistě tak snadno proti mravu a slušnosti neprohřeší.

b) O zevnější formě listu.

Co se koli vztahuje přímo ke spořádání a rozložení myšlének, v listě obsažených, náleží k zevnější jeho formě. Sem počítí sluší:

1. oslovení čili nadpis,
2. přístup čili úvod,
3. závěrek s podpisem.

1. V oslovení čili nadpise pojmenujeme osobu, kteréž list ustanoven jest, slovy významně volenými, čili titulujeme ji. V listech k známým a důvěrným přátelům není o taková slova nesnáze; tu zajisté mluví přirozený cit, kterým nejlépe rozeznáme, jaký podle toho, co v listě obsaženo jest, rozdíl v nadpise činiti třeba. Cit tento vnukne nám, zdali, píšíce příteli, oslovíme jej: „Milý či drahý příteli, rozmilý či předrahý, vážený, velectěný, milený, nejdražší, milovaný příteli!“ Člověk vzdělaný rovněž snadno dovede posouditi, zdali přítele osloviti má podle okolností, v listu samém zevrubněji naznačených, zdali totiž psáti má: „Můj blažený, šťastný či nešťastný, můj ubohý, můj zarmoucený, můj starostlivý, můj shovívavý příteli!“ a pod.

Jinak se věc má, píšeme-li osobám cizím a neznámým, starším a výše postaveným, a vůbec takovým, s kterými žádného důvěrného svazku nemáme. Dobrý mrav požaduje, abychom je oslovovali názvy obvyklými *).

V listech důvěrných může se oslovení buď vložiti do první průpovědi, anebo nad psaním nadepsati k. p. „Nemohl's mne, milý příteli, příjemněji překvapiti atd. aneb:

Milý příteli!

Nemohl's mne příjemněji překvapiti atd.

Kromě listů důvěrných klade se nadpis vždy nad prvním řádkem listu samého, a to tím výšeji, čím výše stojí osoba, kteréž píšeme.

I v osnově listu se tam, kde v důvěrném psaní užíváme zájmen „Ty“ nebo „Vy“, kladou oslovení taková, jenž se s titulem přijimatelovým shodují, k. p. „Vašnosti“, „Urozený Pane“, „Vysoce Urozený Pane“, „Slovutný Pane“, „Vaše Milost“, „Vaše Excellenci“ atd. **).

2. Úvod listu má na obsah jeho připravovati, má čtoucího k němu tak říkáje uváděti.

*) V přídavku II. obsažen je seznam názvů obvyklých, jakých se užívá nejen v nadpise, nýbrž i v osnově listův, při podpisu a na obálce.

**) Slušnost požaduje, aby slova, kterými přijimatele listu, kromě dopisů důvěrných, oslovujeme, psána byla velkými začátečními písmeny.

Obyčejně se v něm klade příčina, proč píšeme. Při listech důvěrných není to tak nesnadné jako při jiných. Úvod, čím lehčeji a přirozeněji k předmětu listu samého vede, tím jest přiměřenější. I potřebí jest delšího cviku v dopisování, aby člověk dovedl vždy napsati úvod takový, jakož povaze věci svědčí.

Pro příklad stůj zde několik takových úvodů:

Mám čest oznámiti Vám atd.

Těším se, moha Vašnosti věděti dáti, že —

Naděje se Vašnosti posloužiti, oznamuji, že —

Spoléhám se na laskavou Vaši shovívavost, jestliže přání Vašemu tak pozdě dosti činím. —

Četné důkazy šlechetné a dobrotivé mysli Vašnostiny, ježto mně nejsou neznámý, dodávají mi srdce, abych se u věci, velmi mne skličující, k Vašnosti obrátil. Jsem totiž —

Račtež mi, Velevážený Pane, dovoliti, abych se k Vašnosti obrátil u věci, s kterou se jedině laskavé dobrotě Vaši svěřiti mohu.

Velice jest mi líto, že důvěře, kterouž ste ve mne vložiti ráčili, dosti učiniti nemohu. —

Nebylo mi dopráno, abych před odjezdem Vaším úctu svou osobně Vašnosti osvědčil. I račtež mi tedy dovoliti, abych Vašnosti, když jste se již na místo nového povolání svého odebrali, vděčnost svou několika upřímnými slovy na jevo dal.

Důvěruje se ve spravedlivost Vaši, osměluji se, přednésti Vám, Velevážený Pane, svědomitě a bez tajemí udalost, která mne uvedla v nebezpečenství, že bych důvěry Vaši viděn byl nehodným. S pokojnou myslí zůstavuji Vám, abyste rozhodli, zdali sem v takovýchto okolnostech jinak jednati mohl, nežli jsem v skutku jednal.

3. List máje býti dokonalý, potřebuje dobrého závěrku, neméně jako příhodného úvodu.

Závěrek vyplývá nejsnáze z toho, co v listě obsaženo jest. Nejlépe jest, uvéstí jej v jisté vnitřní spojení s obsahem tímto. Pak-li to možné není, tedy se závěrečné formulí, která se ostatně řídí podle postavení a důstojenství příjematelova, věnuje zvláštní odstávka.

Psaní ke známým a přátelům zavírají se těmito způsoby:

Přeje Tobě a Tvým milým všeho dobrého, zůstávám —

Měj se dobře a nepřesah milovati Svého —

Prátelsky Tě pozdravuje Tvůj —

Věř, že nikdy nepřestanu býti Tvým —

Žij blaze a přijmi pozdravení od Svého —

Bůh Vás opatruj a dopřej Vám dočkati se radosti na Vašem —

Z celého srdce jsem Tvůj —

Buď zdrav a potěš brzy listem Svého —

Pozdravuj Svých milých a vždy s láskou pamatuj na Svého —

Důvěřuj v neproměnné přátelství Svého —

Z té duše přeje Ti všeho milého a drahého Tvůj —

Vzdálen jsa, nezapomeň na Svého —. S Bohem! Tvůj —

V listech k osobám méně známým anebo výše postaveným požaduje se, aby se slova do závěrku bedlivěji volila. Listy takové zavírají sluší osvědčením úcty a oddanosti anebo prosbou o další přízeň, asi takto:

S hlubokou úctou podpisuje se —

Osvědčuje neobmezenou svou úctou, mám čest býti —

S největší úctou zůstávám (trvám), — podpisuji se Vašnostiným —

S opravdovou (upřímnou, nelícenou, stálou, neproměnou) úctou a oddaností Vaší Milosti —

Přijměte Vaše —, osvědčení hluboké (neobmezené) úcty s kterouž se podpisuje —

Poroučejte se blahosklonné (laskavé) přízni Vašnostině, jsem —

Pln jsa důvěry, že prosbu mou oslyšeti neráćíte, zůstávám s nejrůcnější úctou — — —

V listech k osobám nejvyšším, k. p. rodu knížecího, se výraz oddanosti v závěrečné formulě ještě nadto zvyšuje:

S nejhlubší pokorou jsem (zůstávám) —

S pevnou důvěrou (pln jsa radostné naděje) očekávám milostivé vyplnění (vyslyšení) pokorné své prosby, i zůstávám s nejhlubší uctivostí —

S nejrůcnějším díků činěním zůstávám —

V listech k osobám výše postaveným přidává se v závěrku též titul obyčejem ustálený, kterýž se shoduje s titulem, jehož v nadpise a vnitř listu bylo užito. Na závěrku klade se do prostřed řádky, k. p.

Mám čest s opravdovou úctou zůstatí

Vašnostin

oddaný služebník

N. N.

anebo :

Ždaje důvěrně milostivého přivolení k ponížené žádosti mé, zůstávám s nejhlubší uctivostí

Vaší Biskupské Milosti

nejpoddanější služebník

N. N.

anebo :

Nejuctivěji podepsaný neustane se snažití, aby se dobrodiní obdrženého ukázal hodným, i zůstává v nejhlubší pokoře

Vaší Císařské Výsosti

nejponíženější služebník

N. N.

V listech (podáních, zadávkách) k úřadům, sněmům, jednotám a t. d. se formule závěrečná opomíjí a klade se ku konci toliko podpis, místo a vročení.

Podpis pišícího obsahuje vůbec kromě jména křestného a rodinného (příjmení) též výraz úcty anebo přichylnosti k příjemci: Tvůj upřímný bratr N. N. — Váš poslušný syn. — Tvůj upřímný přítel. — Váš oddaný (ochotný, povolný, upřímně oddaný, úslužný) N. N. — Vašnostin ochotný (oddaný, poslušný, upřímně oddaný, k díkům povinnovaný, vděčný) služebník N. N. a t. d.

Podpis jména, zvláště když list osobám cizím jest ustanoven, má býti dobře čtitedlný. Pokládá se za znamení veliké úcty, jestliže mezi závěrkem a podpisem širší prostoru zůstavíme prázdnou a jméno v pravo dole u samého kraje listu položíme. Pišeme-li k osobám, s kterými sme posud v žádném spojení nebyli, sluší ku podpisu přidati i svůj stav nebo povolání své, a podle okolností také příbytek svůj oznámiti.

Podstatným v každém listu je označení místa, pak léta, měsíce i dne, kdy psán jest, což jedním slovem též vročení čili datum se nazývá. Pišícímu nejlépe vhod jest, aby vročení položil na konec listu; i klade je (zvláště v listech k osobám vyšším) obyčejně konec listu v levo při dolním kraji. Příjemci zase pohodlnější jest, aby vročení našel hned na začátku listu; pročež se často (v listech jednacích vždy) v pravo nad nadpisem klade. Ostatně nehrubě natom záleží, kde vročení stojí, jen když v listu neschází.

List bez vrocení patrně svědčí o nedbalosti pišícího, anobrž mnohdykrát pozbývá vůbec důležitosti pro příjematele, jelikož se zpráva posuzuje i také podle času, z kterého pochází, a mnohá věc, v listu obsažená, teprv udáním času, kdy psán byl, jasnějšího světla nabývá.

4. Co do zevnější formy listův, sluší míti zřetel též k písmu, k papíru, k obálce s nápísem (adresou) a k zátvoru (pečeti).

a) Písmo. Časem se tomu ubrániti nelze, aby list byl psán zběžně; pišeme-li přátelům a známým, snadno jest to omluviti, ač jestliže jen myšlenky dobře jsou spořádány i zřetelně pronešeny, a písmo-li čtitedlné. Nicméně však list zběžně psaný jen výminkou dopuštěn jest. Slušnost a úcta k příjemateli požadují, aby na písmo vždy větší péče byla obracena; nedbalost zajisté druhdy i na škodu býti může.

Především ať je list psán zřetelně, aby bez závady čten býti mohl; tím se ujde omylům a nedorozuměním. Poněvadž pak žádoucí věc jest, aby hned první dojem na čtoucího byl příjemný, proto třeba se přičiniti o to, aby rysy písma oku byly k libosti. Vyškrtávati, přetrhovati, mezi řádky psáti a co je napsáno, opravovati jsou poklésky proti slušnému mravu, kterých leda v listech důvěrných prominouti lze. Totéž platí o posypávání písma ještě mokrého posypátkem, nesetřeli se toto prvé, než list bude odeslán. Abychom ke psaní listův užívali inkoustu černého, potřebí jest již k vůli zřetelnosti.

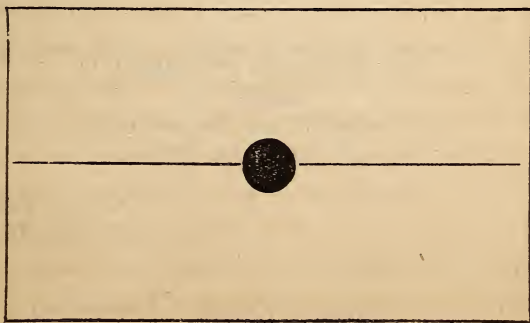
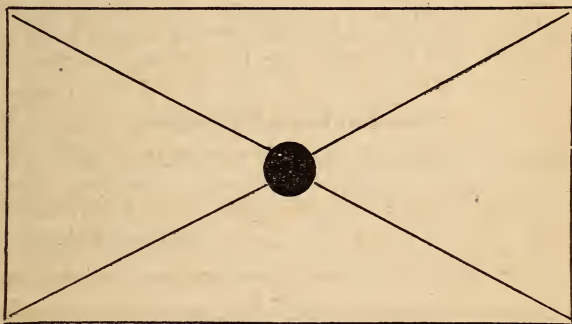
b) Papír. Na listy se bere papír čistý a obřezaný. Papíru barevného vůbec jen při listech důvěrných užívati lze; jinak se brává papír bílý, obyčejně hlazený, jakýž pode jménem papíru listového (Briefpapier) prodávají. Na listy k osobám rodu knížecího a na zadání k úřadům brává se celý arch, na půlarchy lomený (archový formát); na listy k osobám vyšším a na listy jednací půlarch, na čtvrtarchy lomený (čtvercový formát); na listy důvěrné obyčejně čtvrtarch na osmerky lomený (osmercový formát). Ve všech listech se nahoře i dole, jakož i po levé straně jistý prostor, velikosti papíru přiměřený, zůstává prázden.

c) Obálka. Vůbec nesluší listu odesílati bez zvláštní obálky (couvert); neboť jen tím jej lze uchrániti od zašpinění, a nikdo si přáti nemůže, aby dopis jeho špinavý se dostal do rukou příjemce. Jen menší vyřízení listovní (biljety), listy jednací a důvěrné mohou se posílati bez obálky.

List hledíme složiti přistojným způsobem, aby obsah jeho všetečným očím zůstal ukryt, a pak aby při otvírání začátek dopisu bez hledání byl na jevě. Formát obálky řídí se podle formátu papíru, na němž psáno jest. Papír se totiž při formátě archovém anebo čtvercovém přeloží dvakrát, a sice nejprvé po délce, pak po šířce, při osmerce na tři vespolek rovné částky po šířce. Takovým způsobem obálka dodá listu formy způsobné, a snadno ji lze udělati, jelikož na ni při formátu archovém půlarch, při čtvercovém a osmercovém čtvrtarch jedné a též velikosti stačí. V děláni obálek nejlepším cvik učitelem jest.

d) Pečeť. K zátvoru listův užívá se pečetního vosku anebo oplatků. Psaní, jichž obsah jest poněkud důležitější, obyčejně se pečetním voskem zavírají; tak též listy k osobám vysoce postaveným. Nejobvyklejší je vosk červený; při listech smutečných užívá se černého, při důvěrných též jinobarevného vosku. Pečeť má přitlačena býti buď prostřed listu, to jest, v rovné dálce od kraje vrchního i spodního a od krajů postranných (což při listech umluvitých nejlépe se hodí), anebo aspoň v rovné dálce od obou postranných krajů, byť to i blíže bylo spodního nebo vrchního kraje.

Listy, které obsahují peníze nebo důležité spisy, zavírají se několika pečetmi, na ten způsob, jak to u poštovních úřadův nařízeno jest.

e) **Nápis (adresa).** Nápis jest k tomu, aby list došel té osoby, jižto jest určen. Především třeba, aby v něm vytčeno bylo jméno (křestné i rodinné) a bydliště příjemtelovo. To k podstatě jeho stačí. Všecko jiné, co se na obálkách ke jménu obyčejně přidává, jako stav anebo důstojenství, povolání, zaměstnání a t. d. spolu s přidavným názvem, postavení příjemtelovu přiměřeným, klade se sice k vůli obyčejí a slouží k určitějšímu naznačení příjemtele *), ale není toho podstatně zapotřebí, aby list na místo své došel. Že nápis s největší pilností vyveden býti má, aby písmo bylo očitě a mýlky nedopouštělo, samo sebou se rozumí.

Položeno tuto několik adres listových, kdež obvyklého rozdělení řádek šetřeno jest:

1.

Panu Václavu Prášilovi   v   Malontech.

2.

Panu Václavu Prášilovi   statkáři   v   Malontech, Pošta Kaplice.

*) O výrazech na obálkách obvyklých viz přídavek II.

3.

Panu Václavu Prášilovi
statkáři

v

Pošta Kaplice.

Malontech,
v Čechách.

Adresa č. 1. stačila by jen tehda, kdyby list poslán byl po poslovi, jemuž místo i příjematel dobře jsou povědomi.

Kdyby list po poště měl býti poslán, bylo by třeba přidati nejbližší stanovisko poštovní (č. 2), poněvadž v Malontech listovné pošty není. Ještě určitějším bude naznačení místa, když se, jako při č. 3., přidá země, kde místo ono leží, a jméno nejbližší pošty.

K určitému naznačení příjematele nestačí někdy ani jméno a příjmení, poněvadž v osadách lidnatějších bývá i více osob téhož jména; pročež se přidává živnost, stav anebo povolání příjematelovo.

4.

Panu Antonínovi Trpkoši
měšťanskému truhláři

v

Praze,
na Malé straně č. 69.

5.

Panu Janu Brikcímu
posluchači práv na vysokých školách

v

Praze,
na Novém městě, v široké ulici č. 87,
v 3. poschodí, dveřích 7.

6.

Panu Janu Brikcímu
posluchači práv na vysokých školách
(bytem u pana koláře Mazance)

v

Praze,
v široké ulici č. 87—II.

Na adrese č. 4. položeno je jméno čtvrti a číslo domu; na č. 5. připsána jest kromě čtvrti městské a čísla domovního též ulice a číslo příbytku; o přijimateli č. 4. předpokládati lze, že jej pro živnost jeho listonoš snáze najde, kdežto přijimatel v č. 5. podle zaměstnání svého obyčejně u někoho jiného bytem bývá. Jestliže se jméno toho, u koho bytem jest, připojí, jako v č. 6., tehdy číslo příbytku vynechati se může. *)

Posíláme-li list do krajiny, kdež jiného než slovanského jazyka vůbec užívají, dobře jest napsati adresu celou německy anebo i francouzsky. Takto psané adrese na tamní poště jistě

*) Praha dělí se na pět čtvrtí, Staré a Nové město. Malou stranu, Hradčany a Jozefov (židovské město), kteréžto čtvrti se čísla I. II. III. IV. a V. značí.

porozumějí, kdežto nelze předpokládati, aby tam rozuměli též slovansky. Požaduje toho opatrnost, aby dodání listu našeho pro nerozumění adresy nebylo opožděno.

I na listech do krajín slovanských dobře bývá přidati ke jménu místa a pošty název německý, jestliže se tento od slovanského různí, k. p. Třebechovice (Hohenbruck), Třeboň (Wittingau), Jindřichův Hradec (Neuhaus), Oustí nad Orlicí (Wildenschwert), Hranice (Weiskirchen), Báňská Bystrice (Neusohl), Uničov (Mähr. Neustadt) a t. d.

Jde-li psaní do měst, která se skládají z vlastního města a z předměstí, jakož k. p. ve Vídni jest, přidati třeba na adresu i to, zdali příjemce bydlí v městě či na některém předměstí.

Herrn Anton Walcher,
bürgerlicher Tischlermeister

in

Wien
Landstrasse, Salesianergasse 20.

Zvláštní opatrnosti požaduje adresa a zátvor na listech, v kterých se peníze anebo důležité spisy někam posílají. Tu přísně šetřiti třeba předpisů, které c. k. poštovním úřadem jsou vydány. C. k. poštovní úřad dává odevzdateli potvrzení, že mu od něho list byl doručen, stará se o potvrzení, že list příjemce řádně došel, a kdyby zásilka na poště se ztratila, dává za ni náhradu podle předpisův o tom platných.

c) *Zvláštní připomenutí.*

1. Ani v řeči obyčejné ani na listech slušno není, aby se někomu, kdo stavu šlechtického není, připojovaly ke jménu přídavky, které jen osobám stavu onoho příslušejí. Velmi jest neslušné k. p. pana Procházku k vůli domnělé zdvořilosti jmenovati panem z Procházky, pana Opletala panem z Opletalu, anebo po německu Herr von Procházka, Herr von Opletal a pod. Německé von a české ze jest příznakem stavu šlechtického. Jestli kdo příznaku toho právem užívá, tedy buď on anebo předkové jeho pro zásluhy o trůn a vlast povýšení byli na šlechtictví. I není tedy chvalitebné, aby se přednost na zásluhách a milosti panovníkově založená, přikládala někomu k vůli jalovému zdvořilkování.

2. Jiného způsobu nepřístojnost jest, když se paním, jakož se někdy v řeči neb i v nadpisech listův děje, přikládá stav neb důstojenství jejich manželův, jako se k. p. říká: paní profesorka, paní radní, paní hejtmanka a t. d. místo správného paní profesorova, radova, hejtmanova.

Jen když paní skutečně jistý úřad zastává nebo v důstojenství nějakém postavena jest, přísluší jí, aby tak i na listech byla jmenována, k. p. „důstojné paní představené školských sester“, „vážené paní přednostce spolku dobročinného“, „blahorodé paní N. N., ředitelce ústavu pro vychovávání dívek“ a t. d.

3. Český jazyk nikoho ani v hovoru ani v psaní zájmenem oni (podle německého Sie)

oslovovati nedopouští, nébrž požaduje, aby se (krom důvěrného Ty) vždy užívalo druhé osoby množného čísla, t. j. Vy, Váš a t. d. Nicméně již za starodávna v obyčej vešlo, aby osoby postavení vyššího oslovovány byly slovem Vašnost anebo množně Vašnosti (povstalým z „Vaše Milost“ a „Vaše Milosti“), Vašnostin a t. d. místo Vy, Váš a t. d. Mimo to se sloveso v případech takových ne v jednotném, ale ve množném čísle klade, k. p. Jak mile ste se od nás odebrali (m. odebral). — Před odjezdem svým ste mi laskavě dovolili. — Pokud byste doma nebyli a pod. Vyšší stupeň úcty naznačován bývá nadto přidáním sloves: ráčiti, líbiti se (libo býti), neztižiti si a t. d., k. p. Ráčili ste mi vzkázati. Račtež mi věriti, že —. Líbilo se Vašnosti (Vašnostem) uložiti mi. — Přál bych si, abyste sobě neztižili důvody mé uvážiti (§. 249).

4. V listech důvěrných někdy se přihodí, že příjemci ještě něco oznámiti máme, když list již je hotov a podepsán. Děje se to v doušce (Nachschrift). Doušku takovou připojiti volno, ba někdy i nutno bývá, když tím píšící něco, co v listu za pochybné podáno bylo, může vyjasniti, něco nepravého opravit, něco nepřístojného omluviti, anebo něco důležitého, o čem teprvé mezi psaním byl zvěděl, příjemci věděti dáti. V posledním případě i v listech jednacích doušku připsati dovoleno jest. Ale v listech umluvitých je to právě tak neslušné, jakoby nepřístojné bylo, aby někdo s osobou vysoce postavenou ještě chtěl novou rozmluvu počínati, když byl již odpuštění vzal.

II. Listy jednací.

Listy zamlouvací.

A. Příklady.

1.

V Liberci, dne 21. září 1857.

Pánům L. a C. Hardmuthům ve Vídni.

Žádám Vás co nejslušněji, abyste mi po bezpečné příležitosti a brzy v dobrém zboží a za ceny co nejlevnější poslal:

60 tuctů sprostých tužek.

20 tuctů jemných č. 5 v černém dřevě.

25 tuctů jemných č. 5 v červeném dřevě.

25 tuctů jemných č. 4 v černém dřevě.

25 tuctů jemných č. 4 v červeném dřevě.

Peníze obdržíte přímo po poště, jakmile mne zboží v neporušeném stavu dojde.

S úctou

Vám

oddaný

Jan Ojíř,

obchodník v Liberci č. 54.

2.

Místo a vročení.

*Panu Antonínovi Bohuchvalovi**v Žernosekách.*

Od pana Vrбаты dověděl sem se, že partii 260 věder vína od l. 1852 ze svých vinogradů u větších i menších nádobách na prodej máte, a že byste při odbytí celku vědro po 9 zl. r. č. přepustil.

Chtěje se o dobrotě vína toho přesvědčiti, žádal bych Vás, abyste mi ho po nejbližší příležitosti soudek (o jednom neb o dvou vědrech) poslal a cenu jeho od pana Antonína Hulcara, kupce lovosického, kterému sem v příčině té již psal, podle kvitance přijal.

Bude-li víno takové, jak očekávám, hotov sem celou partii od Vás koupiti; avšak žádal bych Vás pro případ ten, abyste dovoz pod ručením Svým opatřil a mně ceny levnější povolil; já pak na vzájem ochoten budu, vstoupiti s Vámi v další obchodní spojení.

S všemožnou úctou

Vám

*oddaný**Ivan Sejtinkář,*

hostinský.

B. Poučení.

V zamlouvacích (Bestellungsbriefer), jako vůbec ve všech jednacích listech, šetřiti sluší výkladu prostého, ale určitého a zřetelného, a

jmenovitě co největší zevrubnosti v cifrách i jmenech, aby se všelikému omylu předešlo. Oslovení, ze zdvořilosti v listech obyčejných užívané, pravidelně se vynechává, a místo nadpisu se nahoře v listě klade adresa příjematelova. Místo, rok, měsíc a den listu klade se pro pohodlí čtenářovo svrchu v pravo. Listy jednací piší se na půlarchu v čtverci a skládají i pečeti se větším dílem bez obálky, kdežto jiné listy, leda obsahují-li vyřízení velmi krátké a kvapné, vždy obálkou opatřovány bývají (str. 205).

C. Úkoly.

1. Příklady svrchu položené na papír listový přepište a tak připravte, jako kdyby odeslány býti měly.
2. Napište list zamlouvací, který se formou, nikoliv pak slovy, podobá listu prvnímu.
3. Obuvník zamlouvá u obchodníka kožního rozličné druhy koží, a udává ceny a lhůtu, do které kůže dodány býti mají.

Listy nabízení.

A. Příklady.

1.

Vysoce Urozená Pani!

Nejmilostivější Pani Hraběnko!

Právě se dovidám, že Vaše Hraběcí Milost umínila, do nově vystavěného kostela lvovického postranný oltář slohu gotického postavití dáti. Jelikož jsem díla tohoto způsobu na několika již místech a, jakož se smím domnívati, ke spokoje-

nosti těch, kteří mne důvěrou svou poctili, byl vykonal: osměluji se Vaší Milostí ke vzdělání onoho oltáře služby své co nejuctivěji nabízet.

Na ukázkou prací svých v oboru tomto připojuji k laskavému nahlédnutí výkresy dvou oltářů, které jsem dle rozkazu nejdůstojnějšího pana biskupa krakovského do kostelů v Litenčicích a na Volini z dřeva udělal, i osměluji se ubezpečiti Vaší Milostí, kdybyste mne objednáním poctiti ráčili, že se vynasnažím, abych je svědomitě a za výminky co nejlevnější provedl.

Račtež, Vaše Milostí, přijmouti osvědčení hluboké úcty, s kterouž se podpisuje

Vašeho Vysokorodí

ochotně oddaný služebník

Jan Božetěch,

sochař.

Místo a vročení.

2.

Blahorodý Pane!

Pekař pan Jitro odebral se na odpočinek, a živnost jeho přešla na mne. I prosím tedy Vaše Blahorodí, abyste důvěru, kterou ste jemu po tak drahá léta zachovali, na mne přenéstí ráčili.

Kdybych všem přáním velectěných svých odběratelů nyní hned vyhověti nemohl, prosím, abyste to ráčili přičísti nesnáším, s kterými každému začátečníkovi zápasiti bývá.

Chci se zajisté co nejúsilněji přičinit, abych každou nesnáz, jak mile bych o ní zvěděl, podle možnosti odstranil a důvěru mne uštědřenou ospravedlnil bedlivou a dostatečnou úsluhou.

Vašeho Blahorodí

nejoddanější služebník
Štěpán Květoň,

Místo a vročení.

pekař.

(adresa)

B. Poučení.

V listech nabízecích (Anbietungsbriefe) dvou věcí se vystříhati třeba: předně abychom neslibovali více, nežli vyplniti můžeme, a za druhé, abychom si nedovolovali výrazů, kterými by dílo naše na ujmu a příhanu díla jiných živnostníků bylo vychvalováno. Kdo práci svou odporučeti chce, nejlépe udělá, aby se odvolal na svědectví osob hodnověrných anebo aby svědectví taková předložil.

C. Úkoly.

1. Truhlář A. Druhna nabízí se obci paprocké, že jí dodá nábytek do nově vystavěné školy. Povolává se na to, že již několik škol nábytkem opatřil, slibuje díla svého ode dne, kdeby zamluveno bylo, za tři měsíce dohotoviti, i podvoluje se k jakékoli srážce ze mzdy pracovní, kdyby do lhůty té hotov nebyl.

2. Stavitel J. Boura nabízí se c. k. úřadu okresnímu, žeby stavbu školy v Mněticích, podle plánu c. k. stavebným úřadem krajským schváleného, za 8.400 zl. přejal a ve lhůtě 9 měsíců dokonal, ač jestli by mu dovoz staviva k stavišti se strany obce zaručen byl za určenou mzdu po 70 kr. z fůry. Sumu 2.000 zl. hotov jest složit za kauci.

Listy omlouvací.

A. Příklady.

1.

Blahorodý Pane!

S listem tímto odesílám zamluvené šaty, totiž svrchník, frak a spodky. Že do ujednaného dne hotovy nebyly, stalo se pro nenadálou nesnáz, která se mi za posledních dnů v živnosti stala. Roznemohl se mi totiž tovaryš, a marně jsem hledal jiného, jemuž bych jemnou práci spolehlivě svěřiti mohl. Prosím tedy Vašnost pro tentokráte o laskavé prominutí, i dovoluji si Vašnost ujistiti, že se vynasnažím, abych budoucně práce zamluvené rychle a v pravou chvíli obstaral.

Se všemožnou úctou

Vašeho Blahorodí

Místo a vročení.

ponižený služebník
Antonín Všerad.
krejčí.

Vaše Blahorodí.

Velmi těžce nesu zprávu, že oděv ode mne zhotovený schválení Vašnostina nedošel; přeji si zajisté, abych žádostem velectěných objednatelů svých v každém ohledu vyhověl. Jestliže ostatně kabát, jakož připominati ráčíte, v životě příliš je těsný, musel se při brání míry státi nějaký omyl, a ten sem já sám zavínil. I sem tedy rád ochoten, kabát zase vzíti, a Vašnosti místo něho nový ušítí; ano prosím Vašnosti, abyste mi tak učiniti dovolili. Ztrátu, kterou tím utrpím, hojně mi nahradí důvěra mně u Vašnosti na budoucno tou měrou zachovaná, jakož sem jí posud požíval.

Poroučeje se Vašnostině další přízni, zůstávám s všemožnou úctou

Vašeho Blahorodí

nejoddanější služebník

Místo a vročení.

Antonín Všerad,

krejčí.

B. Poučení.

Slovu svému dostáti jest živnostníkovu, jako každého jiného, přísná povinnost, kteréž kromě pilné a neodbytné příčiny zanedbávati nesluší. Kdo slova daného plniti nikdy neopomene, zachová si důvěru osob, s nimiž mu činiti jest; kdo slovo své lehkomyšlně ruší, anebo přípovědi své nedbá, připraví se o důvěru tuto a pozbude vážnosti u jiných lidí. Živnostník nad to také tu zvláštní škodu

nivá, že se lehkovážností v přípovědech nezřídka zbavuje i jistého výdětku. Kdo zajisté sám dané slovo plniti uvykl, ten s živnostníkem nespolehlivým dlouhého spojení míti nebude. Jestliže nám tedy pro příčinu neodbytnou přípovědi dané zdržeti anebo jí v umluvený čas vyplniti nelze, tu požaduje i slušnost i opatrnost, abychom se omluvili, t. j. oznámili příčiny, které slibu vykonati nám nedopustily. V obcování písemném slouží v příčině této listy omlouvací (Entschuldigungsbriefe). Omluva bude nejvydatnější tehdá, když uvedené od nás důvody toho, u kohož se omluviti chceme, přesvědčí. To se ovšem napřed vypočísti nedá, jelikož náhledy lidské vůbec bývají rozdílné; co se jednomu zdá býti důležitým a neodkladným, může se jinému viděti nedůležitým a odložitelným. Vždy však důvody, jež k omluvě své přivádíme, pravdu celou jeviti mají. Pravda, buď jak buď, vždy konečně prospěje tomu, kdo ji pronáší, třeba by se tím vinen dal anebo k nedbalosti nějaké se přiznal.

C. Úkoly.

1. Porovnávajíc spolu oba příklady, vidíme, že se druhý list vztahuje k odpovědi, na první list dané. Odpověď tuto napište.
2. Hospodský v městě Vranech objednává listem u hospodáře M. Lomanského několik měric brambor s tím doložením, aby mu až do příbytku dodány a dovozné v účtu zvláště uvedeno bylo. Čas dodávky určitě jest ustanoven.

3. Dodávka stala se o 14 dní později, než objednatel byl zamluvil. Prodavač omlouvá se studeným počasím, které mezitím bylo nastalo, pro něž by brambory, byvše v pravý čas odeslány, bez pochyby škodu byly vzaly.

Listy upomínací.

A. Příklady.

1.

Místo a vročení.

Blahorodý,

Velevážený Pane!

Ku konci ledna t. r. osmělil jsem se odeslati Vašnosti účet za práce knihařské během l. 1856 odvedené.

Ačkoli od té doby čtyry měsíce uplynuly, vyrovnání se posud nestalo. I dovoluji si tedy na věc tu znova upomenouti, prose Vašnosti, abyste těchto několik řádků ve zlou stranu vykládati neráčili.

S úctou

Vašnostin

oddaný
Václav Zdik,
knihař.

*Blahorodý,
Velevážený Pane!*

Přede dvěma měsíci osmělil jsem se listem Vašnosti požádati, abyste vyrovnati ráčili sumu, kteréž za práce kniharské minulého roku odvedené pohledávati mám.

Neráčili jste od té doby ani žádosti mé vyplniti, ani mi pokynutí nějakého dáti, kdy bych na zaplacení jistotně čekati měl. Tím jsem byl uveden v tu nesnáz, že jsem splatek jeden, kterým jsem povinen byl, do umluvené lhůty odvésti nemohl, což živnostníku zachovalému nejvýš nepříjemno býti musí.

Jsa sobě povědom, že jsem Vašnosti vždy ochotně sloužil a co nejlevněji účtoval, mám zato, že i s Vašnostiny strany slušného ohledu hoden jsem, i prosím tedy velice, abyste mi dluh svůj nejdéle do konce tohoto měsíce odeslati sobě neztížili.

S všemožnou úctou

Vašnostin

Místo a vročení.

nejoddanější
Václav Zdik,
knihař.

3.

*Blahorodý,**Velevážený Pane!*

Na dvoji svou písemnou žádost, abyste mi práci odvedenou zapraviti ráčili, nedostal jsem ani platu ani odpovědi, která by mi příčinu posavadního prodlení vysvětlila. Čekav déle než půl leta, a ačkoli jsem zadržením spravedlivého požadavku svého sám do nesnáze přišel, šetřil jsem k Vašnosti všech ohledů, kterých ode mne slušně očekávati bylo. Nyní se vidím nucena oznámiti Vašnosti, že odhodlán jsem, jestliže dluh svůj ode dneška v osmi dnech nezapravíte, o pomoc k soudu se utéci, abych požadavku svého došel.

Račte mne vymluvena míti pro toto bez'obalu pronešené oznámení, ku kterémuž nezbytnými důvody přinucen jsem, i račte býti jist, že nejupřímnější přání mé jest, abych dotčeného přísného prostředku chopiti se nemusel.

Se všemožnou úctou Vašnostin

nejoddanější služebník

Václav Zdik,

knihář.

Místo a vročení.

B. Poučení.

Listem upomínacím (Mahnbrief) vyzýváme někoho, aby vykonal to, čím nám jest povinen anebo k čemu se byl zavázal. Čím skromněji, slušněji a zdvořileji list takový psán jest, tím

spíše jest očekávati, že upomínaný povinnosti své dosti učiní. Upomínací list druhý a třetí může býti již vážnější a dolehavější, avšak ani v něm nesluší zanedbatí slušného mravu, třeba by povinnovaný v chování svém k věřiteli nízkou mysl na jevo dával.

C. Úkoly.

1. Opište listy za příklad dané.
2. Napište list upomínací. Upomínatelem jest kněhkupec, upomínaným ředitel školy. Jelikož upomínatel nemá jistoty, zdali účet skutečně došel povinnovaného, proto mu u volení výrazův a v odůvodňování upomínky zvláště opatrným býti třeba.
3. Odpověď na tento list upomínací. Ředitel účtu posud nebyl dostal.
4. Jiná odpověď. Ředitel byl sice účet dostal, ale založiv jej, v návalu práce naň pozapomněl.

Ž á d o s t i.

A. Příklady.

1.

(z venčí)

Veleslavnému c. k. Mistodržitelstvu!

Pavel Duchabor, žák první nižší třídy na c. k. reálce v Brně prosí, aby osvo-
bozen byl od placení školného.

(Se dvěma přílohami.)

(Vnitř na lomeném půlarše.)

Veleslavné c. k. Mistodržitelstvo!

Nejpokorněji podepsaný jest od začátku běžícího nyní roku školního žákem první nižší třídy na c. k. reálné škole v Brně.

- A.** Vysvědčení pod *A* přiložené, jehož koncem prvního půlletí nabyt, ukazuje, že se mu z prospěchu dostalo první třídy s vyznamenáním, z jednotlivých předmětův jakož i z mravů a z pilnosti úsudkův vesměs pochvalných. Postaven jest v okolnostech velmi sklíčených; neboť rodiče jeho, jak svědectví o majetnosti, pod *B* připojené, **B.** dovodí, sotva s to jsou, aby jej nejpotřebnější výživou opatřili, on pak sám při nejlepší vůli ještě sobě ničeho vydělati nestačí.

Domnívá se tedy nejpokorněji podepsaný, že dopuštěného zákonem osvobození od školného platu nehoden není, i odvažuje se nejponiženější prosby, aby mu

Veleslavné c. k. Mistodržitelstvo dopříti ráčilo dobrodiní toho, jehož si snažným plněním povinností svých zasloužiti neopomene.

V Brně, dne 24. února 1859.

Pavel Duchabor v/r.

žák první nižší třídy na c. k.
reálné škole v Brně.

2.

(Vnitř na lomeném
půlarše.)

Veleslavné c. k. Mistodržitelstvo!

Nejponiženěji podepsaný prosí, aby synu jeho Václavovi propůjčeno bylo nadání zejdovské, i dovoluje si prosbu svou následujícími důvody podpíratí :

A. 1. Syn jeho Václav dle příloh *A* a *B*
B. čtvrtou třídu hlavní školy s nejlepším prospěchem odbyl, i nalezá se nyní v první třídě novoměstského gymnasia.

2. Nejponiženěji podepsaný skutečně
C. jest chudobný, jelikož podle přílohy *C* vlastního jmění nemá, a obmezen jsa na roční plat 600 zl., patero nedospělých dítek vychovávati má.

3. Státu slouží jakožto úředník již 10 let; po všecken ten čas byl povinností svých úředních co nejúsilněji pilen i nedal nikdy žádné příčiny k nespokojenosti.

V Praze dne 14. listopadu 1858.

Karel Doubrava,
officiál c. k. účtárny.

(Z venčí.)

*Veleslavnému c. k. českému
Mistodržitelstvu!*

Karel Doubrava, official c. k. účtárny,

prosí, aby zejdoovské nadání synu jeho
Václavovi, žáku první třídy na novo-
městském gymnasium, uděleno bylo.

(Se třemi přílohami.)

B. Poučení.

1. Žádosti (Gesuch) obsahují prosbu, důvody opodstatněnou, k veřejnému úřadu anebo k jednotlivé osobě, na níž vyplnění její záleží.

2. Důvody, kterými se prosba podepírá, ujištěny budtež svědectvími, k žádosti připojenými.

3. Některé žádosti k. p. o nadání (stipendia), o uprázdněná místa služebná, o dosažení nadacího platu atd. vázány jsou na určitou lhůtu, t. j. třeba jich během jistého času podati k příslušnému úřadu. Čas tento spolu s výminkami, kterých vyplnění v žádosti dokázati sluší, oznamován bývá prostředkem návštějí v úředních novinách.

4. Žádosti k úřadům podléhají kolku.

C. Úkoly.

a. Kdo se může ucházeti, aby od školného byl osvobozen? Jakými důvody prosbu takovou podporovati sluší? Do které doby bude osvobození od školného trvati: vůbec? zvlášť?

b. V oznamovateli úředním Moravských Novin
nalezá se toto návěští:

— — — — —

Komu žádost o udělení takového místa
nadacího nadeptsati sluší? V čem záleží po-
žitek nadání toho? Kdo si vůbec právo na
ně dělati může? Jakých příloh k žádosti při-
ložiti třeba? Do kterého času žádost podati
se má?

—————

III. Písemnosti jednací.

Ú č t y.

A. Příklady.

1.

V Brně, dne 28. máje 1859.

Ú č e t

blahorodému pánu Antonínovi Zderazskému v Brně od
Petra Holubáře, obuvníka.

Měsíce	Dne		rak. čísla	
			zl.	kr.
ledna	9	Pár telecích bot s vysokými holínkami nově uděláno	6	80
února	12	Pár bot juchtových podšito	4	42
„	16	Dva páry botek šněrovacích pro paní uděláno	5	48
března	7	Pár bot podraženo a spraveno	1	30
dubna	22	Dva páry telecích botek pro mladého pána uděláno	4	50
„	30	Pár brynellových střeviců pro paní uděláno	1	60
máje	14	Dva páry cajkových šněrovacích střeviců uděláno	2	—
		Všeho .	26	10

Řádně vyrovnáno 26 zl. 10 kr. rak. čísla
dne 3. června 1859.

Petr Holubář,
obuvník.

2.

Z účtu domácího.

Měsíce	Dne		Příjem		Vydej	
			rak. čísla			
			zl.	kr.	zl.	kr.
		1859.				
ledna	1	Zasoba z minulého měsíce	42	40	—	—
„	2	Novoročních darů vydáno	—	—	7	30
„	2	List do Znojma vyplacen Krejčímu Janu Slavoňovi dle účtu od (vročení) .	—	—	37	45
„	„	Od mlynáře pana Koloděje za 10 měric pšenice po 4 zl. 23 kr.	42	30	—	—
„	„	Řezníkovi Dablickému za maso, během prosince 1858 vybrané (dle řeznické knížky)	—	—	57	16
„	„	Pekaři Drozdovi za pe- čivo, během prosince vybrané (dle pekarské knížky)	—	—	25	42
„	6	Za tři listy (do Budína, Lvova a Terstu)	—	—	—	45
„	„	Od pana hospodského Beny za 5 věder vína po 11 zl. i s nádobami	55	—	—	—
„	10	Od pana Hrabana za 8 měric bramborů po 3 zl. 28 kr.	26	24	—	—
		Snešeno .	165	94	127	88

Měsíce	Dne		Příjem		Vydat	
			rak. čísla			
			zl.	kr.	zl.	kr.
		1859.				
ledna	12	Přenešeno .	165	94	127	88
"	"	Vozkovi Strádalovi za dovoz do Dačic	—	—	1	54
		Kupci Nedověrovi za 3 ě oleje po 22 kr. . 66 kr. 5 ě mýdla po 13 kr. . 65 kr. 8 ě svíček po 42 kr. 3zl.36kr. 5 ě kávy po 44kr. 2zl.20kr. 15 ě cukru po 26kr. 3zl. 90kr.				
"	"	Truhláři Svitirohovi za nový stůl z měkkého dříví dle úctu od (vročení) . . .	—	—	10	77
"	30	Rozličných menších vydajů Závěrek za měsíc leden 1859	—	—	4	—
			—	—	5	—
			165	94	149	19
		Příjmů bylo	165	94	—	—
		Vydajů bylo	149	19	—	—
		Zbylo na zásobě	16	75	—	—

B. Poučení.

1. Účtem jakožto písemností jednací rozumí se seznam odvedeného zboží anebo zhotoveného díla s připojením cen a mzdy pracovní. Účet takový slove obecně jménem vlaským *konto* (množným číslem *konti*).

Rozdílný od účtu takového jest účet domácí, kterýž obsahuje seznam příjmů a výdajů pro domácí hospodářství.

2. V účtu (kontu) podstatně obsaženo býti má:

- a) vytčení díla zhotoveného, zboží odvedeného s cenami podle čísla běžného (rakouského).
- b) vytčení času (měsíce a dne), kde práce byla dodána, zboží odvedeno, v zevrubné posloupnosti.
- c) jméno a stav toho, kdo účet vydává, a jméno toho, komu účet náleží.
- d) suma peněz v celku s udáním čísla, kterým bylo počítáno.
- e) místo a vročení t. j. den, měsíc a rok.
- f) podpis účtujícího.
- g) kolek dle zákona.
- h) po zaplacení se kvituje, t. j. přijmutí splatku se potvrdí, obyčejně pod účet sám, při čemž se suma celková v důležitějších případech vypisuje písmem. Pod potvrzení splatku položí se vlastnoručný podpis příjematelův.

C. Úkoly.

Jmenujte podstatné částky účtu v hořejších příkladech.

Udělejte účet a) za dílo truhlářské pro jistou školu, b) za odvedené dílo knihařské, a c) o tom, jak ste peněz, vám na běžné potřeby daných, užili *).

Kvitance.

A. Příklady.

Kvitance obyčejné.

1.

Kvitance.

Na padesát osm zlatých 30 kr. rakouského čísla, kteréž jsem od pana učitele Prokopa Strnada jakožto nájem půlletní od sv. Jiří do sv. Havla dnes řádně obdržel.

V Praze, dne 22. dubna 1858.

Norbert Vaněk,
majetník domu č. 484 na
Novém městě.

To jest 58 zl. 30 kr. r. č.

*) V jistých okolnostech dal by se sestaviti účet o vydajích, kteréžák rodičům svým na měsíc nebo za rok způsobuje. Úkol takový byl by užitečným zvláště tehdá, kdyby učitel k tomu vedl, aby jednotlivé položky vzaty byly ne z domyslu, nýbrž ze skutečnosti. K úkolu tomu bylo by třeba požádati rodiče o pomoc, aby udali, co jednotlivé potřeby, k. p. strava, oděv, vyučování a t. d., v penězích stojí. Není pochyby, že by tím i děti i rodiče nabyli jasného náhledu v hospodářství a pobudky k šetrnosti.

2.

Kvitance.

Dotvrzují tímto listem, že mi paní Alžběta Sekáčova z Vlastislavic jedno sto a padesát zlatých rak. čísla, kteréž jsem jí dne 1. července t. r. byl půjčil, i s 5% úroky, totiž třemi zlatými 75 kr. podle vrácení dlužního úpisu řádně a v hotovosti dnešního dne splatila.

V Drahouši, dne 31. prosince 1859.

153 zl. 75 kr. r. č.

Vojtěch Vidlák,
hospodský.

3.

Kvitance.

Padesáte zlatých rak. čísla, jakožto celoročnou službu od 1. ledna 1858 do 1. ledna 1859, sem dnešního dne od pana Vojtěcha Vidláka, hospodského zdejšího, řádně obdržel, což s poděkováním potvrzují.

V Drahouši, dne 1. ledna 1859.

50 zl. r. č.

Matěj Opozdil,
podomek.

4.

Č. 460.

Kvittance

na dvacet pět zlatých konv. mince, kteréž sem já nížeapsaný jakožto úroky polouletní z jistiny pr. 2.000 zl., dne 14. máje 1853 po $2\frac{1}{2}\%$ uložené, ježto od 14. máje 1853 do 14. listopadu 1853 k placení dospěly, z c. k. obecné kasy státních dluhů řádně obdržel.

Ve Vídni, dne 10. prosince 1853.

25 zl. k. m.

Petr Neproň.

5.

Č. 18793.

Kvittance

na deset zlatých, jež nížeapsaný jakožto polouletní úroky od 2. listopadu 1852 do posledního dubna 1853 ze dvouprocentové obligace pr. 1.000 zl. č. 18793 dd. 16 anticip. 1. listopadu 1838 od zemského úřadu důchodenského v Praze řádně obdržel.

V Praze, dne 1. máje 1853.

10 zl.

Václav Načevoj.

Kvittance na částečné splátky (srážky).

6.

Kvittance.

Z požadavku mého za nábytek do dvou světnic, jedno sto sedmdesát pět zlatých rak. čísla činícího, sem od pana Antonína Hřibovského, hospodáře v Trněné Lhotě, obdržel osmdesát zlatých r. č. jakožto částečný splatek.

V Hýřicích, dne 25. června 1859.

Vojtěch Nedoma,
truhlář.

80 zl. r. č.

7.

Kvittance.

Pan Pavel Koprnický, obuvník zdejší, splatil mi dnešního dne úroky z jistiny 600 zl. k. m. od 1. března 1856 do 1. března 1857 třidceti zlatými k. m. a mimo to mi ještě vrátil tři sta zlatých z jistiny svrchu jmenované.

V Metlice, dne 1. března 1857.

Pavel Říha,
kupec.

330 zl. k. m.

Kvitance odčelná.

My nížepsaní sme vzájemné své požadavky dnešního dne spočítali, vyrovnali a tak se vespolek odčetli, že jeden od druhého až po dnešní den ničeho více požadovati nemáme. Z té příčiny sme účty a jiné písemnosti, kteréž sme o našich vzájemných požadavcích v rukou měli, zničili a prohlašujeme všechny písemnosti, kteréby se snad o tom ještě někde nacházely, za neplatné. K vůli obapolné jistotě sme tuto odčelnou kvitanci ve dvojím sepsání vyhotovili, podepsali a každé straně jedno dodali.

V Lomanech, dne 25. září 1857.

Václav Bambera v. r.
kupec.

František Měšata v. r.
kupec.

B. Poučení.

Ze vzorů položených vyplývá :

1. Kvitance (Quittung) je potvrzení písemné, že jistá suma peněz vůbec anebo dluh nějaký zcela nebo z části byl splacen, anebo také že se dvě osoby, které spolu účty měly, strany požadavků svých na vzájem buď zcela anebo částečně vyrovnaly. I jsou tedy kromě obyčejných kvitancí (č. 1, 2, 3, 4), též kvitance na srážku (Abschlagsquittung, 6, 7) a kvitance odčelné (Gegenquittung, 8).

2. Kvitance, má-li býti platná, třeba, aby, mimo kolek, obsahovala odpověď na tyto otázky:
- Kdo splácí?** (Někdy samotné jméno a příjmení stačí, obyčejně se však, pro odvarování mýlky v osobě, ještě přidává zevrubnější určení stavu a bydliště jejího).
 - Kolik se splácí?** (Aby se všelikému falšování předešlo, vypisuje se suma peněz, jenž splacena byla, slovy, a mimo to se připisuje ciframi v levo pod kvitancí).
 - Zač se splácí?** (V kvitancích na srážku třeba též sumu celého požadavku vyjádřiti slovy; v kvitanci na úroky sluší naznačiti čas platební, totiž dobu, za kterou se úroky odvádějí. V kvitancích na úroky nějakého veřejného úpisu úvěrného (viz kvitance č. 4. a 5.) napiše se nahoře v levo číslo úvěrného úpisu (obligace); dále se výslovně vytkne platební čas úrokův, pak den a rok, kdy jistina byla uložena, míra procent, na jakéž se uložení stalo, suma jistiny i místo, kde uložena jest; ku konci položí se jméno vlastníka, v úpise jmenovaného. Pakliže úpis jinému byl postoupen, t. j. bylo-li vlastnictví na někoho jiného přenešeno, což na rubu úpisu naznačováno bývá, tehdy pod kvitancí na úroky podepsáno býti musí jméno postupníkovovo č. cessionářovo, t. j. toho, v jehož vlastnictví úpis byl přešel).
 - Komu se splácí?** (Přijímatel sumy kvitované spolu jest vydavatelem kvitance. Vlast-

noručný podpis jména i příjmení jeho jest nevyhnutelně potřebný, zevrubnější pak určení, k. p. udání stavu, živnosti a t. d., bývá někdy užitečno. Též potřebí jest, aby se místo, kde kvitance vydána byla, položilo před její vročení.)

- e. Kdy se splácí? (Kvitance se obyčejně vrocuje tím dnem, kdy se splacení stalo, což se mimo vypsání dne výslovně naznačuje slovy: „dnes“, „dnešního dne.“ Nicméně kvitance netratí platnosti, jestliže v ní časnější den splatku a pozdější den sepsání udán jest).

C. Úkoly.

- a. Otec jistého žáka má za hospodským Petrem Vinařem v Třebobošticích 95 zl. 30 kr. za prodané víno, i nařídí synovi svému, aby sumu tu přejal a kvitoval. Sepište kvitanci, jakáž by v případě tom dána býti měla.
- b. Starosta Nutomský odevzdá velebnému panu faráři 50 zl. k tomu cíli, aby těmito penězi podělil rovným dílem deset žáků nejvyšší třídy (5 chlapců a 5 děvčat), kteří se během roku školního nejvíce vyznamenali stálým chozením do školy, pobožností a pilností. Žáci tito podíly své kvitují.
- c. Pan farář N. Otva daroval dne 21. června 1855 jistinu 1000 zl. farskému kostelu řepanskému a ustanovil, aby pětiprocentových z ní úroků každoročně jedna polovice obrácena byla na okrášení chrámu Páně, druhá pak

polovice aby dávána byla tomu žákovi na farní škole, kterýž při veřejné zkoušce oznámen bude za nejvýtečnějšího.

Jak by zněla kvittance, kterou by podělený žák vydal na obdrženou poctu? (Znamenati sluší, že úroky se vyplácejí ze zádušní kasy).

Listy přijímací (recepisy).

A. Příklady.

a. Na osmdesáte zlatých r. č., kteréž mi od posla Michala Demorada dnešního dne k tomu dodány byly, abych je velebnému panu faráři Štěpánu Zderadovi v Mračicích doručil.

V Osojanech, dne 7. října 1859.

Matěj Zlevor.

b. Potvrzují tímto listem, že mi pan Mikuláš Veleoslavský, hodinář, doručil dnes zlaté kapesní hodinky se zlatým řetízkem, abych je panu c. k. hejtmanu Václ. Drahotnickému odevzdal.

Ve Lvově, dne 10. listopadu 1857.

Jaroslav Hohol.

B. Poučení.

List přijímací (Empfangschein) je písemné potvrzení, že jistá věc rádně byla doručena neb

odvedena. Obsah jeho vůbec týž je jako ve kvitanci *); podstatné jest, aby

1. věc zevrubně byla označena, pak aby
2. den dodání,
3. podpis přijimatelův, a
4. jestliže věc nenáleží přijimateli, jméno té osoby připojeno bylo, pro kterouž určena jest.

C. Úkoly.

1. Přijímací list *a* přeměňte, aby se začínal buďto :

- a.* Mně dodáno bylo a t. d., anebo
- b.* K doručení vel. pánu a t. d., anebo
- c.* Posel M. D. a t. d.

2. Přijímací list *b* přeměňte, aby začínal k. p. buďto :

- a.* Hodinář, pan a t. d., anebo
- b.* Že mi pan a t. d., anebo
- c.* K odevzdání panu a t. d.

3. Sepište listy přijímací :

- a.* Někdo od formana Václava Duba z Přestavlk převzal bednu, znakem *AL* č. 6 zna-

*) Kvitance jest vždy potvrzení, že někdo peníze jemu povinné obdržel. V tom záleží rozdíl od listu přijímacího.

menanou *a*, podle zprávy, obrazy obsahující, i slibuje, že ji ve třech dnech dopraví panu učiteli Kavkovi do Benešova.

- b.* Hospodský Vojtěch Urban v Holicích převzal soudek vína, znakem *B. O. 5* znamenáný a zapečetěný, aby jej dodal panu poštovnímu v Třebechovicích.

Listy schovací (depositní).

B. Poučení.

Kněhkupec zdejší, pan Jan Hrabíše, odevzdal mi k věrné ruce dnešního dne dvě stě padesáte kusů c. k. dukátů, přede mnou na hotově vypočítaných. Potvrzuje to, slibuji zároveň že sumu tuto, jak mile ji zase požádá, buď jemu samému anebo osobě, od něho zplnomocněné, podle vrácení listu tohoto vydám.

Ve Vídni, dne 4. máje 1857.

Jiří Tetva.

A. Příklady.

V listu schovacím (Verwahrungsschein) podstatné jsou tyto kusy:

- a.* aby předmět, k přechování odevzdaný, zevrubně byl označen.
- b.* aby výminky, pod kterými by se zase měl navrátiti, ustanoveny byly.

- c. aby svěřitel (deponent) byl jmenován, den přejmutí vysloven a podpis schovatelův (depositářův) připojen.

B. Úkoly.

1. Přeměňte list schovací svrchu položený, aby začínal buďto :

a. Já nížeapsaný potvrzují tímto listem a t. d. anebo :

b. Dnešního dne odevzdal a t. d. anebo :

c. Že jsem od pana a t. d.

2. Někdo potvrzuje :

a. že mu služka k věrné ruce odevzdala kufr s prádlem a šatstvem, a dodává zároveň, že ze škody, kterou by věci ty mimo vinu jeho vzaly, práv býti nechce.

b. že mu paní Anna Klenová zapečetěný balíček, jenž prý, podle zprávy její, důležité písemnosti obsahuje, odevzdala ke schování s tím doložením, aby je tomu vydal, kdoby list tento navrátil.

List zjišťovací a vzdávací (revers).

1.

A. Příklady.

Soused můj, majetník domu pan Jindřich Lešek, byv ode mne dožádán, dovolil mi, abych vodu ke své potřebě vážil z jeho domácí studně. Slibuji listem tímto, že dovolení toho nikdy poklá-

dati nebudu za právo mně příslušné, nébrž že ho jakožto udělené mi výhody jen potud užívati chci, pokud mi toho pan Jindřich Lešek dopřeje a nezabrání.

V Domamyšli, dne 24. června 1854.

Dobeš Brtva.

2.

Pan Matěj Licholut, hospodář ve Lhotě, postoupil mi z ochoty kus domácí své zahrady, čtyř sáhů zdělí a půlčtvrta sáhu zšíří, k tomu konci, abych tam zařídil včelnici. Zavazuji se, že tento kus zahrady, jakmile by toho on anebo dědicové jeho žádali, bez odmluvy a v témž stavu, v jakém mi byl postoupen, zase odstoupím. Na svědomí toho následuje zde můj a dvou dožádaných svědků vlastnoručný podpis.

V Konobrhách, dne 14. dubna 1859.

Vladislav Květa,
učitel.

Fabian Paběna,
co dožádaný svědek.

Radomil Pršík,
co dožádaný svědek.

B. Poučení.

List zjišťovací (Sicherungsschein) jest osvědčení, že dovolení, jehož nám někdo z dobré vůle udělil, nikdy nechceme a nebudeme pokládati za právo své.

V listu takovém udáno býti má :

- a) kdo něco dovoluje,
- b) komu se dovoluje,
- c) co se dovoluje, a
- d) osvědčení, že dovolení toho nikdy za právo míti nechceme.

Někdy se listem zjišťovacím potvrzuje, že se jistá osoba práva jí příslušného pod jistými výminkami na kratší nebo delší čas vzdává. V takovém případě třeba, aby v něm udáno bylo: a) kdo se vzdává, b) čeho se vzdává, c) komu k vůli se vzdává a d) pod jakými výminkami se vzdávání děje.

Jako ve všech případech, kdeby ten, kdož listinu soukromou vydává, vlastnoručně ji nenapsal, jest podpisu svědkův k tomu zapotřebí, aby písemnost nabyla moci důkazné.

C. Ukoly.

- a) Hospodář Václav Huráň dovolil někomu, aby přes roli jeho, zevrubněji naznačenou, vedl cestu určité šířky. Tento mu vydá nato revers.
- b) Svatoš dal Jaršovi dovolení, aby každou dobou, ve dne i v noci, chodil přes zahradu jeho (Svatošovu) a k vůli tomu aby měl klíč k předním i zadním dvířkám. Jareš na to vydá list zjišťovací.

Dlužní úpisy (obligace).

A. Příklady.

1.

Já nížepsaný vyznávám tímto listem, že mi pan Martin Sudař, majetník domu v Praze, k žádosti mé jeden tisíc dvě stě zlatých rak. čísla půjčil a sumu tu dnešního dne v bankovkách hotově a řádně vyplatil. Zavazuji se, že jistinu tuto ode dneška po dvou letech, aniž by k tomu výpovědi bylo třeba, panu Martinu Sudaři anebo dědicům jeho v bankovkách zase vrátím, a že ji po pěti ze sta tím způsobem zúročím, aby úroky půlletně napřed panu věřiteli odváděny byly. Tento svůj závazek osvědčuji a dotvrzuji svým a dvou dožádaných svědků vlastnoručným podpisem.

V Praze, dne 1. března 1859.

Václav Petrata v. r.

František Mnuta, co svědek.

Matěj Mlékožír, co svědek.

2.

Já nížepsaný vyznávám tímto listem, že mně pan Ludvík Tóma, kupec v Hroznětíně, dva tisíce zlatých rakouského čísla půjčil a dnešního dne v hotovosti vyplatil. Zavazuji se, že jistinu tuto po pěti ze sta zúročím, a půl léta po učiněné výpovědi v témž čísle panu Ludvíku Tómovi anebo dědicům jeho navrátím.

K vůli zbezpečení jistiny a úroků svoluji, aby pan věřitel dluh tento na nezadlužený dům č. 18, ve Varech mně náležející, do gruntovních knih zaznamenati dal.

Na svědomí toho stůj zde můj a dožádaných dvou svědků vlastnoručný podpis.

V Hroznětíně, dne 8. září 1856.

Michal Pouchobrad, v. r.

Frant. Lomanský, co svědek.

Antonín Štítar, co svědek.

B. Poučení.

Dlužní úpis (upsání, obligace, Schuldschein) jest písemnosť, kterou osvědčujeme, že sme si od někoho jistou sumu peněz vypůjčili. Podstatné jeho kusy jsou :

- a) Zřetelné pojmenování a označení věřitele (t. j. toho, který půjčuje).
- b) Vyznání, že sme sumu tu obdrželi.
- c) Zřetelné oznámení, v jaké minci anebo v jakém čísle suma ta vyplacena byla.
- d) Míra úroků (když totiž půjčka zúročena býti má).
- e) Přípověď navrácení s vytčením času, kdy se to státi má.
- f) Místo, vročení a zákonný kolek.
- g) Vlastnoručný podpis dlužníkův, ku kterémuž připojiti sluší i podpis dvou svědků, kdyby

ten, kdož úpis od sebe dává, vlastní rukou ho byl nenapsal.

C. Úkoly.

1. Proč položena je v příkladu 2. výminka, že peněz v témž čísle vrátiti sluší, ve kterém byly přijaty?

2. Sepište dlužní upsání na 300 zl., kteréž dlužník po tříměsíčné výpovědi má navrátiti a do té doby po $4\frac{1}{2}$ ze sta zúročovati.

3. Sepište úpis o též půjčce s tím však rozdílem, aby výpověď tříměsíčná volna byla i dlužníkovi i věřiteli.

Rukojemství (listy zaručovací).

A. Příklad.

Nížepsaný zavazuje se tímto listem, že hotov jest 2.000, pravím dva tisíce zlatých rakouského čísla, které pan Antonín Budivoj, kupec v Skřimelicích, panu pachtýři mlýna Václavu Bratruchovi tamtéž dne 18. září 1858 byl půjčil (anebo: které pachtýř mlýna V. B. v Skřimelicích tamnímu kupci panu A. B. z půjčky dne 18. září 1858 uzavřené dlužen jest), splatiti, kdyby pan Václav Bratruch nebyl s to, aby půjčku tuto spolu s vymíněnými úroky v umluvený čas navrátil.

Na Vitoraze, dne 19. října 1859.

Arnošt Hněvoň,
majetník domu.

B. Poučení.

Rukojemstvím neb listem zaručovacím (Bürgschafts- či Kauzionschein) slibuje někdo, že dluh něčí splatí, kdyby dlužník povinnosti své nedostál. Rukojemství dává se jediné v takových případech, když věřitel žádá jistoty na svou půjčku, kteráž mu zástavou dána býti nemůže nebo nechce. Kolek řídí se dle sumy peněz, o něž se jedná. Vydavatel listu zaručovacího čili rukojemství slove rukojmě (Bürge).

C. Úkoly.

a) Z příkladu svrchu položeného vytkněte příznaky listu zaručovacího.

b) Doplněte následující rukojemství:

Mocí — tohoto vyznávám, že za —, kteréž — od pana — půjčkou obdržel, se zaručuji. Zavazuji se, — tuto spolu s — bez odporu za — splatiti, kdyby —.

Listy postupovací (cesse).

A. Příklady.

1.

Já nížeapsaný vyznávám tímto listem, že sem kněhkupci panu Jiřímu Hoholovi v Praze dlužní úpis, na 150 zlatých rakouského čísla znějící a dne 2. dubna 1857 od měšťanského kavárníka

pana Vojtěcha Zachaře v Praze vydaný, takovým způsobem postoupil, aby s ním podle libosti své naložiti mohl.

V Brně, dne 6. července 1850.

Josef Krasata v. r.
kněhtlačitel.

2.

Jelikož znějící na jméno mé dlužní úpis pana Václava Bratrucha, pachtýře mlýna v Skřimelicích, o 2.000 zlatých rakouského čísla, vydaný dne 8. září 1856, ke splacení dospěl, odevzdávám mocí tohoto listu postupovacího vybrání jistiny té 2.000 zl. spolu se zadržalými úroky panu Karlu Sezemovi, majetníkovi domu v městě našem, aby vlastním svým jménem vyplacení jistiny i úroků pro sebe vymohl.

Ve Skřimelicích, dne 8. září 1859.

Antonín Budivoj,
kupec.

B. Poučení.

Listem postupovacím (cessi, Abtretungsschein) osvědčuje se, že jistou sumu peněz, kteréž požadovati máme, anebo vůbec nějaké právo někomu jinému postupujeme. List takový kolku podroben jest, i má v něm vytknuto býti:

- a) kdo něco postoupil,
- b) co postoupil,

- c) komu se postup stal,
- d) kdy se postup vykonal, a
- e) pod jakými výminkami. Tohoto posledního jen ve zvláštních případech třeba jest.

C. Úkoly.

1. Proměňte znění příkladů svrchu položených.
2. Květoň postupuje Přeborovi za náhradu 50 zl. právo, aby každoročně od 15. listopadu do 15. března jezdit směl přes jeho (Květoňovu) louku, jižto určitěji naznačiti sluší.

U k á z k a.

A. Příklady.

1.

Pan Emerich Hroboň račiž na tuto ukázkou mou doručiteli (zde se doručitel jmenuje jménem s zevrubnějším označením aneb i bez něho) 50 zl., pravím padesáte zlatých r. č., vyplatiti a sumu tuto na účet můj zapsati.

V Dobřetině, dne 11. září 1858.

Jaroslav Žihmut v/r.

2.

Panu nadlesnímu Radvanovi v Teyři.

Na ukázkou tuto račiž pan nadlesní synu mému Vojtěchovi vydati dva sáhy 36palcových bukových polen, a cenu jich na účet můj zapsati.

Ve Starých Hradech, dne 16. listopadu 1860.

Kosmas Zdik.

3.

Panu Ferdinandovi Slivenskému v Brně.

Račtež, Blahorodý Pane, doručiteli tohoto listu na účet můj vydati 35 loket popelavého sukna z postavu písmeny E. G. znamenáného.

V Jihlavi, dne 14. prosince 1860.

Matěj Dobrohněv.

B. Poučení.

Ukázkou (Anweisung, Assignazion) žádá někdo někoho jiného, s nímž v účtování jest, aby jistou sumu peněz anebo jisté zboží někomu třetímu vydal.

V ukázce třeba vytknouti :

1. kdo vyplatiti nebo vydati má ;
2. komu, a
3. kdy se to státi má ;
4. jak veliká jest suma peněz, anebo v čem zboží to záleží ;
5. na čí účet vydaná suma nebo cena věci zapsat se má.

C. Úkoly.

1. Sepište svrchu položené příklady jinými slovy.

2. Ukázku, na kterou vinař Sřahlav formovní Tomislavu vydati má vědro stolového vína, máz po 24 kr., a cenu jeho zapsati na účet objednatelův.

Svědectví o věcech udalých.

A. Příklady.

Dne 15. července večír po klekání šel sem s panem sousedem svým Neustupou, majetníkem domu a kožešníkem v Litohněvicích, na procházku do polí kolem mýtného po poštovské silnici v tu stranu k Drslavicům. Když jsme minuli stodoly, zahlédli sme člověka, an od stodol rychlým krokem k pazderně obecní se obrátil a v chůzi několikráte se ohlížel. Pokud se pamatuji, měl na sobě modrou kazajku a plátěné spodky, černou čepici se štítkem na hlavě a byl bos. Můj pan soused ukázal mně na něj a pravil mi: „Ten člověk vypadá zrovna jako můj pacholek Matouš, kterého jsem o svatém Filipě a Jakubě vyhnati musel, proto že mi z půdy kradl kožešiny. Je-li to on, nevěřil bych mu nic dobrého.“ To řekl můj pan soused, i šli sme rozmlouvající spolu dále. Když sme došli na místo, kde silnice nejvýš leží, a tu se obrátili, zočili sme oba hustý kouř, an se z jedné stodoly valí. Můj pan soused, sotva to spatřiv, poděšen vykřikl: „Pro Pána Boha, má stodola hoří!“ i nedbaje na mé volání, po silnici dolů a ke stodole pádil. Pospíchal sem za ním a běže křičel sem na lidi, v poli ještě pracující,

aby šli na pomoc. Než jsme dorazili ke stodolám, již Neustupova plápolala. Skoro týmž časem přišli i z osady lidé, jež pan mytný byl svolal, s hasičím náčiním a se stříkačkou obecní. Neustupovy stodoly uchrániti sme již nemohli; nicméně podařilo se nám zabrániti, že ostatní stodoly nechytily.

Jsa o to požádán od pana souseda svého Norberta Neustupy, dosvědčuji vše, co tuto psáno, jakožto očitý svědek, i sem hotov, kdyby toho třeba bylo, dotvrditi toho přísahou.

V Litohněvicích, dne 20. července 1860.

Cyrill Přisnobar v/r.

kupec.

B. Poučení.

Svědectví o věcech udalých vydávají se k žádosti toho, kdo jich před úřadem potřebuje, anebo k vyzvání úřednímu. V případě druhém bývá svědek k úřadu obeslán, seznání jeho se napíše a podpisem jeho potvrdí. (To v řeči úřední slove „s někým protokol zavéstí“ anebo „někoho k protoku vyslýchatí“.)

Děj, jehož svědek očitý dotvrzuje, třeba aby vypravován byl s zevrubným udáním všech okolností, ale spolu co nejsvědomitěji, jelikož na tom mnohdy záleží štěstí i neštěstí bližních našich.

C. Úkoly.

1. Které jsou osoby v příkladě hořejším jmenovány, a co se o každé z nich vypovídá?

2. Jaká udalost' se tam vypravuje a které okolnosti její jsou tam uvedeny?

3. K čemu asi soused takového svědectví se dožadoval?

4. Jistý žák byl od soudruha svého na veřejné silnici nadávkami drážděn a naposledy kamenem udeřen. Třetí žák to viděl, a k žádosti uraženého má o udalosti té vydati písemné svědectví. Kterak svědectví to zníti bude?

I. Příkladavek.

Předpisy o užívání kolku.

§. 1.

Kdokoli podniká jisté řízení, kteréž nějakým způsobem požaduje veřejné ochrany, ten povinen jest platiti určité poplatky peněžité.

§. 2.

Řízení taková jsou:

- a) Každé řízení právní, kterým se podle zákonů občanských právo nějaké zakládá, přenáší, utvrzuje, proměňuje anebo zrušuje.
- b) Všecka přenášení majetku pro případ smrti, pokud pod a) pojata nejsou.
- c) Následující písemnosti:
 1. Svědectví, kterýmiž se osobní vlastnosti, udalosti a vůbec okolnosti skutečné tím úmyslem potvrzují, aby se těm, komuž se udělují, dostalo průvodu anebo výkazu, ač jestliže se potvrzení to nepokládá za spis úřední.
 2. Knihy, kteréž se vedou o obchodních nebo průmyslných živnostech, o průmyslových podnětech, o prostředkování nebo uvěřování obchodů.

d) Následující spisy a úkony úřední:

1. Všecka zadání, ježto osoby soukromé vznášejí k zeměpánu, k říšské radě, k zastupitelstvům zemským, okresním neb obecním, anebo k veřejným ústavům a úřadům, od nich pro záležitosti státní, zemské, okresní anebo obecní ustanoveným, anebo k osobám úředním místo jejich zastávajícím.
2. Vkladové do kněh veřejných, kterýmiž se věcných práv nabývá.
3. Úřední vyřízení, kteráž zákon výslovně podrobuje poplatku nějakému, anižby pod listinami právními anebo svědectvími pojata byla.

§. 3.

Poplatky ty odvádějí se buď prostředkem kolku, k čemuž se užívá až po 20 zl. známek kolkových, anebo bezprostředně.

Vyměřeny jsou buď sumou neproměnnou, anebo takovou, která roste s hodnotou věci podle určitých stupňů (škála) anebo podle procent hodnoty té.

§. 4.

- a)* Prostředkem kolku odvádějí se poplatky při písemnostech a spisech v §. 2. pod *c)* a *d)* uvedených, a z části též při řízeních právních v §. 2 pod *a)* vytčených, a to sice buď sumou neproměnnou, jako při zadávkách, pi-

semnostech a t. d., anebo takovou, která roste s hodnotou věci podle stupňů hodnoty této (škála), jako při řízeních právních, pokud dávka není větší než 20 zl.

b) Bezprostředné odvádění poplatků děje se při řízeních právních v §. 2 pod a), při přenášení majetku pro případ smrti v §. 2 b) a při úkonech úředních v §. 2. d) 2 jmenovaných.

§. 5.

Od placení kolku osvobozeny jsou: zadávky, ku kterým přiloženo jest svědectví chudoby, jakož i svědectví toto, pak účty domácí, listy nákladové, potvrzení na přijaté zboží a jiné věci.

§. 6.

Přílohy zádevek, od kolku svobodných též jsou svobodny; ale přílohy zádevek, kolku podrobených, podléhají kolku za každý arch po 15 kr., a to i tehdá, kdyby přílohy tyto sic jinak byly od kolku svobodnými.

§. 7.

Povinnost kolková odvádí se dle následujících dvou škál, a sice dle škály I. ze všech směnek, a dle škály II. z účtů (kont), kvitancí, listů přijímacích (pokud dány jsou na sumu jmenovitou), úpisů dlužních, listů zjišťovacích, postupovacích (cessí) a z ukázek (z posledních tří, pokud se týkají určitých sum).

Tabulky kolkové.

Škála I.

Při směnkách			Po- platky		Při- rážky		Všeho	
			v čísle rakouském					
			zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Až do 75 zlatých rakouského čísla .			—	5	—	2	—	7
Výše 75 až do 150 zl. r. č.			—	10	—	3	—	13
” 150 ” ” 225 ” ” ”			—	15	—	4	—	19
” 225 ” ” 375 ” ” ”			—	25	—	7	—	32
” 375 ” ” 750 ” ” ”			—	50	—	13	—	63
” 750 ” ” 1.125 ” ” ”			—	75	—	19	—	94
” 1.125 ” ” 1.500 ” ” ”			1	—	—	25	1	25
” 1.500 ” ” 3.000 ” ” ”			2	—	—	50	2	50
” 3.000 ” ” 4.500 ” ” ”			3	—	—	75	3	75
” 4.500 ” ” 6.000 ” ” ”			4	—	1	—	5	—
” 6.000 ” ” 7.500 ” ” ”			5	—	1	25	6	25
” 7.500 ” ” 9.000 ” ” ”			6	—	1	50	7	50
” 9.000 ” ” 12.000 ” ” ”			8	—	2	—	10	—
” 12.000 ” ” 15.000 ” ” ”			10	—	2	50	12	50
” 15.000 ” ” 18.000 ” ” ”			12	—	3	—	15	—
” 18.000 ” ” 21.000 ” ” ”			14	—	3	50	17	50
” 21.000 ” ” 24.000 ” ” ”			16	—	4	—	20	—
” 24.000 ” ” 27.000 ” ” ”			18	—	4	50	22	50
” 27.000 ” ” 30.000 ” ” ”			20	—	5	—	25	—

Jest-li suma vyšší než 30.000 zl., platí se z každých 1.500 zl. o 1 zl. a s přírážkou 25 kr. dohromady o 1 zl. 25 kr. více, při čemž se rest, činící méně než 1500 zl., pokládati má za sumu plnou.

Škála II.

Při písemnostech právních				Po-		Při-		Všeho	
				platky		rážky			
				v. čísle rakouském					
				zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
Až do 20	zlatých	rakouského	čísla .	—	5	—	2	—	7
Výše	20 až do	40	zl. r. č.	—	10	—	3	—	13
"	40 " "	60	" " "	—	15	—	4	—	19
"	60 " "	100	" " "	—	25	—	7	—	32
"	100 " "	200	" " "	—	50	—	13	—	63
"	200 " "	300	" " "	—	75	—	19	—	94
"	300 " "	400	" " "	1	—	—	25	1	25
"	400 " "	800	" " "	2	—	—	50	2	50
"	800 " "	1.200	" " "	3	—	—	75	3	75
"	1.200 " "	1.600	" " "	4	—	1	—	5	—
"	1.600 " "	2.000	" " "	5	—	1	25	6	25
"	2.000 " "	2.400	" " "	6	—	1	50	7	50
"	2.400 " "	3.200	" " "	8	—	2	—	10	—
"	3.200 " "	4.000	" " "	10	—	2	50	12	50
"	4.000 " "	4.800	" " "	12	—	3	—	15	—
"	4.800 " "	5.600	" " "	14	—	3	50	17	50
"	5.600 " "	6.400	" " "	16	—	4	—	20	—
"	6.400 " "	7.200	" " "	18	—	4	50	22	50
"	7.200 " "	8.000	" " "	20	—	5	—	25	—

Ze sum přes 8.000 zl. platí se z každých 400 zl. o 1 zl. a s přírážkou 25 kr. dohromady o 1 zl. 25 kr. více, při čemž rest, činící méně než 400 zl., pokládáti se má za sumu plnou.

Připomenutí o rozličných poplatcích kolkových.

a) Všecky zadávky nebo žádosti osob soukromých k zeměpánu, k úradům státním, k radě říšské, k zastupitelstvům zemským, okresním neb obecním, k úradům i ústavům veřejným požadují kolek na každý arch u věcech soudních	36 kr.
b) u všelikých jiných	50 kr.
c) Každý opis rubriky zadávkové . .	15 kr.
d) Každá příloha při zadávce po archu (Při zadávkách, kolku nepodrobených, i přílohy jsou kolku prosty.)	15 kr.
e) Nevidimované přepisy, když je vydá soud, za každý arch po	36 kr.
f) Nevidimované přepisy, když je vydá jiný úrad, za každý arch	50 kr.
g) Vidimované úřední přepisy za každý arch po	1 zl.
h) Listy křtící (rodní), oddavací, úmrtní a ohláškové	36 kr.
i) Svědectví o mravní zachovalosti, jakož vůbec všecka svědectví, pokud na ně výslovně ani vyšší ani nižší	

poplatek položen není, jako k. p. při svědectvích služebným lidem (15 kr. za arch), když jsou vydána od úřadů císařských z prvního archu . . . 1 zl.

Když jsou vydána od jiných úřadů neb osob soukromých z každého archu 50 kr.

k) Vysvědčení studijní, a sice z nižších i vyšších gymnasií, z nižších i vyšších reálek (z oněcho jen tehda, když nižší reálka spojena je s vyšší) podléhají kolku 15 kr.

Svědectví spůsobilosti z ústavů učitelských 72 kr.

l) Jiná vysvědčení o studiích, a návštěvě kollegií za každý arch 15 kr.

(Vysvědčení ze škol obecných, totiž z dvoutrídnych nižších reálek, z hlavních škol vzorních, z hlavních škol farních, pak potvrzení odvedeného školního platu, anebo toho, že žák pro nemoc do školy choditi nemůže, vydávají se bez kolku.)

m) Žádosti za propůjčení úřadu veřejného 72 kr.

n) Za vyhlášení veřejných licitací . . . 1 zl.

o) Rekursy, t. j. všeliká odvolání z rozhodnutí nebo nařízení některé nižší instance k instanci vyšší 1 zl.

p) Spisy, jimiž se opovídá, že chce někdo svobodnou nějakou živnost o sobě provozovati, pak žádosti o koncessi k provozování živnosti nějaké podrobeny jsou ve Vídni 6 zl.

v osadách, ježto mají

α) více než 50.000 duši 4 zl.

β) 10.000 až 50.000 duši 3 zl.

γ) 5000 až 10.000 duši 2 zl.

δ) ve všech jiných osadách 1 zl. 50 kr.
kolku.

II. P ř í d a v e k.

Seznam výrazů, kteříž při oslovování, v osnově, při podpisě a na obálce listův jsou obvykli.

N a d p. znamená výraz v oslovení; **o s n.** v osnově; **p o d p.** v podpisě; **a d r.** na obálce obyčejný.

Jeho Veličenstvu Císaři Pánu.

N a d p. Vaše Císařské Královské Apoštolské Veličenstvo! Nejmilostivější Císaři a Pane! anebo: Nejjasnější Císaři! Nejmilostivější Pane!

O s n. Vaše Císařské Veličenstvo.

P o d p. Nejponiženější, nejvěrnější poddaný (v osnově: S nejhlubší pokorou podepsaný).

A d r. Jeho Císařskému Královskému Apoštolskému Veličenstvu (jméno). Císaři Rakouskému, Králi Uherskému, Českému, Lombardskému a Benátskému, Halickému a Vladiměrskému, Illirskému, Charvatskému, Slavonskému i Dalmatskému, Arciknížeti Rakouskému atd. atd. atd.

Nápis svrchní (rubrum) při žádostech k Císaři Pánu zní z krátka: Jeho Císarskému Královskému Apoštolskému Veličenstvu.

Jejímu Veličenstvu Císařovně Paní.

- N a d p.** Vaše Císarské Královské Veličenstvo!
Nejjasnější Paní!
- O s n.** Vaše Veličenstvo.
- P o d p.** Nejpoddanější (v osnově: S nejhlubší pokorou podepsaný).
- A d r.** Jejímu Císarskému Královskému Veličenstvu, Nejjasnější Paní (jméno), Císařovně Rakouské.

Arciknížatům a arcikněžnám rakouským.

- N a d p.** Vaše Císarská Výsosti! Nejosvícenější Pane Arcikníže! (Paní Arcikněžno! *)
- O s n.** Vaše Císarská Výsost.
- P o d p.** Nejponiženější — Nejponiženěji podepsaný.
- A d r.** Jeho Císarské Výsosti, Nejosvícenějším Panu Arciknížeti N. N., Královskému Princi Uherskému i Českému a t. d. (Její Cís. Výsosti Nejosv. Paní Arcikněžně N. N., Královské Princezně a t. d.)

*) Paním z rodu panovnického, pak dámám řádovým přikládá se titul Paní, třeba by vdány nebyly.

Kardinálovi, kterýž spolu je knížetem arcibiskupem.

- N a d p.** Vaše Eminenci! Nejdůstojnější Pane
Kníže Arcibiskupe!
- O s n.** Vaše Eminenci!
- P o d p.** S nejhlubší úctou podepsaný.
- A d r.** Jeho Eminenci, Nejdůstojnějšímu Pánu,
Kardinálovi svaté Římské církve N. N.
(následují ostatní tituly), Knížeti Ar-
cibiskupu — skému.

Arcibiskupovi neb knížeti arcibiskupovi.

- N a d p.** Vaše (Knížecí) Arcibiskupská Milo-
sti! *) Nejdůstojnější Pane (Kníže)
Arcibiskupe!
- O s n.** Vaše (Knížecí) Arcibiskupská Milost.
- P o d p.** S nejhlubší úctou podepsaný.
- A d r.** Jeho (Knížecí) Arcibiskupské Milosti,
Nejdůstojnějšímu Pánu, N. N. (položí
se tituly), (Knížeti) Arcibiskupovi
— skému.

Biskupovi anebo knížeti biskupovi.

- N a d p.** Vaše Biskupská (Knížecí Biskupská)
Milosti! Nejdůstojnější Pane Biskupe
(Kníže Biskupe)!

*) Jest-li rozeným knížetem, tedy položení sluší: „Vaše Ja-
snost.“ Totéž platí o osnově a adrese. Pakli je tajným
radou, jakož obyčejně bývá, náleží mu titul: Vaše Excel-
lenci v nadpise, osnově i adrese. Týž titul přísluší i bi-
skupovi, který je tajným radou.

- O s n.** Vaše Biskupská (Knížecí Biskupská) Milostf.
- P o d p.** Nejposlušnější syn, nebo: S hlubokou úctou podepsaný.
- A d r.** Jeho Biskupské (Knížecí Biskupské) Milosti, Nejdůstojnějšímu Pánu, N. N. (položí se tituly), Biskupovi (Knížeti Biskupovi) — skému.

Knížatům a kněžnám.

- N a d p.** a) Vaše Jasnost! Milostivý Kníže a Pane!
b) Vaše Jasnost! Milostivá Kněžno a Paní!
- O s n.** Vaše Jasnostf.
- P o d p.** Nejponiženější služebník, nejponiženěji podepsaný, nejoddanější služebník.
- A d r.** Jeho (Její) Jasnosti Panu (Paní) N. Knížeti (Kněžně *) z N. (položí se tituly, a nejsou-li všechny, přidá se: atd. atd.) v N.

Členům těch rodův hraběcích, kteří, pokud říše německá trvala, bezprostřední čili reichsunmittelbar byli, anebo hodnosti podobné udělením dosáhli.).**

- N a d p.** Vysoce Urozený Pane Hrabě! Osvícený Pane!

*) Samostatně vládnoucím knížatům, jako k. p. jest rod Liechtenšteinský, přidává se, píšeme-li vladaři čili hlavě rodu: „Panujícímu knížeti“ „Panující kněžně.“

***) Reichsunmittelbar sluli takoví páni, kteří podrobeni bývali přímo císaři německému, nikoliv pak některému jinému členu říše německé. Takové hraběcí rodiny v Rakousku osedlé jsou: Harrachové, Kuefsteinové, Schönbornové, Stadionové, Šternberkové, Wurmbandové (landkr.) Fürstenberkové.

- O s n.** Vaše Osvícenost (něm. Erlaucht).
P o d p. Nejponiženější služebník (nejponiženěji podepsaný).
A d r. Jeho Osvícenosti, Vysoce Urozenému Pánu, N. Hraběti z N. (položí se tituly) v N.

Hrabatům a hraběnkám.

- N a d p.** Vysoce Urozený Pane Hrabě! (Milostivý Pane!) — Vysoce Urozená Paní Hraběnko! (Milostivá Paní!)
O s n. Vaše Vysokorodí č. Vaše Hraběcí Milost.
P o d p. Nejponiženější služebník. Zde a v listech následujících mluví píšící ne z třetí („podepsaný“), nébrž první osoby.
A d r. Vysoce Urozenému Pánu, N. Hraběti z N. (položí se tituly) v N.

Svobodným pánům a paním (baronům a baronkám *).

- N a d p.** Urozený Pane Barone! (Urozená Paní Baronko)!
O s n. Vaše Milost.
P o d p. Nejponiženější (služebník).
A d r. Urozenému Pánu (Urozené Paní) N. Svobodnému Pánu (Svobodné Paní) z N. (položí se tituly) v N.

*) Tajným radům, jsou-li rodu hraběcího (kromě těch, jižto mají titul: Osvícenost), baronského, rytířského nebo měšťanského, náleží v oslovení, v osnově listu a v nápisu titul: Vaše Excellenci! Knížatům a „osvíceným“ hrabatům, když jsou tajnými radami, obyčejný jich titul se dává.

Rytiřům a šlechticům.

- N a d p.** Urozený Pane!
O s n. Vašnosť.
P o d p. Nejoddanější.
A d r. Urozenému Panu N. rytíři (šlechtici)
 z N. (titul) z N.

Nešlechticům, kteří, nejsouce kněží, náležejí k třídám vzdělaným, psává se obyčejně:

- N a d p.** Slovutný, Vážený, Velevážený, Velectěný Pane! Též: Vaše Blahorodí, Blahorodý Pane! Vážená, Velevážená, Blahorodá, Velectěná Paní!
O s n. Vašnosť.
P o d p. Oddaný (nejoddanější) služebník.
A d r. Blahorodému Pánu (Blahorodé Paní) N. N. (obyčejně se přidává úřad, stav, zaměstnání) v N.

Kněžím se vůbec říká: velebný, vyšším: důstojný (veled.) pane; podle toho psává se:

- N a d p.** Velebný Pane Faráři! Důstojný Pane Děkaně (Vikáři)! Veledůst. Pane Kanovníku!
O s n. Vašnosť.
A d r. Velebnému Pánu, Důstojnému (Veled.) Pánu N. N. (dodá se úřad a důstojenství) v N.

V zadávkách k veřejným úřadům užívá se následujících výrazů:

- Vysoká Panská Sněmovno Říšské Rady!
 Vysoká Sněmovno Poslanců Říšské Rady!

Vysoké c. k. Ministerium!

Nejdůstojnější Arcibiskupský (nebo Biskupský) Ordinariáte! Vysoce Důstojná Konsistoři! Důstojný Strádnický (Děkanický) Úřade! Důstojné Okresní Školdozorství!

Veleslavný Sněme Zemský Království Českého; Markrabství Moravského; Vévodství slezského a pod.

Veleslavné c. k. Místodržitelstvo!

Slavný c. k. Okresní Úřade!

Slavné Zastupitelstvo Okresu Nechanického, Žlutického a pod.

Slavná Obecní Rado!

Slavný Úřade Purkmisterský! *)

*) Vůbec se užívá příjmi slavný v zadávkách k jednotám a spolkům i k úřadům všeho způsobu, nikoliv pak k osobám, které v úřadě nějakém postaveny jsou. K. p. Slavné Ředitelstvo, ale: Velevážený Pane Řediteli!

Přehled obsahu.

I. Mluvnice.

Ú v o d.

Strana

Myslení a mluvení §. 1—5. Věta 6—11. Slovo 12—15.	
Hláska 16—19	1—8

Díl první.

Nauka o hláskách.

O samohláskách 20—28. O souhláskách 29—32. Přeměny hlásek 33—34.

Změny samohlásek 35—49.

1. Přehlasování 36—42.
2. Stupňování 43—47.
3. Stahování 48—49.

Změny souhlásek 50—69.

- a) Všeobecné (neúplné spodobování) 52—53.
- b) Zvláštní 54—55.

1. Rozlišování 56—58.
2. Vsouvání 59—60 9—28

Díl druhý.

Nauka o slovech.

Rozdělení slov 61—63 29—31
Ohebné částky řeči 64—218.

1. Podstatné jméno 64—119.

O rodě 71—73. O čísle 74—75. O pádě 76—77.

O skloňování 78:

- a) Skloňování mužské 79—89.
- b) Skloňování ženské 90—102.
- c) Skloňování střední 103—114.

Zbytky dvojného čísla 115. Přeměny samohlásek při skloňování 116—119. a) vsouvání 116.

b) vysouvání 117. c) krácení 118—119 31—59

2. **Zájmeno** 120—135. Osobné 121—125. Přisvojovací 126—127. Ukazovací 128—130. Tázací 131—132. Vztažné 133—134. Obecné 135 . . . 59—69
3. **Přídavné jméno** 136—146 69—75
4. **Číslovka** 147—154 76—80
5. **Sloveso**. Rozdělení sloves 154—158. O čase 159—162. O osobě a čísle 163—164. O způsobě 165—171.

O neurčitých tvarech slovesných:

a) O infinitivě a supinu 172—174.

b) O přechodníku a přičestí 175—177.

Časování 178—218.

a) Sponové časování 179—204. První třída.

vzory: nesu, peku, tnu, biju, tru.

179—188. Druhá třída, vzory: minouti.

vrhnouti. 189—192. Třetí třída, vzory:

uměti, hořeti. 193—195. Čtvrtá třída,

vzor: činiti. 196. Pátá třída, vzory: vo-

lati, tesati, bráti, hřáti. 197—202.

Šestá třída, vzor: kupovati. 203—204.

b) Nesponové časování 205—208.

c) Nepravidelné časování 209—215.

d) Kusé časování 216.

e) Opsané časování 217—218 80—211

Neohebné částky řeči 219—235.

1. Předložky 219—225 122—126

2. Příslovky 226—232 126—129

3. Spojky 233—234 129—130

5. Citoslova 235 130

Díl třetí.

Nauka o větě.

Rozdělení vět 236—237.

A. O jednoduché větě 238—289.

1. O holé větě 238—251. a) Podmět 238—241.

b) Přísudek 242—244. c) Spona 245—246.

d) Shoda 247—251 131—140

9. O rozvinuté větě 252—289. a) O přívlastku 253—261. b) O předměť 262—273. c) O příslovcovém určení 274—289 141—163
- B. O složené větě 290—300.
1. O souřadně složené větě 292—297 166—169
2. O podřízeně složené větě čili o souvětí 298—300 . 169—171
-

II. Nauka o skládání listů a písemností jednacích.

- Úvod 172—179

I. Dopisy čili listy.

- Listy rozličného obsahu. Příklady: 1. Dotaz. 2. Návěští. 3. Žádost. 4. Týž list obšírněji. 5. Poděkování. 6. Návěští a prosba. 7. Zpráva a prosba. 8. Dotaz. 9. Přání ke svátku. 10. Přání. 11. Prosba za odpuštění. 12. Omluva. 13. Přátelská výčitka. 14. Pozvání. 15. Schválení . . 180—193
- Poučení: a) o slohu listovém, b) o zevnější formě listu, c) zvláštní připomenutí 194—211

II. Listy jednací.

- Listy zamlouvací. Příklady. Poučení. Úkoly . . . 212—214
- Listy nabízezí. Příklady. Poučení. Úkoly . . . 214—217
- Listy omlouvací. Příklady. Poučení. Úkoly . . . 217—220
- Listy upomínací. Příklady. Poučení. Úkoly . . . 220—223
- Žádosti. Příklady. Poučení. Úkoly 223—227

III. Písemnosti jednací.

- Účty (konta). Příklady: Účet ševcovský. Z účtu domácího. Poučení. Úkoly 228—232
- Kvitance. Příklady: Kvitance obyčejné. Kvitance na částečné splátky (sračky). Kvitance odčetná. Poučení. Úkoly 232—239

	Strana
Listy přijímací. Příklady. Poučení. Úkoly	239—241
Listy schovací (depositní). Příklady. Poučení. Úkoly	241—242
Listy ujišřovací a vzdávací (revers). Příklady. Po- učení. Úkoly	242—244
Dlužní úpisy (obligace). Příklady. Poučení. Úkoly	245—247
Rukojemství (listy zaručovací). Příklady. Poučení. Úkoly	247—248
Listy postupovací (cesse). Příklady. Poučení. Úkoly	248—250
Ukázky. Příklady. Poučení. Úkoly	250—252
Svědectví o věcech udalých. Příklady. Poučení. Úkoly	252—254

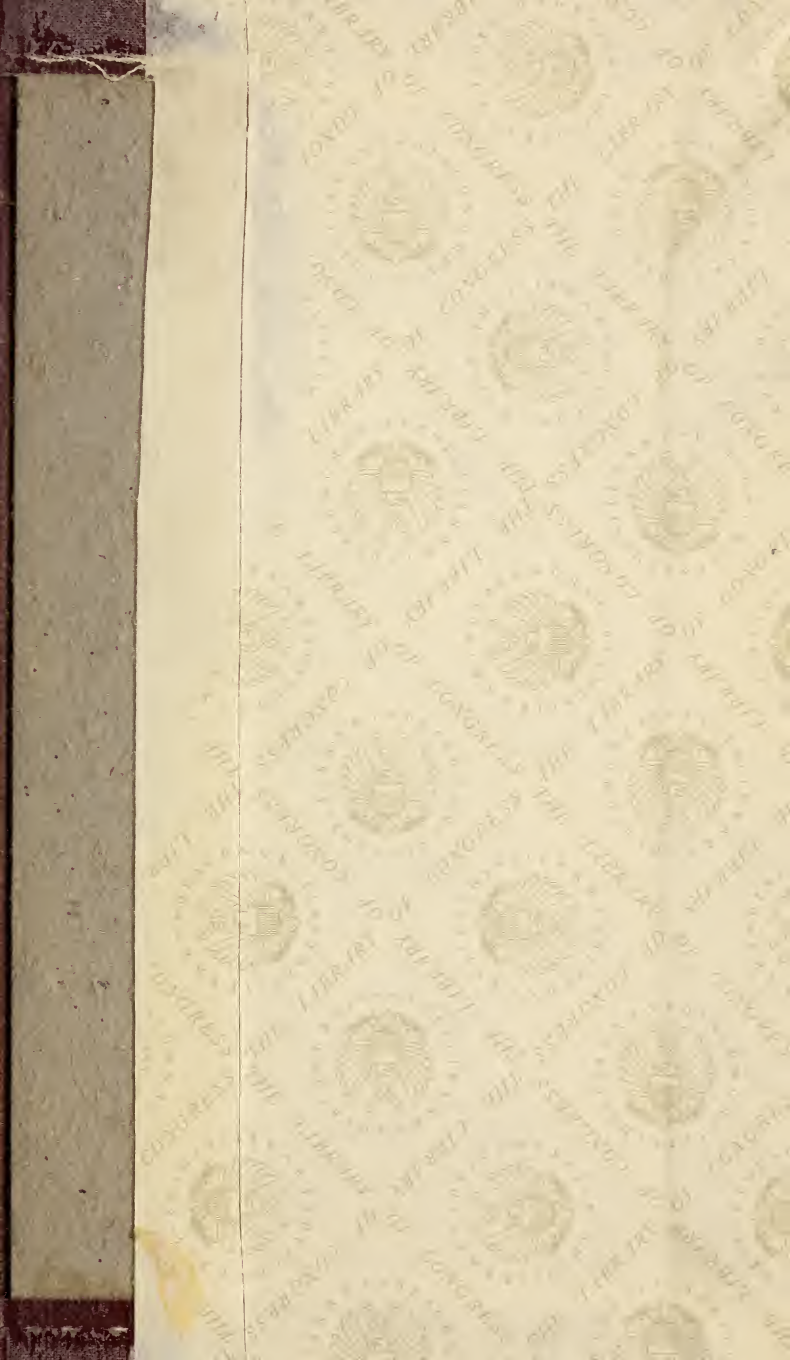
Přídavek I.

Předpisy o užívání kolku	255—262

Přídavek II.

Seznam výrazů, kteříž při oslovení, v osnově, podpisu a na obálce listův jsou obvykli . .	263—264

Z tiskárny správcovství c. k. skladu školních kněh pro Čechy.

LIBRARY OF CONGRESS

00023913744

